ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний, Науковий
і Літературний місячник

3

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний,
науковий і літературний
місячник
Видає
Українська Інформаційна
Служба
Передпл. індекс – 74173

LIBERATION PATH
Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine
Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd
ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія КВ № 1693

Відповідальний Редактор - Ілля Дмитрів
Помічник Відповідального Редактора – Лариса Йолкіна
Технічний Редактор і Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Члени Редакційної Колегії:
Проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай. Григорій Дем'ян,
ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, мґр. О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
проф. д-р О. Кушпета, ред. Л. Наконечний, інж. В. Олеськів,
н. деп. Слава Стецько, проф. д-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація
254053 м. Київ, Ярославів Вал, 9, пом. 5, 6
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 228-63-49. В Лондоні: 0171 607 6266
Факс: в Києві (044) 229241-22. В Лондоні: 0171 607 6737

Матеріяли, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову. За достовірність надрукованих статтей відповідальність несуть автори.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1999 РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Окреме число*
Україна	*19 грив. 68 коп.*	*9 грив. 84 коп.*	*1 грив. 64 коп.*
Австралія	*100 дол.*	*60 дол.*	*10 дол.*
Австрія	*900 шіл.*	*500 шіл.*	*100 шіл.*
Аргентина	*50 дол.*	*30 дол.*	*5 дол.*
Бельгія	*2.500 б. фр.*	*1.300 б. фр.*	*300 б. фр.*
Велика Британія	*ф.40.00*	*ф.23.00*	*ф.4.00*
Канада	*100 дол.*	*60 дол.*	*10 дол.*
США	*85 дол.*	*50 дол.*	*8 дол.*
Німеччина	*150 н. м.*	*80 н. м.*	*15 н. м.*
Франція	*450 фр.*	*250 фр.*	*40 фр.*
Швеція	*600 кор.*	*300 кор.*	*50 кор.*

В інших країнах – рівновартість американських долярів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше – на адреси наших Заступників, на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd., 200, Liverpool Road, London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

суспільно-політичний науковий і літературний місячник

Кн. 3 (612) БЕРЕЗЕНЬ, 1999 Річник LII

Зміст

До питань державного будівництва

Офіційна візита Міністра закордонних справ України . . . 259
Євген Сверстюк : Патріярх Мстислав . . . 268
Йосип Баглай : Українська національна ідея: два аспекти визначення . . . 272
Іван Білас : Національні інтереси українського народу . . . 274
Сергій Білокінь : Пляновість большевицького терору і його наслідки . . . 276
Юрій Ранюк : Артур Кестлер і Україна . . . 290
Богдан Трач : Про гуманістичні засади політики відродження національної еліти . . . 294
Ігор Кічак : Для «Енциклопедії Коломийщини», зошит другий . . . 296
Юрій Манько : Національні інтереси українського народу в галузі землеробства . . . 297
Юрій Костарчук : До питання про національні школи в Україні . . . 299

В 90-ліття Степана Бандери

Григорій Дем'ян : Головний ідейно-політичний і організаційний натхненник . . . 301
Тарас Салига : Поезія Українського Резистансу . . . 305

Наука, досліди

Ігор Набитович : Два есеї Леоніда Мосендза . . . 319
Федір Погребенник : Ярослава Сосенко-Острук – письменниця, невідома в Україні . . . 324
Євген Сверстюк : Письменник один під державним натиском . . . 332
Володимир Жила : Поет, науковець, громадський діяч . . . 337
Олег Будзинський : Садиба Михайла Грушевського в Києві . . . 345

Болюче-грізні відомості з України

Постанова Верховної Ради України про приєднання до МПА СНД . . . 349
Генадій Сіренко : Слизька справа або зашморг на шиї України . . . 349
Коментарі щодо вступу України до МПА . . . 351

До 70-річчя ОУН

Галина Турянська : Відгомін геройської слави ОУН . . . 353
Людмила Ольхова : Урочистості в Луцьку . . . 353
Ю. Ош. : І лунав голос Провідника . . . 354
Спільна заява молодіжних організацій . . . 354

В 60-ліття проголошення державної незалежности Карпатської України

Д-р Святомир М. Фостун : Срібна земля в боротьбі . . . 355

Література, мистецтво

Тарас Шевченко : Заповіт . . . 359 Розрита могила . . . 360 Суботів . . . 361
М. Старицький : На роковини Шевченка . . . 362 *М. Боєслав* : Генералові Т. Чупринці . . . 363
В. А. Ш. : Ні! . . . 363 *Іван Хміль* : Сл. пам'яті ген. Р. Шухевича-Чупринки . . . 364
Микола Матіїв-Мельник : «Просвіта» . . . 364
Мар-Ка : У 40 день смерти Провідника Ярослава Стецька – 5.7.1986 . . . 365
Август Граф Платен : Я так хотів би . . . 366
Євген Крименко-Іванків : Титанік . . . 363 Феномен часу . . . 367

Огляди, рецензії

Володимир Погребенник : Володарка сутности ліричного тепла . . . 369
Олександра Ковальова : Вісті від «Білої брами» . . . 373
Микола Скеля : Поговорим про клясику . . . 374

Пам'ятні згадки

Євген Сверстюк : Іван Кошелівець . . . 379
Роман Кухар : Пам'яті Богдана Боцюркова . . . 380
Іванна Станько : Розповідь про о. Миколу Вонсуля . . . 382

*

Біблюграфія одержаних видань . . . 384

Видає «Українська Інформаційна Служба», Лондон-Київ

Автопортрет у темному костюмі.
Офорт, акватинта, 1860.

ОФІЦІЙНА ВІЗИТА МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

У понеділок 1 лютого, 1999 року, до Великої Британії прибув на запрошення п. Робіна Кука, державного секретаря закордонних справ Великої Британії, п. Борис Тарасюк, міністер закордонних справ України. В складі делеґації України гостили у Великій Британії також п. Тарашевський, заступник голови Державного Комітету нафтової і газової промисловости, і п. Дорошенко, народній депутат і голова Підкомітету Верховної Ради України.

Після вступних гостинно-ділових формальностей з представниками Британського міністерства закордонних справ, п. Борис Тарасюк, міністер закордонних справ України, завітав у супроводі п. проф. Володимира Василенка, посла України у Великій Британії та Північній Ірляндії, до залі центрального дому СУБ в Лондоні на зустріч з українською громадою, чи радше – з представниками української громадськости в З'єдиненому Королівстві.

О годині 10.10 ранку достойного Гостя привітали при вході до будинку СУБ хлібом і сіллю голова СУБ д-р Любомир Мазур, голова ОУЖ п-ні Леся Дяківська і голова ОбВУ д-р Святомир М. Фостун. В залі зустріч відкрив о год. 10.30 п. проф. Володимир Василенко, посол України, і представив достойного Гостя зібраним представникам українських церковних, громадських та політичних організацій. Відтак достойного Міністра і членів Делеґації з України вітав д-р Любомир Мазур від імени президента Світового Конґресу Українців д-ра А. Лозинського, голови Европейського Конґресу мґра Левка Довговича і від імени голів та членів Головних Управ усіх зарепрезентованих організацій у Великій Британії.

На початку свого виступу Міністер закордонних справ України представив громаді членів своєї делеґації, а відтак обширніше зупинився на головніших питаннях політики Президента, Верховної Ради й Уряду України в площинах внутрішньої і зовнішньої політики, а в певних розділах також і про напрямки політики соціяльної та господарсько-економічної, що передаємо згідно з записами УЦІС:

ЗУСТРІЧ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ БОРИСА ТАРАСЮКА З УКРАЇНСЬКОЮ ГРОМАДОЮ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Дякую щиро за теплі слова, за тепле прийняття.

Я перебуваю тут на запрошення Державного секретаря Великої Британії у закордонних справах пана Робіна Кука. Це офіційна візита. У складі офіційної делеґації є заступник голови Державного комітету Держнафтогазпром* пан Тарашевський, народній депутат, голова підкомітету Верховної Ради пан Дорошенко.

Ми намагаємося надати сприяння українським підприємцям у розвитку їхніх бізнесових інтересів у відповідних країнах.

* Держнафтогазпром – Державний комітет нафтової і газової промисловости – прим. Ред. «В. Ш.».

Делеґація в рамках цієї офіційної візити матиме досить цікаву і напружену програму. Делеґація працюватиме на різних рівнях і напрямках. Частина делеґації матиме зустрічі з офіційними чинниками Великої Британії, інша частина виконуватиме свою програму, пов'язану з налагодженням ділових контактів з британськими партнерами.

Якщо говорити про наші стосунки з Великою Британією, то можна сказати, що за той час, як я був уперше тут у 1992 році, пройшло не так багато часу – всього 7 років. Але за ці 7 років дуже багато зроблено в розвитку стосунків з Великою Британією, і не лише з Великою Британією, але й з усім світом.

Про те, що діється в галузі зовнішньої політики, я розповім пізніше, а зараз я хотів би, користуючись цією нагодою, сказати, що за більше 7 років відновлення незалежности Української держави – це небагато часу, але це час, насичений значними подіями. За цей час Україна довела всьому світові, що українська незалежність – це явище не тимчасове, що це – назавжди. Згадаймо, що в 1992-93 роках були такі «пророки», які пророкували, що українська незалежність протримається небагато часу, що Україну чекає розбрат, розкол держави. Такі сценарії малювали розвідувальні центри. З другого боку, посли деяких сусідніх держав, скажемо так: однієї сусідньої держави, переконували своїх колеґ із західніх країн, що не варто вкладати гроші в обладнання дипломатичних установ у Києві. оскільки ще рік-два протримається українська незалежна держава – і це буде кінець.

Подальший розвиток становлення Української держави показав, що всі ці прогнози, на щастя, не мали під собою ніякого ґрунту для того, щоби справдитись.

Важко, але впевнено йде розвиток української державности, становлення її як впливової держави в реґіоні Центрально-Східньої Европи та в Европі в цілому.

Якщо говорити про події, які були характерними для нашої держави в минулому році, то серед основних політичних подій я б виділив наступні: це чергові парляментські вибори, які пройшли за новим «Законом про вибори» – за змішаною системою. В результаті цих виборів була сформована нова Верховна Рада. Зараз іде активна робота для становлення і структурування як самої Верховної Ради, так і пошук шляхів конструктивної співпраці між виконавчою і законодавчою ґілками влади. Цей процес не є простим. На жаль, є проблеми, і я хочу, щоб Ви про них знали. Вони полягають у тому, що в українському парляменті сформувалася хоч і не більшість, але комуністична фракція, яка нараховує 122 члени. І хоч ця фракція навіть разом із соціялістами і з так званими проґресивними соціялістами не становить більшости в парляменті, але все ж вона здатна виконувати свою руйнівну функцію по основних, принципових питаннях, які ставить на порядок денний виконавча влада. В цьому полягає проблема: чи то питання власности на землю, чи продовження економічної реформи, співпраці з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, чи то питання співпраці України з НАТО. Від самого початку формування нового парляменту ліві фракції намагалися поставити під сумнів нинішній курс нашої держави. Для цього висувалися пропозиції про перегляд основних засад внутрішньої і зовнішньої політики. Звичайно, все це було спрямоване на те, щоб змінити курс нашої держави на інтеґрацію до европейських та евроатлянтичних структур. Ці спроби і намагання зазнали поразки, але це ще не означає, що ліві сили відмовилися від ідеї зміни курсу держави. Про це свідчить також і те, що ліві сьогодні фактично забльокували роботу парляменту в тій частині, що стосується зовнішньої діяльности нашої держави. Всі міжнародні двосторонні та багатосторонні договори відхиля-

Зустріч в Централі СУБ 1 лютого 1999 р. Зліва: проф. Володимир Василенко, посол України у Великій Британії; п. Борис Тарасюк, міністер закордонних справ України; п. Федір Курляк, секретар СУБ; інж. Василь Олеськів, секретар УІС

ються комуністичною фракцією, так само, як і іншими лівими фракціями, під тим приводом, що, мовляв, доки Верховна Рада не ухвалить рішення про приєднання до Міжпарламентської асамблеї країн СНД, ліві фракції не будуть розглядати і не будуть голосувати за ті міжнародні договори, які були укладені урядом впродовж декількох років.

У що це виливається? Хочу вам сказати, що лише з чотирма скандінавськими країнами нератифікація угод про фінансову співпрацю і ґарантії для бізнесу цих країн в Україні спричинила потенційну втрату чверти мільярда долярів. Але це лише з чотирма країнами. Ще тривають обрахунки, у що обходиться нашій державі позиція лівих фракцій парляменту з приводу нератифікації інших міжнародніх угод.

Ліві фракції парляменту намагаються поставити під сумнів курс на співпрацю держави з НАТО. У зв'язку з цим вони хочуть поставити на розгляд Верховної Ради питання про співпрацю України з Північно-Атлянтичним альянсом. Ці ж сили намагаються блькувати всі спроби прийняти, так би мовити, основний закон на кожен рік – це бюджет, закон, за яким держава має жити протягом кожного року.

Незважаючи на ці проблеми, минулого року вдалося схвалити дуже важливі закони, які сприятимуть згуртуванню суспільства. Таким законом є затвердження Конституції республіки Крим. Це питання тривожило всіх нас в Україні, і вас, безперечно, у зв'язку із загрозою «вибуху», який міг статися в 1994 році. Завдяки

вжитим, перш за все політичним заходам, конституційними заходами вдалося владнати ситуацію в Криму, і факт прийняття Конституції Криму в останні дні минулого року якраз і підтверджує правильність курсу виконавчої влади, разом із законодавчою, у справі вирішення найскладніших проблем, які існували або існують, лише політичними засобами.

Головне, що можна сказати про політичну ситуацію минулого року, це те, що вдалося, як і в попередні роки, зберегти стабільність в українському суспільстві. І це головне, незважаючи на те, що багато проблем ще не вирішено. Це і соціяльні проблеми, економічні, це і затримка пенсій і платні.

В економічній галузі слід поділити минулий рік на дві частини. Перша частина – до серпня, і друга – після серпня минулого року. Серпень минулого року – це початок впливу світової фінансової кризи, яка вразила Російську федерацію, і яка, на жаль, не обминула й українську економіку.

Так от, якщо говорити про економіку нашої держави за минулий рік, то треба сказати, що вперше за 8 місяців того року ми спостерігали і мали надію, що так триватиме і до кінця року, зростання валової внутрішньої продукції – вперше за роки незалежности нашої держави. Рівень інфляції за 8 місяців становив усього 2.3% – це найнижчий показник за всі роки незалежности. На жаль, всі ці позитивні здобутки в нашій економіці були повністю зруйновані внаслідок впливу фінансової кризи, в результаті якої з 2.3% за 8 місяців ми мали за рік 20% інфляції. Рівень ВВП* знизився на 1.5%. Внаслідок вжитих антикризових заходів вдалося пригасити наслідки кризи. Загалом можна сказати, що українська економіка вистояла. Ми змогли домовитися з основними кредиторами й інвесторами.

В галузі зовнішньої політики тривав курс на інтеґрацію до европейських та евроатлянтичних структур.

Ми продовжували курс на розвиток відносин з ЕС**. Минулого року почала діяти угода про партнерство і співпрацю між Україною та ЕС, почав діяти механізм цієї угоди. Минулого року відбувся черговий саміт Україна-ЕС, в ході якого керівництво ЕС визнало Україну як стратегічного партнера Европейського Союзу. Наприкінці минулого року відбувся саміт ЕС, в ході якого лідери ЕС прийняли рішення про опрацювання стратегії ЕС стосовно України.

Розвивалися стосунки з НАТО. Минулого року було прийнято рішення про приїзд офіцерів зв'язку НАТО в Україну. Найближчими днями ми очікуємо прибуття в Україну двох працівників НАТО – одного військового та одного цивільного. Ми продовжували нашу співпрацю в рамках Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, яка здійснюється шляхом схвалення щорічно робочого пляну співпраці між Україною і НАТО – це на додаток до нашої участи у програмі «Партнерство заради миру», а також у Раді евроатлянтичного партнерства.

Цього року відбудеться важлива подія: у Вашінґтоні пройдуть святкування з нагоди 50-ліття НАТО. Під час цих відзначень відбудеться безпрецедентна подія в стосунках між Україною і НАТО, а саме: засідання комісії Україна-НАТО на найвищому рівні, в якому візьмуть участь президенти і голови урядів країн – членів НАТО, включаючи нових членів Чехію, Польщу та Угорщину, а також Президента нашої держави Леоніда Кучму.

* ВВП – Валовий внутрішній продукт – прим. Ред. «В. Ш.».
** ЕС – Европейська Спільнота – прим. Ред. «В. Ш.».

Продовжують розвиватися наші стосунки з сусідніми державами, що є для нас пріоритетом.

Російська федерація. З Росією ми прагнемо розвивати стосунки взаємовигідного партнерства. Ми зацікавлені, як ніхто у цьому світі, в розвитку нормальних, дружніх стосунків з нашим великим сусідом на сході. Чи вдається нам це, чи ні? Багато пишеться про ті проблеми, що існують – було б дивно, якби цих проблем не було, оскільки кожна держава має свої інтереси. Мають ці інтереси і Україна, і Російська федерація. Минулого року відбулася перша офіційна візита Президента України до Російської федерації, в ході якої було підписано програму економічної співпраці з цією країною до 2008 року. Минулого року відбулися обміни офіційними візитами двох міністрів закордонних справ. У листопаді я був з офіційною візитою в Російській федерації. Минулого року ми мали поступ у розвитку українсько-російських відносин в економічній і політичній галузях.

Найголовнішою подією минулого року можна назвати ратифікацію Верховною Радою Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між нашими державами, а також ратифікацію цього Договору 25 грудня минулого року Державною думою РФ. На жаль, Верхня палата російського парляменту відклала прийняття остаточного рішення щодо цього договору, шо не може нас не турбувати, але будемо сподіватися, що наприкінці лютого Верхня палата ухвалить виважене рішення – єдино правильне рішення, яким має стати ратифікація цього Договору. Не можуть розвиватися нормально стосунки між такими державами, як Україна і Росія, без базового договору.

Ми продовжували розвивати наші стосунки з іншими сусідніми країнами, перш за все з Польщею. Польща належить до тих країн, з якими Україна має інституціалізовані стосунки стратегічного партнерства. Польща є країною, з якою розвиваються не лише політичні контакти. Найбільше зустрічей минулого року наш Президент провів з президентом Польщі Кваснєвським. З Польщею розвиваються інтенсивні економічні стосунки. Польща також є тією країною, з якою ми розвиваємо не лише двосторонні відносини, наприклад, створений українсько-польський батальйон, вона є тією країною, з якою ми разом встановлюємо відносини з третіми партнерами, як, наприклад, початок створення такого трикутника, як Україна-Польща-США. Ми також розпочали співпрацю з Польшею в трикутнику Україна-Польща-Німеччина. Почав діяти трикутник Україна-Польща-Румунія. Все це свідчить про те, що Україна не є пасивним учасником міжнародніх відносин, що вона проводить активну регіональну політику. Про це свідчить наша передова роля у створенні організації Чорноморсько-Балтійської співпраці, наша активна взаємодія з країнами Центрально-Східньої Европи, участь України в Центальноевропейській ініціятиві. Про це свідчить також активна роля України у з'єднанні двох найважливіших регіонів Европи: Північного – навколо Балтійського моря, і Південного – навколо Чорного моря. Одним з результатів цієї провідної ролі України буде те, що 14-15 травня цього року у Львові проходитиме саміт країн Центральної Европи, а 10-11 вересня у Криму проходитиме саміт країн Бальтійсько-Чорноморського регіону.

Отже, на цих прикладах я показав Вам ті досягнення і ті проблеми, які існують на шляху розвитку і становлення нашої державности на відтинку внутрішньої і зовнішньої політики.

Що стосується української діяспори. Я розумію, що Вас не може не турбувати те, як ідуть справи в Україні, те, як ми будуємо нашу державу, що Ви весь цей

процес сприймаєте і як свою власну справу. Ми Вам дуже вдячні за те, що протягом багатьох років, десятиліть Ви зберегли любов до України, Ви підтримували Україну всім, чим могли. Особливо я хотів би тут наголосити не лише на тій моральній підтримці, яка мала дуже велике значення для всіх, хто прагнув незалежної Української держави. Я хотів би віддати належне тим, хто зі зброєю в руках відстоював незалежність України. Я хотів би тут відзначити тих, хто і Божим словом допомагав підтримувати віру, надію в українську незалежність. Я хотів би подякувати всім, хто своїми невеликими коштами намагався допомогти Українській державі, особливо у важкий період її становлення...

Принагідно хотів би сказати, що дуже нелегко проходить становлення української дипломатії. Вона потребує і грошей для придбання нерухомостей, і кадрів. Але, незважаючи на це, ми сьогодні можемо не без гордости сказати, що за сім років ми маємо 75 дипломатичних установ нашої держави у 75 країнах світу. Я думаю, що жодна держава у світі не може сказати, що вона за такий короткий час змогла зробити аналогічне.

Хотів би подякувати Вам за ту увагу, яку Ви приділяєте у щоденних контактах з нашим Посольством тут, у Великій Британії. Ми Вам вдячні за те, що Ви протягом десятиліть зберегли українську культуру, мову, за те, що старалися зберегти свою українську ідентичність. Я знаю, що перед деякими з Вас були проблеми, коли Ви прибули на британську землю, у Вас не було іншого шляху, тільки записатися, що Ви поляки або особи без громадянства. Ви не пішли на це, бо Ви глибоко в душі відчували себе українцями. Тепер настав час, що відновилася Українська держава, і Ви з гордістю можете сказати, що ця держава існує, вона шанований член Європейського співтовариства, що Україна, можна сказати, посідає одне з чільних місць у новій архітектурі європейської безпеки.

Що стосується програми «Українська діяспора на період до 2000 року». Міністерство закордонних справ також залучене до виконання цієї програми. Є вже певні успіхи в реалізації цієї програми, є і недоліки. Якщо говорити про успіхи, то тільки за 1997 рік підготовлено 15 угод, які спрямовані на підтримку і захист прав українців. Спектр цих документів – від захисту прав українців і до ґарантій прав переселенців. Цей процес продовжено протягом минулого року. Перш за все український уряд приділяє свою увагу українським громадам у нових незалежних державах, оскільки саме ці громади потребують найбільше підтримки і допомоги. Зокрема, конкретна допомога була надана громадам українців у Росії, Словаччині, Узбекистані, Киргизстані, Молдові, Вірменії, Білорусі. Надається допомога молодим творчим колективам у цих країнах, особливо в Росії. Питання становища української діяспори ніколи не залишається поза увагою під час офіційних контактів з представниками Російської федерації, а також інших держав, особливо там, де є велика українська громада.

Зараз на завершальному етапі перебуває опрацювання в Міністерстві юстиції, а також в інших міністерствах і відомствах проєкт закону «Про іноземця та іноземного українця» – саме те, на що багато з Вас чекає.

Багатьох українців хвилює питання процесу прийняття закону «Про освіту», проєкт якого заторкує питання вивчання української мови в навчальних закладах України. Поки що цей процес триває, і я думаю, що і та стурбованість, яка лунає з боку українців, у тому числі і з-за кордону, буде врахована законодавчим органом нашої держави.

У МЗС* ми приділяємо увагу підтриманню і дотриманню офіційного статусу української мови в наших закордонних установах. Я сам. коли був послом у Брюсселі, неодноразово звертав увагу дипломатичним та іншим працівникам на необхідність вживання лише української мови. Ви знаєте, що ця проблема є, і вона пов'язана з тим спадком, який ми маємо внаслідок десятиліть, століть російщення.

На цьому, шановні друзі, я хотів би завершити. Можливо, будуть запитання, то я радо на них відповім.

Відповіді на запитання

Ми не повинні бути мрійниками. Ми хочемо до ЕС, але ми повинні визначитися, ми повинні поставити мету і все робити для її виконання. Так от – така мета поставлена: Україна прагне повноправного членства в ЕС, і це – стратегічна мета. Як досягнути цієї мети? Звичайно, без наведення порядку в економіці нашої держави цього годі сподіватися. Ми повинні створити законодавчу базу, яка б відповідала законодавчій базі в ЕС. Ми повинні жити і розвивати нашу економіку за єдиними правилами. Інакше нема сенсу говорити про нашу інтеґрацію в ЕС. Ми повинні збудувати фінансову, банківську систему, яка б ефективно працювала для нашої економіки. Сьогодні українська банківська система дуже слабка. Тобто ми повинні, визначаючи кінцеві терміни реалізації нашої мети, враховувати те, якими темпами розвивається наша економіка.

Для того, щоб усе це почало працювати, треба завершити економічні реформи, здійснити глибоку структурну реформу нашої економіки. Ми на цьому шляху визначили певні етапи. Вони включають у себе: початок переговорів з ЕС про зону вільної торгівлі, що є складовою частиною Угоди про партнерство і співпрацю. Паралельно ми плянуємо переговори з Європейською комісією про матеріяли, що розщеплюються (Україна багата на уранові руди), продукти сільського господарства. Також поставлено перед ЕС питання про укладення європейської угоди, яка надасть Україні статусу асоційованого члена, тобто такого, який мають наші сусіди і країни Центрально-Східньої Европи.

Це етапи на шляху до кінцевої мети – членства в ЕС.

Що стосується часу, то все залежатиме від того, як ітимуть справи в нашій економіці. Я не можу давати ґарантій, шо ми виконаємо умови, визначені в Копенгаґені для членства в ЕС, скажемо, до 2005 року. Я хотів би, щоб це було, але чи так станеться – я сказати не можу. Моя прогноза, що Україна могла б бути реально в ЕС десь у 2007-2010 році.

Що стосується НАТО. Україна послідовно розвивала стосунки з НАТО. Наслідком цього стало укладення безпрецедентного документу – Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО. Лише дві держави – не члени НАТО – мають такі інституційовані стосунки з НАТО: Україна і Росія. Але Росії НАТО запропонував укласти документ, який би визначав рамки співпраці, а тут навпаки – Україна запропонувала НАТО укласти такий документ.

Чи можемо ми сьогодні говорити про членство України в НАТО? При всьому нашому бажанні – не можемо. Для того, щоб це бажання стало реальністю, ми повинні заручитися підтримкою переважної більшости активного населення.

* МЗС – Міністерство закордонних справ – прим. Ред. «В. Ш.».

Ми також повинні бути переконані в тому, що держави, члени НАТО, готові до членства України в НАТО. І, нарешті, ми повинні бути впевнені, що членство України в НАТО не викличе серйозних геополітичних потрясень – я маю на увазі реакцію нашої сусідки на сході. Тобто – ми повинні бути послідовними, рухатися у визначеному напрямку, але не випереджати події.

*

Стосовно українсько-російського договору. Я хочу Вас запевнити, що ми повинні мати українсько-російський договір. Було б дивно, якби сусідні держави, від яких залежить мир, стабільність і спокій не лише всередині цих держав, але й безпека в Європі, будували свої стосунки без правових засад. Договір і є тією правовою засадою, яка визначає основні напрями співжиття між державами. Що дуже важливо для України в цьому договорі – це те, що обидві держави визнають територіяльну цілісність та існуючі кордони. Тому й не дивно, що в російській Думі крайні шовіністи ставлять усілякі перешкоди на шляху ратифікації цього договору, оскільки ратифікація означатиме остаточне визнання Росією України не лише як незалежної держави, а України в існуючих кордонах, і поставить крапку в дебатах, які все ще точаться в російській Думі щодо приналежности Криму і Севастополя. В цьому головна важливість цього договору. Договір працюватиме на зміцнення української державности.

Що стосується небезпеки втягування України в різні союзи – слов'янські та всілякі інші, то я хотів би сказати, що, незважаючи на деякі проблематичні висловлювання голови Верховної Ради на цю тему, наш Президент і виконавча влада в цілому дотримуються чіткого курсу про те, що Україна не зацікавлена приєднуватися до так званого слов'янського союзу. Взагалі ж ідея слов'янського союзу небезпечна, оскільки вона ставить утворення держави чи держав на етнічному ґрунті, що абсолютно суперечить етнічному складові, до речі, тієї ж самої Росії.

В той же час ми не можемо не визнавати права будь-якої держави утворювати союзи з іншими державами. Ми не можемо виступати проти утворення союзу між Росією і Білоруссю. Проте обидва президенти, підписуючи документи про утворення єдиної союзної держави, наголошують на тому, що обидві держави залишаються суверенними. Отже, треба поставити під сумнів саму цю ідею і задум про створення єдиної російсько-білоруської держави.

Що стосується української мови. Так, українська мова визнана як офіційна мова нашою Конституцією. Основний Закон водночас не заперечує, а надає право користуватися російською мовою та мовами інших національних меншин в місцях їх компактного проживання. Це – загальна демократична норма. Варто сказати, що навіть парлямент автономної республіки Крим з переважною більшістю російського населення схвалив Конституцію, яка передбачає використання саме цієї формули – визнання української мови офіційною, а також використання російської, кримсько-татарської та інших мов. Це показник толерантности українського суспільства. Я думаю, що такий стан справ спростовує прогнози політичних центрів чи навіть розвідувальних органів інших держав.

Чому українська мова не застосовується широко? Я хочу сказати, що російщення України тривало століттями. Мову забороняли, забороняли викладання, друкування книжок і так далі. Невже Ви сподіваєтесь, що за 7 років незалежности відразу всі заговорять українською мовою? Я думаю, що треба бути толерантними,

якими і є ми, українці. Ми повинні створювати всі умови для розвитку української мови, дати нашим громадянам можливість розвивати українську мову. А з часом вони у переважній більшості почнуть говорити українською мовою. Я думаю, що не це головне. Головне, щоб ми були громадянами України, незалежно від того, чи говорить він українською чи ні, чи добре, чи не дуже. Головне, щоб у громадянина було переконання, що він працює заради розвитку Української держави і все робить для того щоб ця держава зміцнювалася.

*

Питання боротьби зі злочинністю – це категорія економічна і соціяльна. Коли в державі відбуваються кардинальні зміни засад економічного і соціяльного розвитку, коли законодавство перебуває у стадії формування, тоді з'являються ті передумови, які призводять до зростання і активізації кримінальних елементів.

Якщо говорити про громадський порядок, то його стан не гірший, ніж в інших країнах.

Якщо говорити про злочини в економічній сфері, то дійсно – тут є проблеми, які пов'язані з тим, що наше законодавство має багато прогалин. Їх і використовують злочинці, і їх тяжко назвати злочинцями, бо вони користуються прогалинами в законах. Тут, звичайно, велику роботу мають провести і законодавці, і виконавча влада. Я переконаний, що виконавча влада робить все для того, щоб поставити перешкоди на шляху злочинности. Недавно Україна підписала конвенцію Ради Европи про боротьбу з корупцією.

На жаль, наше суспільство, як і суспільство будь-якої іншої держави, включно з Великою Британією, не є ідеальним. Злочинність, на жаль, ще існує всюди. І з нею треба боротися, що ми й робимо.

*

Що стосується кордонів на сході й на півночі. Ми поступово облаштовуємо ці кордони, але не треба забувати, що кордон з Росією – півтори тисячі кілометрів суші і приблизно ж стільки з Білоруссю. Скільки треба грошей, скільки прикордонників, шоб створити такий самий кордон, як, скажімо, на заході України. Не забуваймо, що наш кордон на заході формувався як кордон Совєтського Союзу в часи «залізної заслони», коли було завдання найперше нікого з країни не випустити, а по-друге – нікого не впустити. Зараз у нашій державі зовсім інша політика, і кордон виконує зовсім іншу функцію.

Але ми відчуваємо серйозні фінансові проблеми, щоб облаштувати наш кордон на півночі та на сході. Але ця робота ведеться, кордон існує.

Що стосується концентрації військ, то дійсно: ми успадкували від СССР найбільше угруповання совєтської армії. Воно виконувало певну функцію і було сконцентроване на західніх кордонах. Ви розумієте, що треба часу, щоб рівномірно розподілити наші Збройні сили. Але тут також є свої проблеми, вирішення яких залежить певним чином і від Великої Британії, оскільки вони пов'язані з Договором про обмеження звичайних збройних сил та озброєнь в Европі. За цим договором існують т. зв. флянґові обмеження, які були нав'язані Україні, бо Україну тоді вважали не як державу, а як три військові округи. Україна вже держава, але обмеження залишилися й досі. На нас накладено обмеження щодо свободи розміщення військ на території нашої держави. Це нонсенс. На це ми звертаємо увагу наших партнерів, у тому числі і країн-членів НАТО, які, на нашу думку, дотримуються в цьому питанні непослідовної позиції.

Для того, щоб змінити старий порядок концентрації військ, які не є такими великими в Україні, як вони були колись (близько мільйона осіб), сьогодні ми маємо 390 тисяч – треба часу, але організаційні рамки вже створені для того, щоб змінити структуру концентрації наших військових формувань.

Що стосується азіятів, то я б сказав, що нам не лише треба бути толерантними до інших національних меншин, які живуть десятиліттями і століттями на нашій землі, але ми повинні навчитися, так само, як і британці чи американці, жити разом чи то з азіятами, чи з африканцями. Ми не повинні цього боятися, ми повинні стати державою, яка має засвідчити найвищі цивілізовані стандарти у справі ставлення до представників інших меншин.

Поїздки без віз можливі тоді, коли буде прийнято закон про іноземного українця. Поки шо цей закон не прийнято, і для таких поїздок немає правових підстав.

Шановні друзі! На жаль, наша зустріч наближається до кінця. Ця зустріч дуже корисна і для мене, і для членів нашої делеґації. Ми краще відчуваємо те, що Вас хвилює і турбує, і ми будемо це враховувати в нашій щоденній роботі.

Від імені членів нашої делеґації і від себе дозвольте Вам подякувати за теплоту і щирість, за справжню українську гостинність, яку ми відчули, і подарувати на згадку скромні сувеніри двом найбільшим українським громадам у Великій Британії.

Євген СВЕРСТЮК

ПАТРІЯРХ МСТИСЛАВ

Хвилююче людське море на Софійському майдані в Києві 1990 року. Що почував тоді 92-літній дідусь, коли перед його очима стояв цей же майдан 1917 року, як він був ще юним хорунжим? Пролягла історична епоха відчуження, провалля і катастрофи XX віку.

Відступ, еміґрація, Варшава, Волинь. Опозиція в польському Сеймі. Потім війна й окупація. Арешт в сані вже єпископа Української Автокефальної Православної Церкви. І попри все – щаслива зоря, під якою народився в м. Полтаві 1898 року в міцній і славній духовними традиціями родині Скрипників хлопець Степан.

Хвилююче людське море голів і знамен у Львові восени 1990 року. Це місто не пам'ятає ще такої зустрічі – сотні тисяч народу! Що їх, православних, католиків, протестантів звело сюди? Надія на те, що цей худенький білий дідусь з палаючим поглядом стане їм духовним батьком, що всіх примирить? Чи взагалі надія на Бога і на доброго слугу його?

Але ж вони почули вперше це ім'я зі злих викривальних фейлетонів про кар'єру небожа Симона Петлюри. Вихована на неґативних стереотипах, вони здебільшого не знали, що Петлюра був одним з найкультурніших людей свого часу. Але чомусь вірили. Як вірять в чудо, що має нарешті статися. Як вірили пожовклим сторінкам історії старого видання.

сл. п. Патріярх Мстислав.

Особливо повірили вони щирості старечого владного дужого ще голосу, звичного збирати і єднати громаду.

Дивне і незвичне враження справляв на людей найвищий ієрарх Церкви своєю простотою. Простакам здавалося, що він зовсім такий, як вони. Чиновникам здавалося, що його не страшно, і тому можна говорити все, що на язиці. Вищим державним чиновникам здавалося, що Церква повинна слухатись і схвалювати їхні мудрі рішення.

Але найгірше те, що беручким совкам, які обрали собі широку й непочату релігійну ниву, здавалося, що старого Патріярха можна обманювати і використовувати зовсім безкарно, бо яка ж нині влада хапатиме їх за руку? Вершиною такої етики було ділове рішення об'єднати без відома Патріярха очолювану ним Церкву з іншою Церквою і поставити його перед доконаним фактом.

Для совєтської людини це було в порядку речей: вона звикла до змішування понять, до ліквідації гідности і навіть осіб, до партійного волюнтаризму. До того звикла, що чиновник навіть здивувався, коли почув, що Патріярх не прийняв. Здивувався і обиватель. Але не розгубився: він пустив чутку, що Патріярх не все може зрозуміти в такому вже віці... Та й не сам він діє, а під впливом намов...

На щастя, у нас неможливо так твердо приймати «остаточно правильні рішення», як це прийнято, наприклад, в Кремлі. У цій драматичній колізії між принципом і політичним резоном Патріярх залишився з Принципом. Бо без того неясно, навіщо Церква.

Власне, в цьому і була місія Патріярха – в країні, де не розуміють (і то не 70, а 370 років), що то є Церква для нації – поступово доносити до свідомости, що Церква представляє найвищу інстанцію на землі, що супроти мінливости сильних світу вона є і має бути єдиною нерозмінною у своїй суті. Пояснювати покомуністичним лідерам, що й тепер, як і колись, «без Бога – ні до порога», переконувати їх, що Церква потрібна їм як духовна опора, як джерело сили, а не як інституція, яку можна використовувати в сезонних політичних цілях. Церква має вчити суспільство правдивости, порядности і чистоти. Вона має живити наші поняття про вищі цінності. Нарешті, Церква дає поняття про те святе, через що людина не може переступати.

Прямо чи непрямо, але словом і ділом Патріярх Мстислав доносив цю істину людям, що не були готові її зрозуміти й прийняти. Вони так і не зрозуміли, навіщо старцеві за крок до могили залишатися в опозиції, відхиляти конформістський офіційний варіянт, витримувати глуху ізоляцію від другів-недругів у готелях, потім вертатись до своєї оселі ні з чим і знову їхати в рідну Україну без запрошення.

Це справді було понад людські сили. Саме ця непоступливість мала б переконати людей, що існують речі принципово істотні й принципово неприйнятні, а честь Церкви не можна розмінювати на жодну монету.

Але людям совєтського способу мислення легше припустити в людині психічне збочення, ніж непоступливість Принципу. Деякі навколоцерковні люди заводили навіть мову, чи доцільно було обирати Патріярхом митрополита з далекої Америки...

Минуло 5 років. Відсівається дрібна пам'ять про людські хиби і слабкості похилого віку, і вже чіткіше вимальовується профіль Патріярха.

Зараз цілком очевидно, що в нас не було і не могло бути серед духовенства особи такої гідности. Були постаті імпозантні, були ті, що єдиним поглядом вказували підлеглим на їх місце. Але ззовні доступної у спілкуванні, довірливої і скромної людини, в якій людям самим хочеться визнати природньо Патріярха – такої постаті у нас бути не могло.

Чому? На холодних вітрах часу Козак полтавського роду вічно стояв в опозиції. До всіх політичних режимів, до земних владик, які вимагали служіння. Він гартувався у протистоянні!

Пригадується, один отець з УПЦ штучною українською мовою іронічно пояснював англомовні емблеми на листі з Бавнд Бруку, навіть не запідозрюючи, що за цим стоїть український острів на Американському континенті, культурно-релігійний, видавничий осередок, з якого виходили найкращі в мовно-культурному відношенні видання релігійної і не тільки релігійної літератури.

Митрополит Мстислав може був єдиним з усіх ієрархів за океаном, що залишався духовно, культурно, мовно, передусім політично, невіддільним від України. Він завжди жив з нами. Він назвав свій острівець Українським Єрусалимом – дай Боже нам колись створити такий Український культурно-релігійний центр у Києво-Печерській Лаврі. Він завжди був живим нервом того центру, йому можна було телефонувати, коли ще всі спали або коли вже всі відпочивали.

Патріярх Мстислав на десятому десятку приїхав до рідного краю, вже давно знаючи всіх чільних діячів української культури і політики. Але, на жаль, не знаючи тих неофітів з УАПЦ, що його щільно оточували... Патріярх був громадянином України куди більше за деяких отців з київською пропискою. Але водночас був чужим, бо не міг зрозуміти, як можна так низько ставити цінності духовні порівняно з сьогоденними вигодами.

Свого часу всі серйозні українські газети опублікували заповіт Патріярха Мстислава. Але в марноті днів його не аналізувала українська преса. Тим часом, цей документ великої ваги преса мала б постійно тримати перед очима суспільности, бо хто може зараз ще так говорити до народу?

Особливо вражають там роздуми про дітей – беззахисних і обікрадених громадян землі нашої: «Не забувайте про дітей!»

Серед численних документальних стрічок про Патріярха Мстислава чи не найкраща харківська – за 1991 рік. Вона передає його зустрічі і виступи в атмосфері насторожено-напруженій, де він з'явився як постать з іншої плянети. Так і напрошується порівняння з якимось давнім образом, скажімо, Володимира Мономаха, що повчає сучасників, а, може, більше майбутніх дітей.

З роками ця велика постать XX сторіччя зростатиме в наших очах, як дивна ланка, що єднає зім'ятий ланцюг культури початку XX ст. з відшукуванням її слідів в кінці XX.

Зблизька ми не змогли оцінити і, як то часто буває, дивились і не бачили, слухали і не чули.

Здалеку Перший Патріярх Української Автокефальної Православної Церкви височіє як постать вчителя на довгі часи, що передавав заповідне і неминуще тим, що прийдуть після нас.

«А 16 червня 1991 року в присутности півмільйона людей, які з'їхалися сюди, на широке поле, де влітку 1651 року відбулася битва між українськими і польськими арміями, Патріярх Мстислав посвятив пам'ятник героям цієї битви біля села Пляшева Надивилівського р-ну і виступив з полум'яною промовою, в якій закликав присутніх до єдности, до любови до України, за честь, свободу і незалежність».

Гурій Бухоло: «Степан Скрипник (Патріярх Мстислав) і Рівненщина». «Відомості», Лондон, ст. 34.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук, доцент.
Ужгородський державний інститут інформатики, економіки і права

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: ДВА АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ

У роки незалежности України наша політологія збагатилася великою кількістю наукових і науково-популярних праць, автори яких намагаються розкрити зміст формули «українська національна ідея». При цьому кожен з них вкладає у цю формулу власний зміст і своє розуміння тоді, як усяке визначення, а отже, і визначення української національної ідеї мало б відображати її кардинальні ознаки та поняттєву сутність.

Прикладом своєрідного трактування формули «українська національна ідея» може бути виступ народнього депутата України Івана Драча в «Народній газеті» № 44 (376) за листопад 1998 року зі статтею «Не маємо права знехтувати останнім шансом», у якій автор проголошує «новий ступінь розуміння національної ідеї», і цей «новий ступінь» мав би полягати в утіленні в життя не лише «того, чого ми хочемо, чого прагнемо», але й найперше того, «що ми вміємо». Далі подається перелік тих «умінь», і як підсумок – твердження про те, що «суть національної ідеї переміщується в іншу площину: щоб не скиглити, не битися в критичній чи критиканській істериці, не захлинатися в катастрофічних пророкуваннях, все і всіх гудити, ганьбити, цькувати, обливати брудом, а діяти і перемагати».

Читач добре розуміє, що наведені безадресні заклики поета і народнього депутата в сучасній політичній, економічній, культурній і духовій ситуації є хіба що банальною фразою, а розпанахання формули «українська національна ідея» на окремі складники чи ступені – річ і неприйнятна, і сумнівна. Відтак знову і знову випливає потреба у чіткій та універсальній дефініції самої формули «українська національна ідея». Лише тоді, очевидно, зможемо говорити не лише про відродження і становлення сучасної української національної еліти, але й про її ролю в реалізації української національної ідеї – в побудові Української національної держави.

Аби дати правильне визначення формули «українська національна ідея», треба насамперед розкрити значення самого терміну «ідея», який, крім чисто філософського змісту, що витікає з давньогрецького філософа Платона, означає також «намір», «плян», «бажання», «змагання до чогось», «воля до чогось», «мрія про щось» і, як казав Іван Франко у статті «Поза межами можливого», є «синтезою бажань, потреб і змагань» до «національної самостійности», тобто до власної державности. Отже, прийнявши у контексті формули «українська національна ідея» подані вище значення слова «ідея» (в Івана Франка – «ідеал»), можемо дати визначення цієї формули, що поєднує щонайменше два аспекти – прагматично-державоздобуттєвий і філософсько-світоглядний або державотворчий.

Українська національна ідея – це споконвічна мрія багатьох поколінь українського народу на чолі з його великими провідниками про здобуття і побудову Української Самостійної Соборної Держави – національної, незалежної, вільної, демократичної і правової, у якій має реалізуватися прагнення українців до рівно-

правного з іншими народами європейської та світової співдружности життя, і яка має характеризуватися наявністю української національної влади, що суворо дотримується Конституції України та українських законів, а також неухильно утверджує і розвиває національні українські пріоритети в політиці, економіці, збройних силах, шкільництві, науці, літературі, мистецтві, церкві тощо з перевагою в усіх сферах життя і діяльности української державної мови.

Якщо перша частина визначення – прагматично-державоздобуттєва – передбачає завоювання і проголошення незалежности України, то друга – філософсько-світоглядна або державотворча – має завдання наповнити конкретні державні інститути українським національним змістом.

Нині українська національна ідея як і воля українського народу до побудови власної незалежної держави де-юре стала об'єктивною реальністю. Однак дефакто Україна не є національною державою українців. І, як не прикро стверджувати, вина в цьому насамперед – української «провідної верстви» (Д. Донцов), української національної еліти, яка мала б «бути тверда і невблаганна щодо себе самої, не піддаватися матеріяльним спокусам вигідництва чи оспалости, ставлячи над усе поняття чести й обов'язку, безоглядно вірити в свою справу і своє право провадити загалом. Мусить вона вірити в свою організуючу ідею» (Дмитро Донцов. «Дух нашої давнини». Дрогобич, 1991, ст. 16).

Правляча верства або еліта – це освічена частина будь-якого, а, отже, й українського суспільства, що працює у різних галузях (політиці, науці, культурі, духовности) та характеризується інтелектуальною, моральною і духовною вищістю. Чи є наша еліта справді елітарною в означеному сенсі, і чи є вона справді українською національною елітою, стверджувати важко. Якшо «Програма Конгресу Українських Націоналістів» констатує, що «речником і носієм Національної Ідеї виступає провідна верства – національна еліта, політична воля котрої відображає кореневі інтереси всього народу», то це може належати до дальшої чи ближчої перспективи. Безперечно, рано чи пізно до влади має прийти справжня українська національна еліта. Тільки вона, українська національна еліта, при суворому дотриманні Конституції і законів України повинна очолити боротьбу за реалізацію української національної ідеї – побудову Української Самостійної Соборної Держави. І в це маємо вірити, цього маємо домагатися і задля цього маємо працювати.

«Відкидаючи в засаді традиційні методи української політики орієнтуватися у визвольній боротьбі на котрогось з історичних ворогів Української Нації, українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзних зв'язань із тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівнож шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для осягнення суб'єктивної ролі України в міжнародній політиці».

«Постанови І Великого Збору ОУН», БУП ч. 1, ст. 12.

Іван БІЛАС,
Народній депутат України,
доктор юридичних та історичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ – ПІДҐРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ми досягли нашої спільної великої перемоги – відновлена українська державність. Але результатами незалежности України скористалася бездарна влада партноменклятури. Заважає нам єдине – відсутність міцної української влади, твердої, рішучої волі Президента-націоналіста, якого український народ ще не обрав, як не обрав більшости націоналістів до Верховної Ради.

У контексті обговорення проблем нашого сьогодення з перспективою на майбутнє одне з найважливіших місць належить національній безпеці. Вона має розглядатися через призму національних інтересів українського народу. Адже для того, щоби захищати народ і державу, необхідно мати чіткі національні орієнтири, які вписуються в контекст концепції національних інтересів України. За два роки після прийняття Конституції України не створено такої чітко окресленої концепції. Прийняття Основного Закону докорінно змінило процес державотворення в нашому суспільстві, створило необхідні правові підстави для ефективного управління країною на базі чіткого поділу функцій кожної з гілок влади. Адже окреслення компетенції Верховної Ради, скажімо, винятково законодавчою діяльністю сприяє, з одного боку, суттєвому поліпшенню останньої, а з другого – дає змогу виконавчій владі зосередитися на виробленні та реалізації політичних рішень, забезпеченні їхньої ефективности. Щоб саме так було, ми повинні мати чітко окреслену концепцію національних інтересів українського народу. Саме ця концепція стане підґрунтям національної безпеки нашої держави.

Національні інтереси – це система цінностей, що є феноменом суспільної свідомости, який ґрунтується на почутті приналежности до певного народу та відрізняється від системи індивідуальних цінностей. Національні інтереси спочатку виникають в емоційно-почуттєвій формі. Серед них можна виділити чотири найсуттєвіші почуття:

– почуття національної гордости;
– почуття національного добробуту;
– почуття національної безпеки;
– почуття національної перспективи.

Одне слово, національні інтереси – це згусток волі українського народу, його прагнень мати свою державу.

Головне завдання суспільних, аналітичних інститутів полягає в тому, щоб сформулювати, конкретизувати систему національних інтересів, виписати цю систему в уявлення про процеси, що відбуваються у світі та своїй країні й, виходячи з цього, запропонувати програму її розвитку. Наслідком цього має бути поява концепції національних інтересів нашої держави. Поки що вона не сформульована. У нас, наприклад, сприйняття суспільних процесів і тенденцій відбувається в інтуїтивно-відчуттєвій формі, а діяльність партій, організацій, окремих

громадян, що завдає шкоди національним інтересам, є лише об'єктом морального, але не юридичного засудження. Через два роки після прийняття Конституції ми все ще маємо партії антиукраїнського, антидержавного спрямування, які піддаються тільки моральному осудові. Кримінальної відповідальности юридичних осіб, маю на увазі заборону і розпуск партій подібного зразка, до цього часу не визначено і не закріплено. Чому? Бо ми й досі не маємо своєї концепції національних інтересів.

Слід зазначити, що почуття національної гордости ґрунтується на уявленнях народу про власну державу, яка є авторитетною у світі, могутньою в політичному, економічному, культурному, інтелектуальному і духовному аспектах.

Почуття національного добробуту ґрунтується на сучасних уявленнях про гідний рівень життя і соціяльної захищености переважної більшости громадян нашої країни. А вона, ця соціяльна захищеність, безперечно, забезпечується ефективною економічною системою, соціяльно орієнтованою базою розподілу національного багатства, стабільним законодавством і дійовими правоохоронними механізмами. А не так, як сьогодні: 35% населення – супербагаті, а більшість – поза межею виживання.

Почуття соціяльно-психологічного комфорту опирається на розуміння, що всі суспільні процеси відбуваються в найприйнятливішій формі з точки зору ментальности та культури українського народу.

Почуття національної безпеки має спиратися на повну довіру народу до можливостей держави, уміння швидко, розумно й ефективно реаґувати на виклики і загрозу національним інтересам, а також на відчуття єдности з метою керівників держави. Адже усвідомлення того, що інтереси вищих ешелонів влади й народу докорінно різняться, і в критичній ситуації кожна з цих частин суспільства буде сама по собі, є найзгубнішим чинником для почуття національної безпеки. Що ми сьогодні маємо? Питання риторичне.

Почуття національної безпеки на рівні державного устрою реалізується у створенні концепції національної безпеки, яка повинна бути лише складовою концепції національних інтересів, системою виявлення та протидії загрозливим процесам. Воєнна доктрина у свою чергу є складовою цієї системи.

І останнє. Почуття національної перспективи – одне з найважливіших соціяльних почуттів, яке, за певних умов, може виступати в якості провідного соціяльно-психологічного чинника. Адже коли люди побачили бажану для себе і реальну перспективу, вони готові на певний час знехтувати і безпекою, і добробутом. Однією з найважливіших передумов виникнення почуття національної перспективи є віра народу в запропоновану йому державну ідеологію і здатність керівництва реалізувати дані ним обіцянки. Яка у нас сьогодні державна ідеологія? Державницької ідеології сьогодні нема, і це – на сьомому році буття Української самостійної держави, через два роки після прийняття Конституції. А почуття національної перспективи – це впевненість, що завтра буде краще, ніж учора.

Ось ці концептуальні поняття на рівні емоційних почуттів мають бути присутні в основі національних інтересів нашої держави. Вони є виявом суспільної свідомости і відрізняються від почуттів індивідуальної гордости, добробуту і перспективи. Цю різницю можна чітко помітити на прикладі людей, індивідуально забезпечених, соціяльно захищених, які, проте, не відчувають себе комфортно у середовищі масових злиднів і невпевненості в завтрішньому дні.

Адже масове вивезення за межі України капіталу є відповіддю на запитання: чи бачать багаті люди перспективу? Їхня невпевненість у нашому сьогоденні й завтрішньому дні спонукує їх до таких кроків. Саме нинішні можновладці утворюють умови, щоб капітал не працював на власну економіку, а працював на інші держави, і будь-якої миті вони зможуть утекти з України туди, де вкладені їхні гроші.

З точки зору соціяльної психології повна політична апатія, розгубленість і відчай, що домінують у масовій свідомості громадян, є наслідком того, що на інтуїтивному рівні населення усвідомлює: процеси, які відбуваються в Україні, прямо протилежні тим, котрі задовольняють почуття національної гордости, добробуту, безпеки і перспективи. Кому це вигідно? Вчорашнім партноменклатурникам, які сьогодні прикрилися нашими блакитно-жовтими прапорами, посівши провідні місця в державному апараті України.

Висновок один: вищою цінністю для держави мають бути національні інтереси, забезпечення яких є єдиною ґарантією дотримання прав людини. У демократичному суспільстві обмеження, що накладаються державою на права і свободу громадян, можуть випливати тільки з системи захисту національних інтересів. Створення їх концепції є навіть важливішим завданням, аніж прийняття Конституції, яка повинна виходити з концепції національних інтересів. На превеликий жаль, ухвалюючи Основний Закон, ми не мали такої концепції. Конґрес Українських Націоналістів бере на себе відповідальність створити концепцію національних інтересів українського народу, складовими якої є ґльобальна геополітична теорія, наукова аналіза об'єктивних історичних процесів, концепція національно-культурного, економічного розвитку, концепція зовнішньополітичної діяльности, а також концепція національної безпеки і воєнна доктрина.

Сергій БІЛОКІНЬ,
провідний науковий співробітник
Інституту історії НАН України

ПЛЯНОВІСТЬ БОЛЬШЕВИЦЬКОГО ТЕРОРУ І ЙОГО НАСЛІДКИ

(Новий погляд на внутрішню політику СССР)

У різних країнах доля каґебівської та партійної архівної спадщини склалась по-різному. В Таджикістані, наприклад, архіви республіканської спецслужби взагалі знищили[1]. В центральних московських сховищах (там справжні секрети, бо в Москві усе програмувалось і вирішувалось) вони закриті. Довірене коло співробітників ці архіви приватизувало і вибірково публікує особливо ефектні документи. Як визначила завідувач відділом інформаційного забезпечення, використання та публікацій Державної архівної служби Росії Т. Павлова, це «приватизація архівної інформації – наслідок узурпації службових можливостей»[2]. В

Україні відкрито частину слідчих справ. З джерелознавчої точки зору це найслабші, найгірші джерела, знамениті своїми підфальшованими протоколами. 1998 року кандидат юридичних наук Ігор Усенко слушно підкреслив, що «про протоколи колегій, накази, огляди, довідки та інші нормативні й аналітичні матеріяли органів безпеки дослідники можуть лише мріяти». На його не менш справедливу думку, «ефективність праці дослідника іноді значною мірою визначається не його вмінням вести науковий пошук, а наявністю добрих стосунків із адміністрацією відповідної архівної установи»[3].

Чому ж історикам відкрито тільки слідчі справи? Що вони являють собою як джерело взагалі? Як відомо, спочатку большевики масово розстрілювали без жодних справ. Так загинули 1918 року за Муравйова члени Центральної Ради Леонард Бочковський, Олександр Зарудний і Ісаак Пугач (редактор «Народної волі»). За оцінками Українського Червоного Хреста, в Києві було вбито тоді 5 тисяч осіб. Від 1919 і дальших років лишились примітивно укладені добірки паперів, що нічого не доводять. Потім ҐПУ-НКВД оговталось і в розрахунку на майбутніх істориків, взагалі для нащадків почало формувати арґументацію, мовляв, ту чи іншу особу розстріляно правильно. До слідчих справ письменників, мистців, священиків, робітників, – байдуже, – «на вічне зберігання» почали закладати «зізнання», що вони, мовляв, справді були членами мітичних «націонал-фашистських терористичних організацій». Під цими зізнаннями – чиїсь підписи. Розбирайся тепер – чиї вони. Чиста робота! От ці справи історики тепер одержали, та й то далеко не всі.

У сховищах колишнього КҐБ існують, звісно, багато об'єктивніші джерела. В першу чергу це справи-формуляри, уявлення про які можна скласти за двома досі оприлюдненими зразками. Йдеться про добірки документів із справ-формулярів М. Грушевського (опублікували генерал В. Пристайко й історик Ю. Шаповал) та Ол. Довженка (співробітник спецслужб В. Попик). Так от, справи-формуляри для всіх нормальних вчених лишаються в Україні закриті. Широку джерельну базу мають нині лише видання, де на обкладинці стоїть прізвище генерала Пристайка. Щоб обмежити дослідникам доступ навіть до слідчих справ, Головне архівне управління визначило дискримінаційні ціни навіть на зіроксові копії. 21 січня 1999 року в ЦДАГО України, де зберігається відкрита частина справ КҐБ, я одержав рахунок на дев'ять відбиток, які хотів зробити з трьох документів. З дослідника зажадали 36 гривень 50 копійок. Того дня курс доляра був 3,597 гривень.

Розвиток пізнання має свою логіку і послідовність. У подоланні колишньої секретности українські дослідники дійшли все-таки до публікації 45 документів із чекістських слідчих справ і збірника 187 біографій чекістів[4]. Очевидна річ, що по-справжньому з діяльністю ЧК-ҐПУ-НКВД, із самою суттю большевицької влади ми познайомимося, коли за матеріялами центральних московських архівів, де зберігаються справжні таємниці, номер за номером, вихідна за вихідною буде видано корпус відповідних законоположень і циркулярних розпоряджень. Аналіза цих матеріялів дозволить визначити філософську суть цих документів, філософське кредо їхніх авторів і з'ясувати реальну історію СССР і України. Досі такого видання не було, і надій немає, що воно в Росії ближчим часом з'явиться, немає. У колишніх республіканських архівах повних комплектів таких документів може й не бути. Адже ці матеріяли справді вибухово небезпечні, – зберігати державні таємниці в архівосховищах численних республік влада вважала за недоцільне і мала рацію.

Втім, навіть не маючи оцих вихідних циркулярів, що формували державну політику масового терору й увесь її механізм, все-таки певне уявлення про них ми можем одержати вже тепер. З одного боку, діловодство совєтських спецслужб було так жорстко регляментоване, справи формувались остільки «правильно», що основні засади законоположень і циркулярів можна тепер реконструювати за зразками їхнього практичного застосування. З другого боку, немає в світі нічого довершеного. То там, то тут навіть у відкритих тепер справах трапляються подекуди окремі документи загальнішого значення, що відхиляють завісу над тими, що не розкриті й досі. Таких, випадково не вилучених, документів пощастило виявити досить багато.

Механіка масового терору

Візьмімо «міру всіх речей» – людину. Максимально узагальнюючи все досі оприлюднене про внутрішню політику большевиків, цю політику можна звести до двох головних напрямків:

1. **Формування людини нового типу, себто такої людини, що була б придатна на ролю «будівника комунізму».**

2. **Усунення тієї частини населення, яка для цього не підходила**[4].

Починаючи з найперших днів совєтської влади, йдучи шляхом обліків, анкетування і паспортизації, протягом кількох десятиріч влада створила в загальнодержавних маштабах велетенську і доволі точну інформаційну базу. Ця база віддзеркалювала кількісний і якісний склад населення, передусім міського і чоловічого.

На те, що цю інформаційну базу почали складати ще за Леніна, маємо численні докази. Пригадаймо, наприклад, як з'явилися справи-формуляри, – в побуті їх називають енергійним словом «досьє». Як відомчий, так і народній термін означає те саме – збірку документів, що компромітують ту чи іншу особу. Отже, 4 вересня 1922 року в Ґорках у Леніна побував Дзержинський, котрий наступного дня записав у щоденнику директиви свого шефа. Вони стосувалися висилки доволі численних представників нелояльної інтеліґенції за кордон. Ленінські настанови Дзержинський розвинув і конкретизував для свого заступника Уншліхта таким чином: «Необхідно виробити план, постійно корегуючи його і доповнюючи. Треба всю інтеліґенцію розбити за групами. Приблизно так:

1) белетристи, 2) публіцисти й політики, 3) економісти (тут потрібні підгрупи): а) фінансисти; б) паливники; в) транспортники; г) торгівля; д) кооперація тощо. 4) Техніки (тут також підгрупи): а) інженери; б) аґрономи; в) лікарі; г) генштабісти тощо. 5) Професори і викладачі й т. ін. і т. ін.

Відомості повинні збиратись у всіх наших відділах і стікатись у відділ з інтеліґенції. На кожного інтеліґента повинна бути справа; кожну групу і підгрупу компетентні товариші повинні висвітлювати всебічно [...]. Відомості повинні перевірятися з різних боків, щоб наш висновок був безпомилковий, чого досі не було через поспіх і однобічність висвітлення. Треба в пляні далі накреслити почерговість завдань і висвітлення груп. Треба пам'ятати, що завданням нашого відділу повинна бути не лише висилка. Ми повинні сприяти випростанню лінії по відношенню до спеців, себто внесенню у їхні ряди розкладу і висуванню тих, хто [навпаки,] готовий безумовно підтримати Радянську владу»[6]. Немає сумнівів, що цих настанов, «розвиваючи й збагачуючи їх», органи державної безпеки «неухильно» дотримувались протягом всієї своєї історії.

Яке місце займали справи-формуляри в тотальному стеженні за населенням, видно із службової записки Дзержинського до начальника Секретно-оперативного управління ҐПУ В. Менжинського від 31 січня 1923 року: «При цьому «Дни» від 23/І. Прочитайте передову статтю. Чогось паскуднішого важко уявити. Необхідно за цими «Днями встановити неухильний нагляд, з'ясувати, хто автори цих статтей і всіх співробітників, скласти їхні списки з їхніми біографіями, з'ясувати, з ким вони пов'язані в Росії, їхніх родичів і друзів, хто передплачує ці «Дні», і почати проти них нещадні гоніння – виганяючи їх за кордон «Дни» повинні відчути, що ҐПУ ще існує. Я гадаю, що необхідно було б і в пресі нашій схарактеризувати ці «Дни», щоб поставити їхніх послідовників поза законом»[7].

Збирання і систематизація відомостей про населення було чи не найпершим і чи не найголовнішим завданням большевицьких спеціяльних служб. Формуючи цю базу, влада здійснювала сеґреґацію, відділення однієї частини людности від іншої частини. Протягом усієї своєї історії вона активно цікавилась анкетами, що по суті являли собою прямі самообмови. Під загрозою покарання за неправдиві відповіді від кожної людини вимагали відомостей, чи була вона коли-будь репресована, чи має родичів за кордоном. На початках найстрашніше питання стосувалось соціяльного походження. Після війни цікавились перебуванням на окупованій території. А взагалі даним «об'єктивки» надавали великої ваги завжди.

Обліки неблагонадійного елементу мали дуже різноманітний характер. Чекісти, скажімо, чітко відрізняли санкціоновані контакти громадян з іноземцями від контактів несанкціонованих, тож ретельно реєстрували стихійних відвідувачів іноземних консульств. Ці картотеки широко використовувались в оперативній роботі. Так, на підставі зібраних відомостей з'явився такий пасаж у звинувальному висновку проти Станіслави Сороки: «1934 року Сорока двічі відвідала польське консульство в м. Київі, начебто для одержання дозволу на в'їзд до Польщі для гостювання у своєї сестри, в чому їй начебто відмовили»[8]. 1988 року ця картотека зберігалась, природно, у 10 відділі КҐБ, саме тоді на цій підставі їй було видано довідку: «Повідомляємо, що за картотекою обліку відвідувачів німецького консульства в м. Київі Тарасевич В. [алентина] І. [ванівна] не проходить»[9]. У сукупності всі ці обліки призначались для збирання компроміту.

Отже, було одержано вичерпну картину суспільства. Відтак московське політбюро почало одне за другим приймати відповідні політичні рішення. Відповідно до марксистсько-ленінської теорії боротьби кляс, партія добирала населення, з яким мала намір співіснувати. Решту – руками НКВД – ліквідували.

Ключові рішення приймало Політбюро ЦК ВКП(б). Їх конкретизували у рішеннях Раднаркому чи ВЦВК, після чого вони проходили всією вертикалею. Їх дублювали в Політбюрах союзних республік, в Україні відповідні рішення приймали у ВУЦВК та Раднаркомі, тоді в окрвиконкомах. Далі певні імпульси розходились відповідними мережами, зокрема через систему НКВД. У засобах масової інформації та іншими каналами провадилася серйозна політична кампанія. Це стосується всіх заходів щодо змін у складі населення.

Вирішальну ролю відіграли партійні чистки.

Час від часу йшла перетруска персонального складу установ. Так, 30 квітня 1924 року через ВУЦВК і РНК УСРР було проведено постанову «Про тимчасові комісії при НКРСІ для перевірки персонального складу співробітників установ, підприємств і організацій». Такі перевірки були ґлобальні, – їм підлягали «співробітники державних установ і підприємств, так центральних, як і місцевих, у

тому числі переведених на господарський розрахунок, усіх видів кооперацій, а так само установ і організацій, субсидійованих державою». Мету перевірки було визначено цілком одверто. Це було «усунення тих, яких перебування шкідливо відбивається на діяльності установи, підприємства або організації, а також тих, яких залишення на посаді не відповідає інтересам пролетаріяту»[10]. За певний час влада оголосила знову: «Радянський апарат повинен бути очищений від чужих елементів. Третина всіх службовців по Україні – колишні царські чиновники»[11]. (Виходить, рахували!) Так формували нову верству совєтських службовців.

Як діяла правляча вертикаля, легко простежити за ліквідацією поміщицтва. Як заведено, перше рішення було прийняте у Політбюрі. 20 березня 1925 року Президія ЦВК СССР (підписи голови ЦВК М. Калініна, секретаря ЦВК А. Єнукідзе та голови Раднаркому СССР А. Рикова) прийняла відповідну постанову «Про позбавлення колишніх поміщиків права на землекористування і проживання у господарствах, що належали їм до Жовтневої революції»[12]. Цю постанову автоматично продублювали республіканські структури – ВУЦВК та РНК УСРР, видавши спеціяльну постанову й інструкцію про здійснення тієї, що надійшла з Москви. Харківську постанову «Про позбавлення колишніх дідичів, великих землевласників і нетрудових орендарів права на землекористування і проживання в господарствах, що належали їм перед установленням на Україні Радянської Влади» 9 вересня 1925 року підписали т. в. о. голови ВУЦВК А. Буценко, т. в. о. секретаря ВУЦВК М. Лобанов та заступник голови РНК УСРР І. Булат[13].

Дальші рішення приймали за чергою все нижчі й нижчі ланки. Наприклад, на своєму рівні ухвалив утворити відповідну комісію Виконавчий комітет Київщини. Цю комісію – у складі представників ҐПУ та прокуратури (Кривенко й Ґражуль) – повинен був очолити «завокрземуправління» Кулініченко[14]. «Пролетарська правда» перевела документи у мітологічний понятійний апарат, легкий для введення у масову суспільну свідомість: «[...] цей декрет треба використати для того, щоб остаточно викорчувати всі поміщицькі пеньки (!), що ще залишилися на нашій радянській землі»[15]. Як оголосили, було створено комісію, що має «закінчити всю цю справу» до 1 січня 1926 року й «звертається за допомогою до районних виконавчих комітетів, сільрад та всіх громадських організацій, а також до окремих осіб (!), щоби вони допомогли виявити всіх колишніх поміщиків-дворян, що ще залишилися по селах». Тут, ясна річ, не йшлося про індивідуальні якості того чи іншого колишнього поміщика, – большевики прагнули зліквідувати клясу. Цю кампанію доповнювала спрямована проти дворян практика: їхні діти, як правило, не могли одержати вищу освіту. Викинуті із своїх гнізд люди, кращі люди своєї доби, не маючи громадянських прав, за большевиків опинялись на марґінесі соціяльного життя. Індивідуальні трагедії, що супроводили їх надалі, були зовсім не випадкові й не стихійні[16]. Такий, а не інакший розвиток подій большевики задумали і провели в життя. Саме в акціях цього роду можна бачити розвиток і поглиблення соціяльної революції, що по суті означало трансконтинентальний погром.

Серед таких політичних рішень Політбюра була «чистка» окремих місцевостей і прикордонної смуги, що опинялись у статусі частково закритих зон. Ясна річ, це робилося «для захисту правового ладу від соціяльно-небезпечних осіб». Іншим разом, 1935 року значну частину київського населення було усунуто «у порядку очистки столиці Києва від укр. [аїнського] к/р націоналістичного елементу»[17]. Із

таких операцій, яким, здавалося, не буде кінця ані краю, складалось внутрішнє життя країни.

Не раз траплялось читати, – як правило, автори таких заяв з документами не працювали, – мовляв, Великий Терор відбувся відносно стихійно. Стихійно, – значить, винних немає. Тим часом московський історик О. Хлевнюк ствердив, що з особливо таємних постанов Політбюра (проходили вони під грифом «окрема папка») випливає однозначний висновок: «[...] так званий «1937 рік» був зовсім не серією стихійних і непродуманих арештів і розстрілів (як здавалось раніше), але в основному єдиною, організованою у всесоюзному маштабі операцією»[18].

Стрижнем масових репресій стало рішення ЦК ВКП(б) від 2 липня 1937 року «Про антирадянські елементи». Телеграма, надіслана секретарям обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій, наказувала: «[...] узяти на облік усіх куркулів і кримінальних злочинців, що повернулись на батьківщину, аби всіх найбільш ворожих негайно розстріляти в порядку адміністративного переведення їхніх справ через трійки, а решту, менш активних, але все ж таки ворожих елементів переписати і вислати у райони за вказівками НКВД. ЦК ВКП(б) пропонує у п'ятиденний строк подати до ЦК склад трійок, а також кількість осіб, що підлягають розстрілу, так само й кількість осіб, що підлягають висилці»[19]. Таким чином, кількість людей, призначених до вилучення, визначали місцеві органи НКВД, базуючись на своїх «обліках».

Інформація з місць про кількість «антисовєтських елементів» надходила протягом кількох тижнів. Виходячи з якогось середнього рівня, московська централя виробила границі, що визначали маштаб операції. Відповідальним за її проведення було призначено заступника Єжова М. Фріновського. В історії України цей кат уже був відомий тим, що підписав смертний вирок 359 воякам, узятим 1921 року в полон під час бою під Базаром[20]. 30 липня Фріновський вислав до затвердження Політбюра оперативний наказ Єжова № 00447 «Об операции по распрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов». Колишній начальник ҐПУ України (1932 – лютий 1933) Станіслав (Стах) Реденс, одружений із сестрою дружини Сталіна Анною Сергіївною, тобто людина, яка брала участь у розробці стратегії репресій і в мисленні якої відбилась логіка комендарма, а не «окопна правда», розповідав: «Потім почалась операція з вилучення кримінальних, що продовжували злочинну діяльність, куркулів, кол. білих, кол. поліцейських чинів, священослужителів, кол. есерів, що повтікали із заслання, та іншого антисовєтського елементу [...]. Перед початком цієї операції було скликано нараду наркомів, начальників обласних і крайових управлінь НКВД, що відбулась у липні 1937 року [...]. Були встановлені границі для кожної области [...]. Для Московської області на першу категорію було визначено 6.000 і другу 30.000 (тоді ще не були виділені Рязанська й Тульська області). Щодо інших областей визначав числа Фріновський [...]»[21].

Що це означало? Усіх людей, що підлягали репресіям, поділяли на дві категорії. Перша підлягала негайному арештові й розстрілові, друга – ув'язненню в таборах чи тюрмах на різні строки. Протягом чотирьох місяців повинні були бути репресовані 259.450 душ, із них убиті відразу 72.950. Але місцеві керівники одержували право діставати від Москви додаткові розкладки на репресії. Крім того, ув'язненню до таборів чи засланню могли піддаватися родини репресованих.

У чотири місяці машина не вклалася. Операція розгорталась далі. Так, датований 31 січня 1938 року протокол № 57 засідання Політбюра ЦК «Про анти-

радянські елементи» проголошував: «Прийняти пропозицію НКВД СССР про затвердження додаткової кількости колишніх куркулів, кримінальних злочинців та активного антирадянського елементу, що підлягали репресії, за наступними краями, областями й республіками:

[...] Українська ССР – 600 осіб за 1 категорією [...]»[22].

Таким чином, большевики створили механізм, подібний на те, як із картотек, до впровадження комп'ютерів, виймалися шпицями первокарти.

Зрештою, навіть ідея розкладки виникла знов же таки не у «сталінську», а в «ленінську» пору історії. Вона яскраво виявилась уже під час тієї самої висилки нелояльних вчених і літераторів. Від тієї «славної» чекістської операції в колишньому Центральному партійному архіві збереглися списки «кандидатів на висилку» з Москви (плюс додатковий у двох частинах), Петрограду (у трьох частинах) та України. Довідки («висилається, на волі», «перебуває під вартою», «розпочато справу» тощо) зроблено тут, як видно з доповідної Г. Ягоди, за вказівкою Леніна. Підписали списки Л. Каменєв, Д. Курський та Й. Уншліхт. Перший список А. Латишев опублікував, хоч, на жаль, у переказі: список активної антисовєтської інтеліґенції (професура):

Москва
Професори 1-го Московського університету – 2 особи,
Професори Московського вищого технічного училища – 4,
Професори Петровсько-Розумовської сільськогосподарської академії – 2,
Професори Інституту шляхів сполучення – 1,
Професори різних навчальних закладів – 6,
Список антисовєтських професорів Археологічного інституту – 4,
Список осіб, що проходять у справі № 813 (групи Абрикосова) – 4,
Список антисовєтських аґрономів і кооператорів – 12,
Список літераторів – 12[23].

Як бачимо, основа большевицької політики масового терору була добре продумана і глибоко наукова. Ще ідеолог народництва Петро Ткачов (1844-1885) уважав за необхідне для успіху революцій зрубати голови всім без винятку жителям Російської імперії вище 25 років[24]. Це німецькі окупанти могли оточити квартал, вивести звідти всіх людей і розстріляти, скажімо, кожного десятого. Такий підхід був примітивний, неглибокий. Орієнтовані на марксистсько-ленінське вчення про клясову боротьбу, чекісти дбали передусім про відповідні категорії населення («куркулі, кол. білі, кол. поліцейські чини, священослужителі, кол. есери»). Обліки есерів, меншовиків та бундівців провадились у харківському, столичному як на той час, Окремому відділі ҐПУ: «За матеріялами УСО ҐПУ УССР випливає, що громадянин Шраг Миколай Ілліч [...] проходив за обліком групи есерів за містом Харковом у Харківському ОО ҐПУ. 3/V. 31 р. »[25]. 14 квітня 1938 року нарком внутрішніх справ Олександр Іванович Успенський затвердив довідку на арешт А. Ґуревича 1897 року народження, теж з покликом на результати партійної реєстрації: «За довідкою 8 відділу УҐБ НКВД УССР – 1921 року Кременчуцький міський відділ ҐПУ звинувачував Гуревича Абрама як запідозреного у контрреволюції. За обліковими матеріялами Харківського ОО ҐПУ Гуревич Абрам Наумович 1920-21 р. проходив за обліком меншовиків та бундівців. Гуревич підлягає арешту»[26]. Як бачимо, один і той самий механізм діяв у 1920-21 роках, коли большевицькі спеціяльні служби здійснили реєстрацію членів буржуазних

і дрібнобуржуазних партій. І він же спрацював 1938 року, коли членів цих партій підібрали. Чоловік протягом 18 років жив собі, одружувався, розлучався, писав статті, старався про дітей, а камера на нього чекала. Чекісти вміли чекати.

Що стосується селян, то большевики ставилися до них як споживачі харчових продуктів, і тільки. Загальновідома Марксова думка про «ідіотизм сільського життя»... Він його не знав, не розумів і зневажав. Сприймаючи селян як просто людський матеріял, на них не заводили ні обліків, ані анкет. До косигінської реформи 28 серпня 1974 року їх навіть не паспортизували. Їх виморювали голодом просто так – десятками тисяч і мільйонами. Влітку 1933 року в мого прадіда Семена Денисовича Білоконя від голоду спухли ноги. (Він мешкав у селі Кожанці за Фастовом). Сусіди порадили вигріти їх на сонці. Він зробив невеличкий курінь, де міг заховатись до пояса, прогріваючи ноги. Але вони потекли. Коли він встав і пішом, – він залишав мокрі сліди. Пробував носити ґальоші, зарадити собі вже нічим не міг. За кілька днів він помер.

Пануючи протягом кількох десятиріч у такий спосіб, влада просіяла увесь людський склад кожної суспільної кляси, кожної соціяльної верстви, винищуючи найкращих. Це не могло не погіршити саму людську субстанцію народу. Але тут ми вже заходимо до сфери науки, якої донедавна в СССР не існувало. Річ у тім, що свого часу в нас були заборонені цілі науки. Не кажу про гомілетику, патристику, патрологію й інші дисципліни богословського циклю. Тут мені йдеться насамперед про генетику та кібернетичну науку, які називали продажними дівками імперіялізму. Донедавна не можна було говорити ні про генетику людини, ані про євгеніку – науку про покращання людської породи. Про погіршення людської породи давні вчені, люди з ідеалами, не могли й подумати.

Екскурс у теорію й історію науки

Щоб уникнути непорозумінь, треба зупинитись на самому терміні і його змісті. Вносячи термінологічне сум'яття, у напівприватних розмовах, а часом і в публікаціях певні застереження супроти євгеніки ґрунтують на соціяльній політиці II Райху, мовляв, Гітлер визнав расову гігієну центральним завданням всієї своєї політики й прагнув здійснити її основні вимоги, а вимоги расової гігієни були включені до програми фашистської партії. У цих міркуваннях є чимале непорозуміння фактичне. Насправді перший закон про стерилізацію було прийнято зовсім не у фашистській тоталітарній державі, а в цитаделі демократії у Сполучених Штатах Америки – в штаті Індіяна 9 березня 1909 року[27]. З часом стерилізацію уведено до практики в Каліфорнії та інших штатах. В Індіяні цей закон протримався недовго, до грудня 1921 року, оскільки не дав бажаних результатів і викликав чималий опір населення. Все ж таки протягом досить короткого часу – з 1899 року до кінця липня 1911 року – тут встигли прооперувати не багато й не мало – 1.051 особу. В Каліфорнії (закон 26 квітня 1909 року) з листопада 1910 року до літа 1912 року прооперували 150 чоловіків і 118 жінок[28].

Зараз важливо наголосити, що «генетика людини», «медична генетика», «етнічна генетика», «антропогенетика», «саногеника», «євгеніка» це науки і як такі – зовсім нейтральні. Що ж до їхнього застосування, передусім у тоталітарних державах, то це зовсім інша справа.

Свого часу євгеніка в Україні й Росії розвивалась доволі бурхливо. Зараз нормальні дослідження провадяться в усьому світі. В Україні були свої осередки цієї науки, в яких працювало багато вчених[29]. 1928 року одним із заступників голови

російського Товариства по вивченню расової патології та географічного поширення хвороб було обрано Олександра Богомольця[30]. Членом євгенічного товариства був совєтський нарком охорони здоров'я Николай Семашко. 1925 року йому довелося виступити з доповіддю в Берліні. Це була відповідальна ситуація, він добре розумів, що сказано у нього в тексті. Так от, нарком Семашко публічно заявив, що в СССР справді проводиться євгенічна політика[31]. Він не сказав тільки, що йдеться про неґативну євгеніку, по суті, про політику протиєвгенічну.

Свого часу поміж науковцями, поміж ними і владою точилася гостра боротьба. В двадцятих роках секцією соціяльної гігієни Науково-дослідчої катедри соціяльної гігієни Харківського медичного інституту завідував професор Сергій Аркадійович Томилін (1877-1952). На допиті 11 червня 1938 року зацькований його колеґа А. П. Хоменко сказав, що «Томилін був близький до санітарно-гігієнічної комісії Ліґи Націй, передав за кордон суто таємні відомості про стан людности в Україні 1932-1933 рр., зокрема про кількість народжуваности та смертности. При чому в закордонній пресі в той період з'явилися статті про народжуваність та смертність в Україні, повні наклепів на совєтську владу, з цифрами, що відбивали деякі райони Харківської области, матеріяли з яких мав на руках Томилін»[32].

Як відомо, санітарний відділ Ліґи Націй високо оцінив монографію С. Томиліна «Матеріали щодо соціяльно-гігієнічного стану українського села» (1924), – її перевидано в Женеві французькою мовою. Можливо, в основі цих міркувань лежать факти суто наукових контактів вченого з названою комісією Ліґи Націй. В разі вчений справді скористав з цих контактів, щоб, порушуючи цензурні законоположення, донести до наукової громадськости світу автентичні відомості про большевицький геноцид в Україні. – тепер цей його вчинок можна розцінити як героїчний.

Початки української євгеніки виглядали доволі поважно, та оскільки ця наука протистояла державній ідеології геноциду супроти українства, влада зрештою її розгромила. Одного з чільних євгеністів професора Володимира Підгаєцького пристібнули до процесу «Спілки визволення України», заслали на Соловки і 3 листопада 1937 року розстріляли його разом із Зеровим, Кулішем, Курбасом та іншими українськими діячами. 21 жовтня 1938 року ув'язнено Юрія Корчака-Чепурківського. Іншого вченого, Василя Салтиковського, як повідомила Служба безпеки Криму, арештовано 11 вересня 1940 року. Звинувачення стосувалися самого предмету їхніх досліджень. Відомий аґент НКВД Сергій Львович (справжнє прізвище Тутковський, енкаведистське псевдо «Орел») у пасквілі проти проф. М. Воскобойникова писав: «Біологія не є надкласова, надпартійна. В капіталістичному суспільстві біологи служать панівному капіталістичному класові, їх змушують фальсифікувати науку в інтересах капіталістичної реакції. Одною з форм такої фальсифікації є т. зв. «євгеніка» [...]. Євгеніка є по суті своїй є запереченням марксизму, що оздоровлення людства розглядає як неминучий наслідок соціалістичної революції (!)»[33].

Євгеністичний аспект проблеми

Як відомо у світовій науці діти, що народились під час облоги Парижу 1870-71 років, коли досягали потім віку мобілізації на військову службу, виявляли багато слабший фізичний розвиток, тому дістали назву «дітей облоги»[34]. А чи можуть бути здорові люди, що перебули большевицький терор, і Другу світову війну? На

яке фізичне та моральне здоров'я галичан, а тим більше наддніпрянців можна розраховувати, якщо протягом десятиріч населення цих величезних територій піддавалося систематичному теророві, періодичному голодуванню і тотальній ідеологічній обробці?

Досі світова наука розглядала лише один бік справи. Вона брала до уваги шкідливі хемічні речовини, різного роду опромінення та інші мутагени, що здатні проходити у клітини і викривлювати їхню генетичну програму. Це явище зветься мутаціями. Коли мутагени заторкують ДНК в зародкових клітинах людини, гинуть ембріони або народжуються люди із спадковими дефектами. Крім того, мутації в соматичних клітинах викликають рак, порушення імунної системи, вкорочують життя. Уся сума викривлень генетичної інформації людини, що підриває спадкове здоров'я людности, називають генетичним тягарем. Але світова наука, не маючи нашого історичного досвіду, не вивчала чи майже не вивчала мутацій соціяльного походження. Українська наука має у своєму розпорядженні величезний історичний і людський матеріял.

Протягом двадцятих років фахівці ретельно студіювали досвід голоду 1921 року[35]. Друком виходили розвідки «До казуїстики людоїдства», «Характер і перебіг психозів у період голодного року», «Вплив недоїдання та хвороб на фізичний розвиток дітей», «Дитячі правопорушення на ґрунті голоду» тощо. Але чи вивчають тепер деформації людської породи так ретельно, як свого часу виморювання голодом українців? Погіршення генофонду в СССР фіксують здебільшого на рівні загальних спостережень, здорового глузду (common sense). 14 квітня 1982 року російський письменник Ю. Нагібін записав у щоденнику: «Не маючи радощів від природи, я почав приглядатися до людей. Жодного інтеліґентного обличчя. Раніше такого не бувало. Серед страшних свинячих облич неодмінно траплявся хтось, відзначений світлом людини. Невже всі повмирали та пороз'їжджалися? Інтелігентні люди зникли, як різні квіти й птахи. Єдина різниця в тому, що на них і не думали завести Червоної книги. А це іще відгукнеться в житті країни, ох, як відгукнеться!..»[36].

Ще на початку XX ст. професор гігієни Мюнхенського університету Макс Грубер вказував, що цінність здоров'я і могутність нації незмірно вищі за вартість минущих благ культури, однак біометрія перебуває зараз у жалюгідному становищі, і про фізичні якості народу ми можемо судити лише за дуже поверховими і недосконалими ознаками[37].

Мусимо завжди пам'ятати, що внутрішня політика большевиків не менше за війну була могутнім чинником контраселекторної елімінації, тобто усуненням з життя особливо цінних елементів, т. зв. плюс-варіянтів. Це призвело до контраселекторної селекції, себто виживання, навпаки, мінус-варіянтів, іншими словами, малоцінних елементів[38].

Треба констатувати, що основа сучасного українського суспільства маргінальна. Наше суспільство склалось із уламків знищених клясів. За большевиків нищено-бо всіх, при чому всіх кращих із кожного суспільного прошарку, кожної соціяльної верстви – національну аристократію, стару інтеліґенцію (вчителі, кооператори, фельдшери), духівництво, нову інтеліґенцію... Різні верстви нищили в різній пропорції. Що стосується селянства, а ще більшою мірою духівництва[39], то тут створюється враження прямого геноциду. Виникає питання – хто ж залишився у цій країні? Невже тільки коляборанти та нащадки енкаведистів? Генетики пояснюють, що «агресивний тип» знищував інші типи і дав більшу кількість на-

щадків. У репродуктивному процесі брали участь далеко не всі члени популяції, переважала вибірка. Ця вибірка й дала зсув амплітуди з якісними відмінностями людського фактору. От ми й одержуємо одну з причин сучасної криміналізації суспільства. Сьогодні тисячі одурманених наддніпрянців віддають свої голоси за комуністичних ватажків не тому, що дурніші чи гірші за когось іншого, а тому, що зіпсовано їхній генетичний код.

Большевики говорили прямим текстом, що їхня мета – формування нового типу людини. Вони не приховували, що займаються селекцією нового типу населення і прагнуть витворити єдиний совєтський народ. У книжці «Економіка перехідного періоду» такий «улюбленець партії», як Бухарін, писав дослівно таке: «Із ширшої точки зору, тобто з точки зору більшого за своїми розмірами історичного маштабу пролетарський примус у всіх своїх формах, починаючи від розстрілів і кінчаючи трудовою повинністю, являє собою, хоч як парадоксально це звучить, методу вироблення комуністичної людности із людського матеріялу капіталістичної доби [...]. Диктатура пролетаріяту, на своїх початках, найбільш кричуший розкол капіталістичного світу, після встановлення певної рівноваги починає знову збирати людство [...]»[40]. 31 травня 1920 року працю Бухаріна прочитав Ленін. Проти наведеного тексту, відкресливши його кількома рисками, останній занотував: «саме так!», нижче – «чудово», а поруч приписав: «Оцей розділ блискучий!»[41].

Простежуються конкретні заходи. В Києві на бульварі Шевченка 8, свого часу існував Український державний інститут охорони здоров'я дітей та підлітків Наркомату охорони здоров'я УССР[42] (заснований 6 лютого 1924 р. як Інститут гігієни виховання). В інституті існував кабінет конституції та спадковости, а також антропометричний кабінет. Метою цього інституту, як прямо й писали, було вивчення дитини, впливів на неї з боку біологічних, расових та соціяльних чинників. Інститут видав три збірники «На путях к новому человеку» («На шляхах до нової людини»). Відповідних прикладів безліч.

Якоюсь мірою єдиний совєтський народ большевики й створили. Ясна річ, ми співаємо, що Україна ще не вмерла. Але вищенаведене показує, яких колосальних зусиль треба всім докласти, щоб вона реально ожила.

Готуючи запровадження «гласності». КҐБ само вибрало собі історіографів. Воно відкрило їм такий доступ до архівів, якого ніколи не мали і не мають інші фахівці. Загально відомо, що джерелознавча вартість слідчих справ мінімальна, але хто персонально працював зі справами-формулярами? Можна назвати лише кілька конкретних імен.

Коли помер Волкогонов, у газетній хроніці з'явилось повідомлення: «Помер Дмитро Антонович Волкогонов – людина, яку ми добре знаємо з його правдивих книжок, що розкривають злочинну суть тоталітаризму і керівників СССР. Він був чи не єдиним, кого допустили до надсекретних архівів»[43]. Ці дві думки абсолютно не кореспондують між собою. Якщо архіви напівзакриті і до них нікого, крім обраних, не пускають, – яким же чином можна припускати, що вони писатимуть саме правду? В чому полягало «державне замовлення», можна бачити з книжок, які друкують тепер державні «обранці». Не може не впасти в око одверте іґнорування міжфракційної боротьби у 20-30-х роках. Бухарін, Зінов'єв, Каменєв, Троцький в СССР ні на що не впливають. Кінчається період Леніна – починається період Сталіна. Один із мітів, який почали запроваджувати ці історики в суспільну свідомість, саме й полягав у тому, щоб усі злочини режиму

персоніфікувати в одній-єдиній особі. XX з'їзд вказав такого «козла відпущення» – це був Сталін. Нехай персонально Волкогонова це не стосується, але стосується усіх інших. Ленін, комуністична ідеологія, большевизм за такої постановки питання з-під критики виводяться. Ніхто не каже – «большевицькі репресії», кажуть – «сталінські репресії». Так «невинними жертвами сталінських репресій» стали енкаведисти, яких Сталін ліквідував. Дописались навіть до того, що Сталін був психічно хворий і що перебіг масових репресій відповідав перебігові його хвороби.

Навіщо це робилося, зрозуміло. Автори одверто прагнуть прищепити людям фантазію, – якби, мовляв, на місці Сталіна був який-небудь Бухарін чи «добрий дєдушка» Ленін, нічого подібного б не було.

Тим часом історичні джерела показують, що державний терор, навпаки, лежав у самій природі большевизму. Можемо констатувати, що в Совєтському союзі він проводився на науковій основі. Він плянувався як одна з ланок народнього господарства.

Мусимо констатувати, далі, що в процесі соціяльної революції в СССР генотип населення, деформуючись, різко погіршився. Вивчення цього процесу на межі кількох дисциплін відкриває новий напрямок наукових досліджень.

Думається, що потужні травми, яких масово завдають національному організмові засоби сучасних технологій, найновіші досягнення науки і техніки, не досліджувані з точки зору соціяльної безпеки, теж повинні притягти до себе спеціяльну увагу. В наш час до всіх складників нашого генетичного тягаря додалися ще нові екологічні проблеми, катастрофа на Чорнобильській атомній станції і сучасні «тимчасові труднощі», що наближаються знов до геноциду.

Література:

1. Карпов Александр. «Комитет национальной безопасности может забастовать» // «Известия», 1992, 6 августа. № 177 (23751), ст. 2.
2. Максимова Элла. «Продавцы сенсаций из Архива Президента» // «Известия», 1994, 13 июля. № 131 (24238), ст. 5.
3. Усенко Ігор. «Архівно-слідчі справи як джерело з історії держави та права України» // «Архівно-слідчі справи репресованих: Науково-методичні аспекти використання». К., 1998, стт. 42-43. Видання склалось із матеріялів конференції, що відбулась у ЦДАГО. На показній відкритості цих специфічних архівів спеціяльно зупинялась на цій конференції більшість доповідачів.
4. «Документи з історії НКВД УССР» // «Наше минуле», Київ, 1993. № 1 (6, стт. 39-150; Шаповал Юрій, Пристайко Володимир, Золотарьов Вадим. ЧК-ҐПУ-НКВД в Україні: Особи, факти, документи. Київ, Абрис, 1997. 607 ст.
5. Білокінь Сергій. «Що таке „єдиний совєтський народ"?» // «Третій Міжнародний Конґрес україністів, 26-29 серпня 1996 р.: Історія». Харків, 1996, стт. 158-163. Докладніше див.: Білокінь С. «Більшовизм: механіка тотального винищення населення» // «Сучасність», 1998, чч. 4-5.
6. Латышев А. Г. «Рассекреченный Ленин». М. : МАРТ, 1996, 216-217.
7. Там само, стт. 225-226.
8. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. № 47984 ФП / кор. 861. Арк. 17.
9. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. № 58840 ФП / кор. 1495. Том 1. Арк. 115.
10. «Збірник узаконень та розпоряджень», 1924. Відділ перший, 20 травня, ч. 10, стт. 228-229. Арт. 99.
11. «Вечерний Киев», 1929. 31 января. № 25 (599), ст. 1.
12. «Собрание законов и распоряжений», 1925. Отдел первый, 3 апреля. № 21, стт. 257-260.

13. «Збірник узаконень та розпоряджень», 1925. Відділ перший, 30 вересня, ч. 67, стт. 797-806.

14. «До виселення кол. [ишніх] поміщиків» // «Пролетарська правда», 1925. 3 листопада. № 252 (1263), ст. 6.

15. «Виселення поміщиків на Київщині» / «Розмова з зав. ОкрЗУ тов. П. І. Кулініченком» // «Пролетарська правда», 1925, 10 листопада. № 257 (1268), ст. 5.

16. Див. : Білокінь С. «Доля української національної аристократії» // «Генеза». Кн. 1 (4). К., 1996, стт. 132-148.

17. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. № 34019 ФП / кор. 518. Арк. 35. Характерне формулювання: не сказано, що провадилася «чистка» нової столиці України. – «чистили» Київ від українського елементу! Це був арґумент для розгляду справи на Окремій нараді НКВД СССР.

18. Хлевнюк О. «Управление государственным террором» // «Свободная мысль», 1994. Май. № 7-8, ст. 125.

19. «Труд», 1992, 4 июня.

20. Шпілінський О. «Базар» // «Базар – Basar», 1921 21/XI. 1931. Каліш: Укр. воєнноіст. т-во, 1932, ст. 31.

21. «Документи з історії НКВД УССР» // «Наше минуле», 1993. ч. 1 (6), ст. 41. Реденс оперував цією статистикою тому, що після Києва перейшов працювати до НКВД Московської области, а потім був наркомом внутрішніх справ Казакської ССР.

22. «Встречные планы по уничтожению собственного народа» // «Московські новости», 1992, 21 июня. № 25 (620), ст. 19.

23. Латышев А. Г. «Рассекреченный Ленин», ст. 218.

24. Аненская А. «Из прошлых лет» // «Русское богатство», 1913. Кн. 1, ст. 63.

25. «Архів СБУ». 59881 ФП. Том 6. Арк. 237.

26. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. № 31081 ФП / кор. 177. Контрольное дело. Арк. 3. Під час арешту (1931) академік С. Ф. Платонов запитав: «Якщо ми злочинці, чому ж ви нас тринадцять років не арештовували?» Слідчий ОҐПУ А. Р. Стромін пояснив вченому: «Тоді ще вам зміна не виросла» (Брачев В. С. Сергей Федорович Платонов // «Отечественная история». 1993. № 1, ст. 123).

27. Див.: Гаккебуш Валентин. «Гігієна духу». Х.; К.: «Книгоспілка», 1924, ст. 47. Пор.: Фон-Сури К.« Обеспложивание и его социальная роль» // «Вестник знания», 1912. № 1, стт. 13-15.

28. «Русский евгенический журнал», 1923. Том 1, вып. 2, стт. 211-212.

29. Докладніше див.: Білокінь С. «Проблема, важливішої за яку в нас немає»: [Про євгеніку] // «Кур'єр Кривбасу», 1996, липень, чч. 57-58, стт. 19-25.

30. «Краткий отчет о деятельности Общества по изучению расовой патологии и географического распространения болезней» // «Русский евгенический журнал», том VII, 1929. Вып. 2-3, ст. 113. Після затвердження статуту перші організаційні збори товариства відбулися 14 листопада 1928 р. Богомолець головував на засіданні 10 травня 1929 р.

31. Деккер Н. «Евгеника и ее идейная эволюция» // «Вестник Академии медицинских наук СССР», 1989. № 4, стт. 69-70.

32. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. № 39829 ФП / кор. 466. Арк. 73.

33. Львович С. «Буржуазно-націоналістичним надхненням (?!) дамо нещадну відсіч: Про деякі виступи професора Воскобойнікова» // «За комуністичні кадри». К., 1934. № 4, ст. 2.

34. Николаев Л. П. «Влияние социальных факторов на физическое развитие детей». [Х. :] «Гос. изд-во Украины», 1925. ст. 28.

35. Айхенвальд Л. И. «К казуистике людоедства». // «Голод 1921-1923 років в Україні: Збірник документів і матеріялів». К.: «Наукова думка», 1993, стт. 204-216; Балабан И. И. «Характер и течение психозов в период голодного года» // «Врачебное дело». Х., 1923. № 24-26. Стлб. 758-762; Вайндрах Я. «Возвратный тиф голодание» // «Врачебное дело», 1922, 15 октября. № 16-20. Стлб. 563-565; Вайсенберг С. А. «Влияние недоедания и бо-

лезней на физическое развитие детей» // «Русский антропологический журнал», том 13, М., 1924. Вып. 3-4, стт. 103-114; Геев Вс. «К вопросу о влиянии на возвратный тиф» // «Врачебное дело», 1922, 15 октября. № 16-20. Стлб. 566; Герштейн Ф. Е. «Возраст появления менструаций и начала половой жизни у работниц г. Харькова в связи с влиянием периода недоедания» // «Труды Украинского психо-неврологического института». Вып. II. Х., 1926, стт. 170-181; Диманштейн В. И. «Материалы к учению о голодном отеке» // «Врачебное дело», 1923, 15 августа. № 13-15. Стлб. 320-322; Знаменский Н. «Клиника „голодной болезни"» // «О голоде», Сб. статей / Светлой памяти В. Г. Короленко. Х.: «Научная мысль», 1922, стт. 123-141; Ивановский А. А. «Антропологические исследования голодающих» // «О голоде», стт. 182-196; Ивановский А. А. «Изменения физических признаков населения России под влиянием голодания» // «Наука на Украине». Х., 1922. № 3, стт. 182-196; Кейлин А. «Влияние голода 1922 года на заболеваемость среди рабочего населения» // «Врачебное дело», 1922, 31 декабря. № 24-26. Стлб. 821-822; Клионский С. К «Вопросу об отечной болезни: Отечные формы у детей осенью и зимой 1921-1922 года» // «О голоде», стт. 142-166; Коган В. М. и Лифшиц М. И. «О последствиях недостаточного питаня в период 1914-1922 г.» // «Врачебное дело», 1922, 31 декабря. № 24-26. Стлб. 805-821; Левинсон И. М. «Детские правонарушения на почве голода» // «Профилатическая медицина». Х., 1922. 10 августа. № 1, стт. 47-58 та ін. Пор.: Емельянов А. П. «Голод в отражении русской литературы и публицистики: Указатель книг, журнальных и газетных статей по истории голода в России и вопросам, связанным с ним». Казань, 1922. IV, 52 ст.; Єфремов С. О. «Без хліба: Проблема голоду в українському письменстві» // «Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Йвановича Багалія». К.: УАН, 1927, стт. 53-73.

36. «О прожитом и пережитом: Из дневников Юрия Нагибина» // «Литературная газета», 1995, 15 марта. № 11 (5542), ст. 6.

37. Грубер Макс. «Наследственность, естественный подбор и гигиена» / Пер. с нем. С. А. Томилина. «Без вых. данных», ст. 3.

38. Пор.: Шапшев К. Н. «Евгеника и расовая гигиена» // «Профилактическая медицина», Х., 1925, Июль. № 7, ст. 47. Пор.: Каминский Л. С. и Новосельский С. А. «Потери в прошлых войнах, 1758-1918: Справочная книга». М.: Медгиз, 1947, 212 ст.

39. Білокінь С. «Пам'ятки УАПЦ 1921 року в Києві» // «Пам'ятки України», 1997, ч. 3 (116), стт. 66-73. Див.: Бернштам М. «Смысл коммунистического уничтожения народов» // «Новый журнал», Нью-Йорк, 1981. Кн. 143.

40. Цит. за вид.: «Ленинский сборник», [Том] XL. М.: Изд-во полит. лит-ры, 1985, ст. 424. Розділ X – «Внеэкономическое» принуждение в переходный период». Підкреслення Леніна.

41. Там само.

42. Див. : Писарева Л. В. «Обзор структуры и деятельности Института в целом» // «На путях к новому человеку». Сб. 1. К., 1926, стт. 7-11.

43. «Він ніс правду» // «Вечірній Київ», 1995, 8 грудня. № 255 (15366), ст. 1.

«Боротьба за українську суверенну державу – священна справа всього українського народу. Лише зусиллями найширших мас України, включаючи в ряди борців за осягнення цієї великої мети, поряд з українцями, і доброзичливі інонаціональні, льоялні до українських змагань, сили, буде відновлена Українська Самостійна Соборна Держава».

«Восьмий Надзвичайний Великий Збір ОУН», БУП ч. 17, ст. 142.

Юрій РАНЮК,
доктор фізико-математичних наук, професор,
начальник лабораторії Національного наукового
центру «Харківський фізико-технічний інститут»,
заслужений працівник культури України.

АРТУР КЕСТЛЕР І УКРАЇНА

Роблячи чергову ревізію в пам'яті свого персонального комп'ютера, я натрапив на статтю, про яку давно забув. Свого часу я вислав її до Сан-Петербургу до часопису «Нива». Але надрукована вона, здається, так і не була. Гадаю, що викладена в статті інформація та порушені в ній питання не втратили актуальности.

У книгарнях України з'явився роман Артура Кестлера «Ніч ополудні», надрукований у Києві в 1991 році видавництвом із загадковою назвою – РИО «Заповіт» МХП «Информ ВТ сервіс» – з передмовою Валерія Грузина. Нагадаємо читачам, що цей роман друкувався в 1988 році в журналі «Нева» під назвою «Слепящая тьма». Передмову тоді написав доктор історичних наук В. Чубинський.

Героєм роману є Микола Рубашов (особа вигадана), в якому згадується один з керівників Жовтневої революції, соратник Леніна, що загинув у період сталінських репресій. Немає ніякого сумніву в тім, що публікація цього знаменитого твору, шо був перекладений більше як тридцятьма мовами світу, зіграла свою позитивну ролю в боротьбі з психологією тоталітаризму.

Ми зовсім не маємо наміру торкатися багатогранної спадщини А. Кестлера, чи займатися розбором його роману, що, до речі, свого часу було зроблено в журналі «Новий мир» за 1989 рік (З. М. Злобин «Версия Кестлера: книга и жизнь»). Ще при читанні російського перекладу роману в журналі «Нева» автор звернув увагу на те, шо В. Чубинський ані словом не згадав про Харків, де А. Кестлер з перервами прожив більше року. Передмова в київському виданні мало чим відрізняється від передмови в петербурзькому. Ні про харківські витоки роману, ні про перебування автора в столиці України в передмові немає жодного слова. Про перебування Кестлера в СССР чомусь не має навіть у «Великій радянській енциклопедії», де є про нього стаття. Автори ж обох згаданих передмов стверджують, що совєтський читач уперше познайомився з Кестлером у 1937 році, коли в Москві вийшли його «Безприкладні жертви» і ніхто не згадав того, що в 1934 році в Харкові була надрукована його книга «Білі ночі і червоні дні».

Єдина наша мета саме й полягає в тому, щоб по-можливості висвітлити харківський період життя А. Кестлера.

В 1932 році молодий, але вже добре знаний у світі журналіст, кореспондент берлінської газети «Воссіше Цайтунґ» двадцятивосьмирічний комуніст Артур Кестлер отримує відповідальне завдання відділу пропаґанди та аґітації Комінтерну – терміново виїхати у відрядження до Совєтського Союзу і на місці ознайомитися з успіхами соціялістичного будівництва та підготувати серію публікацій для західньої преси про хід виконання першої п'ятирічки.

Як журналіст, Кестлер став відомий своїми репортажами з Близького Сходу, участю в експедиції на Північний полюс на дирижаблі «Граф Цеппелін» у 1931 році та ін. Маючи вищу технічну освіту (він скінчив у 1926 році Віденський політехнічний університет), Кестлер жваво цікавився питаннями науки і техніки,

мав широкі зв'язки в науковому світі, був науковим редактором своєї газети. Попереду у нього буде участь у громадянській війні в Еспанії, де франкісти засудять його до розстрілу і лише втручання світової громадськости врятує йому життя.

Шлях журналіста на батьківщину соціялізму не випадково проліг через Харків. У Харківському фізико-технічному інституті вже більше року працював інженером кріогенної лабораторії його добрий знайомий Олександр Вайсберґ. А познайомився він з Вайсберґом через Єву Штріккер, свою подругу ще з дитячих років. Єва, здається, деякий час була дружиною Кестлера. Згодом, розлучившись з ним, вона поїхала разом з Вайсберґом до Харкова. Отже, А. Кестлер їхав до друзів, з якими завжди зберігав добрі стосунки.

Приїхавши в кінці липня 1932 року до Харкова, Кестлер поселився в невеличкій по европейським міркам, але затишній квартирі Вайсберґів у будинку, що знаходився на житловій території інституту по вулиці Чайковського. Цей будинок існує й досі. Проживши у них десь біля двох тижнів, він перебирається до готелю. Пізніше Кестлер згадував, що квартира Вайсберґів у Харкові була його першим і останнім притулком під час перебування в Совєтському Союзі.

Молодий журналіст досить швидко ввійшов у коло друзів Олександра Вайсберґа. Пізніше він з теплотою писав про директора інституту Івана Обреїмова, керівника ядерної та кріогенної лабораторій Олександра Лейпунського та Льва Шубнікова, начальника теоретичного відділу Льва Ландав. Всі четверо пізніше були репресовані, Лев Шубніков розстріляний.

Господиня дому Єва згодом розлучиться зі своїм чоловіком і виїде до Ленінґраду, де її в 1936 році буде заарештовано і вислано з Совєтського Союзу.

Олександр Вайсберґ у 1933 році очолить будівництво в «Липовому гаю» в околиці Харкова важливого наукового та народногосподарського об'єкту – Дослідної станції глибокого охолодження. На початку квітня 1937 року його також буде заарештовано.

Український фізико-технічний інститут входив тоді в систему Науково-дослідного сектору Наркомату важкої промисловости. З самого початку сектор очолив колишній член Політбюра Микола Бухарін. По виробничих справах Вайсберґ неодноразово, починаючи з 1931 року, спілкувався з М. Бухаріном і був з ним в досить близьких стосунках. Зналися з Бухаріном також Лейпунський, та Обреїмов – діючий та колишній директори інституту.

Начальник теоретичного відділу інституту майбутній Нобелівський лавреат Лев Ландав також знав Бухаріна і був ним зачарований. Це на його прохання Ландав опублікує в газеті «Известия» за 23 листопада 1935 року, головним редактором якої на той час був Бухарін, свою статтю «Буржуазія і сучасна фізика».

Після арешту і загибелі Бухаріна інститут буде піддано нечуваному в середовищі фізиків розгромові – буде розстріляно шість провідних науковців і ще більше ув'язнено, в тому числі й усі згадані друзі Бухаріна. Будуть вислані чи арештовані всі іноземці, що приїхали шукати щастя в країну «рад». Але це буде потім, а покищо харківські фізики багато розповідають журналістові про свого шефа й організують йому заїжджому особисту зустріч з Бухаріном.

Знаходячись під значним впливом совєтської і закордонної пропаґанди, Артур Кестлер був упевнений, що на прикордонній станції Шепетівка він пересяде в потяг, що йде в 21 століття, а сам Совєтський Союз видавався йому такою собі суперамерикою. Він був сповнений ентузіязму і найкращих сподівань. Та дійсність жорстоко спростувала його уявлення. По дорозі в Харків на кожній залізничній

станції він спостерігав натовпи голодних, обідраних людеи, що жебрачили або пропонували за шмат хліба ікони, вишивки та інші предмети домашнього вжитку. Починався страшний голодомор 1932-33 років. Виснажені обличчя голодуючих, трупи померлих від голоду оточували Кестлера впродовж всього часу його перебування в Україні. Йому пояснювали, що це куркулі, які стали на перешкоді соціялістичним перетворенням на селі та гальмують наближення світлого майбутнього всього людства. Кестлер, здається, сприймав це пояснення.

Через деякий час він відбуває турне по Донбасу. Не обійшлося без прикрощів – Кестлер не одержав дозволу відвідувати колгоспи та німецькі поселення в Україні. Але він, все ж таки, підготував шість великих статтей, написаних в оптимістичному сенсі, і подався до Москви добиватися дозволу на їх друк.

З Москви Кестлер відбуває свою тривалу мандрівку по країні за маршрутом Тбілісі, Баку, Красноводськ, Ашхабад, Самарканд, Бухара, Ташкент, Казакстан і Харків. У Харкові серед своїх друзів він проводить останні тижні 1932 року, зустрічає 1933 і майже по квітень працює над книгою своїх мандрів.

У Німеччині, звідки він прибув, тим часом відбуваються драматичні події – до влади приходить Гітлер. Кестлер зрозумів, що шлях додому йому закрито чи заборонено. Він продовжує жити в фешенебельному готелі для іноземців у столиці України, паралізованій голодом, темнотою і морозом. Трамваї ходили двічі на день – вранці та ввечері, в установах горіли газові лямпи. Покоївка, що прибирала його кімнату, якось знепритомніла, а прийшовши до пам'яти, зізналася, що три дні нічого не їла. Кестлера, як журналіста, дуже дивувала та обставина, що на сторінках місцевих та центральних газет не було ні голодних, ні перебоїв у постачанні теплом та світлом, не було ані словечка про епідемію тифу, економічний хаос, вимирання села. Там ішлося лише про тимчасові труднощі, «виконання» та «перевиконання» планів, трудовий ентузіязм.

Кестлер опинився в скрутному становищі. Він продовжував вірити в ідеали соціялізму і бажав написати книгу, наповнену оптимізмом і вірою в світле майбуття, для чого гірка дійсність зовсім не давала йому матеріялу. В квітні 1933 року книга була готова, а її копії розіслані у видавництва Москви, Харкова, Тбілісі та Єревана, де він устиг підписати контракти на видання книги російською, українською, німецькою, грузинською та вірменською мовами. Піклуючись про дозвіл на друкування книги, Кестлер їде до Москви, де знайомиться з Миколою Бухаріном та Карлом Радеком. Це знайомство справило на нього величезне враження. Хоч він і писав пізніше, що всі персонажі його книги «Ніч ополудні» вигадані, а доля її головного героя увібрала в себе долі декількох людей, в образі й долі Миколи Рубашова неважко розпізнати риси Миколи Бухаріна.

У червні місяці стало відомо, що на видання книги російською мовою дозволу не буде. Невдовзі Кестлер по лінії Комінтерну отримав вимогу негайно переїхати до Парижу і почав готуватися до від'їзду. Він повертається до Харкова, знов поселяється у Вайсбергів де, очікуючи дозволу на виїзд, проводить вечори за грою в покер з харківськими фізиками. «Щоб не трапилось, Артуре, високо тримай совєтський прапор» – настановляв його на вокзалі при прощанні Вайсберг. Було це вже восени 1933 року.

Книга Артура Кестлера «Білі ночі й червоні дні» все ж побачила світ, хоча в дуже скороченому вигляді й лише німецькою мовою. Видано її було в державному видавництві національних меншин України в 1934 році тиражем 2.100 примірників. Надрукувала її перша харківська інтернаціональна типографія.

Годі сподіватися прочитати щось у книзі про голодомор в Україні. Про Україну в ній взагалі не йдеться. Перша половина книги присвячена героїчному освоєнню Арктики, друга – не менш героїчній колективізації в Середній Азії. На обкладинці традиційні криголам «Красін» та дирижабль – тогочасні символи соціялістичного будівництва. Та ще натовп радісних дехкан у тюбітейках на головах та з кетменями в руках, що поспішають на колгоспне поле обробляти посіви бавовни.

Влітку 1937 року, як ми вже згадували, видавництво «Молода гвардія» в Москві видало книгу Кестлера «Безприкладні жертви», що розповідає про звірства франкістів на захопленій ними території Еспанії в перші місяці франківського заколоту. Розказати ж світові про ті воістину безприкладні жертви невиданого голодомору, що він їх бачив в Україні, Кестлер не наважився навіть виїхавши за кордон.

Біографи Кестлера пишуть про його духовну драму, викликану зневірою у практику соціялістичного будівництва в СССР. В. Чубинський, зокрема, писав: «Безпосередньою причиною його духовної драми (а саме так, на мою думку, слід назвати те, що пережив Кестлер у кінці 30 років і що спонукало його написати цей роман) були показові московські процеси 1936-38 років».

Мабуть, так воно й було. І все ж важко змиритися з тим, що причиною духовної драми Кестлера стали саме репресії 1936-38 років, зокрема арешт його друга Олександра Вайсберґа та розстріл його кумира Миколи Бухаріна, а зовсім не безпрецедентний голодомор 33 року в Україні, в епіцентрі якого йому довелося провести майже рік, і не тотальне винищення української інтеліґенції на зламі 20-30 років, що теж частково відбувалося на його очах.

Як тут не пригадати візити в Україну в 1933 році відомого політичного діяча Франції соціяліста Едварда Ерріо. Мета його поїздки була проста – сказати правду західньому світові про те, що є в Україні голод, як про це криком кричали українські еміґранти та демократична преса, а чи немає, як запевняла совєтська офіційна пропаґанда та деякі засоби інформації на Заході. І що ж? Проїхавши пів України, побувавши в Харкові й Києві та повернувшись в Европу Ерріо на весь світ проголосив, що ніякого голоду в Україні немає. Я завжди дивувався спритності ҐПУ, що провело за носа цього досвідченого політика і державного діяча повз гори трупів та мертві села так, що він нічого не помітив. Тепер же я переконаний, що Ерріо не побачив голоду тому, що просто не хотів його бачити.

Про арешт Олександра Вайсберґа в Харкові Артур Кестлер довідався в Лондоні від Єви Штрікке. Обміркувавши разом ситуацію, що склалася, вони прийшли до висновку про необхідність організації кампанії за його визволення в середовищі відомих фізиків. Були написані листи і послані телеграми Сталінові та А. Вишинському від імені Нобелівських лавреатів Альберта Айнштайна, подружжя Ірен та П'єра Жоліо-Кюрі, Жана Перрена. В дні 5 січня 1941 року Вайсберґа на мосту в Брест-Литовську разом з групою інших в'язнів було передано Ґестапо.

В 1951 році у Франкфурті на Майні першим виданням вийшла книга Вайсберґа «Відьомський шабаш», перевидана згодом багатьма мовами в різних країнах. У ній він з документальною вірогідністю та художньою яскравістю описує своє життя в Харкові та свої поневіряння по харківських, київських та московських тюрмах. Передмову до книги написав Артур Кестлер. Не виключено, що він цю книгу й редаґував. Покищо книга Вайсберґа ніде на теренах колишнього СССР не видавалась. Окремі її розділи були надруковані в другому номері харківського журналу «Березіль» за 1993 рік.

Богдан ТРАЧ,
кандидат медичних наук,
Львівський обласний центр медико-соціяльної експертизи

ПРО ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Шляхом наукової аналізи причин посилення за останні роки неґативних процесів у середовищах України стало можливим визначити таке. Сп'янівши від жаданої волі здобутої Україною 1990 р. внаслідок жертовних визвольних змагань багатьох поколінь українців, наш народ і демократичні лідери перестали належно думати і боротись у рамках національної революції, як цьому навчають основоположні джерела («...боротьба за волю України буде довга і люта», «...боротьба культурна уважається так же відповідальною, як і боротьба фізичною силою». М. Міхновський).

Евфорія від різних безперервних деклярацій про демократію, низький рівень громадянської позиції більшости, відсутність національних інституцій виховання і конструкції належного для відродження та елітного національного державного проводу дали змогу для продовження антиукраїнських процесів. Усе це сталося за умови знищення попереднім режимом усіх національних інституцій виховання (родина, церква, школа, громадські об'єднання тощо). Вони ще не відродилися. Внаслідок цього, наприклад, у середовищі молоді села безроздільно панує чужинська дискотека (не національні – музика, хор, аматорські гуртки тощо, а саме вона!). В парі з масивною антинаціональною обробкою психіки дітей через телеекран і радіо пропаґується проституція, наркоманія, алькоголізм і злочинність, що, безперечно, на руку певним ворожим силам. В Україні фактично здійснюється тиха соціялістична революція. Основним моментом у цьому явищі є нечувана люмпенізація суспільства і деґрадація людських ресурсів унаслідок так званої сертифікатної приватизації й акціонування в галузях національної господарки, в промисловому і в аґрарному секторах (а аналогіями 1930-50 років) і нечуваного грабунку приватних людських фінансових збережень, які, працюючи у відповідному режимі й на основі національних соціяльно-страхових механізмів, могли б самоінвестувати не одну з гуманітарних програм нашого відродження. У результаті більшість людей опинилася поза елементарною державною опікою, і найперше, – без належної соціяльно-медичної опіки. А без такої хіба можна говорити про демократію і справжню волю? Візьмімо, наприклад, право на виїзд українців у інші країни. Хіба вони вільні це робити без комбінацій у правовому полі, коли відсутні відповідні міждержавні угоди України про медико-страхове забезпечення і про національні грошові одиниці, що конвертуються у кишені? Ні. То про яку ж волю йдеться? Про деклярована й обкрадену волю. І зовсім не про таку, яку отримав кожен східній німець після повалення берлінської стіни.

Більшість громадян нині абсолютно не захищена від навали різних проблем. Водночас зростають асоціяльні процеси та аґресія шкідливих факторів на людину. Разом з недопустимо низьким рівнем соціяльно-побутових умов, норм санітарії,

гігієни і культури побуту в суспільстві, за умов відсутности належної державної політики – вони спричинилися до зниження народжувань (1993 р. вона становила 10.7:1000; 1997 – тільки 8.7:1000), зростанню захворювань, інвалідизації та смертности, що веде до депопуляції в Україні. Від 1991 до 1997 р. демографічні втрати України внаслідок цього сягнули понад 1.4 млн. людей. І це – головний з показників розвитку реальних тенденцій у нашому суспільстві – вони антигуманні й загрозливі. Не бачити і недооцінювати їх можуть тільки недолугі та злочинці.

Певне місце у процесах деґрадації людей належить елементарним факторам, зумовленим безгосподарністю, безробіттям, бідністю (статистичний середній прибуток в Україні становить лише близько 70 грн. на місяць). Але це – тільки наслідки. Першопричина ж цього – в іншому. Вона проглядається у безвідповідальному адмініструванні й злочинному бюрократизмі, загрозливому парляментаризмі з ознаками аґресивного шовінізму червоно-коричневого забарвлення і криміналітету, котрі керують у країні, «надихають» маси на міщанські сподівання кращого майбутнього. І немає сумніву, що в основі всього цього лежить недостатність людського фактору, належного чину й політичної волі на користь нації. Потрібні реально спрямовані дії, а не коритно-колгоспна політика, і відповідна діяльність громадян, політичних і громадських об'єднань України. Вони, ці дії, мусять мати, найперше, гуманістичну спрямованість: відродження національної культури, освіти, науки, охорони здоров'я, економіки, систем забезпечення з повним підпорядкуванням інформаційного простору інтересам нації, що ведуть до відповідних системних перемін національного суспільства, як це є у досвіді інших посоціялістичних країн (Німеччина, Чехія, Польща).

Все це вимагає змін ставлення до підвалин політики підготовки національних кадрів узагалі й виховання національної еліти зокрема. На кожному рівні, починаючи з народження (взірцем є система, що плекала наших героїв: Євген Коновалець, Степан Бандера та ін.), потрібно виховувати українців, а не суперменів, які володіли б найперше рисами високультурних, високоосвічених людей та ознаками висококваліфікованих фахівців – патріотів-політиків, тобто людей високоморальних, гуманних, жертовних і відданих Україні.

Задля цього насамперед необхідно відмежуватися від примітивних понять про елітарність, згідно яких еліта – це ті, що мають диплом про вищу освіту, обнімають посадове крісло чи депутатський мандат, належать до когорти так званих «нових українців» (як правило, це молоді, фізично сильні особи, здебільшого з юридичною освітою, причетні до різних видів бізнесу, грошовиті люди) тощо. Бо вони культивуються певними антиукраїнськими силами і вигідні для існуючої системи підбору і використання кадрів, тобто для системи адміністративних щаблів.

Згідно з нашою концепцією система виховання національної еліти має стати довготривалою і багатоступеневою (гімназія, колеґіюм, університети, професійно-кваліфікаційні програми тощо). Вона мала б забезпечити виховання людини з належним базовим рівнем знань гуманітарних наук (теологія, мистецтво, філософія, історія, культура, соціологя тощо). У післядипломному періоді ця система повинна гранити талант фахівця від нижчого до вищого рівня на ґрунті професійно-кваліфікаційних програм.

Саме такий підхід до цієї важливої справи нам видається найбільш дієздатним і заслуговує на увагу, вивчення і втілення в практику.

Ігор КІЧАК

ДЛЯ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ КОЛОМИЙЩИНИ», ЗОШИТ ДРУГИЙ

БАНДЕРІВЦІ

Ігор Кічак.

Термін вперше появився 15.4.1939 р. в еміграційному (Прага) часописі молодих гетьманців – «органі української державницької думки», в журналі «Нація в поході», ч. 4, як назва молодих українських націоналістів, яких характеризували «посвята, чин і безіменна смерть», на відміну від опортуністів, що їх характеризували «перебування здалека від небезпеки, самореклама і фраза».

Після розламу ОУН у 1940 р. «бандерівці» – це назва членів і симпатиків ОУН під керівництвом Степана Бандери в протилежність до терміну «мельниківці» як назви членів і симпатиків ОУН під керівництвом Андрія Мельника. В такому значенні термін уживався під час війни 1941-1944 рр., коли ще вживався і термін «бульбівці» на означення прихильників отамана Тараса Бульби-Боровця, і утримався на еміграції після повторної окупації України большевиками 1944 р.

В Україні ж з 1944 р. «бандерівці» – це назва усіх без винятку учасників революційно-визвольної боротьби ОУН-УПА за Українську Самостійну Соборну Державу. Назва стала синонімом національно свідомого українця-самостійника взагалі, замінивши собою попередні подібні історичні назви в тому ж значенні – «мазепинці» і «петлюрівці», ставши за висловом історика Валентина Мороза, – «символом епохи».

Як означення безкомпромісових борців проти московсько-большевицької імперії зла, вперше в історії української політичної термінології назва «бандерівці» вийшла за межі нації і поширилася в Східній Європі, Сибірі й Середній Азії на усіх революційних націоналістів інших поневолених Москвою народів, представники яких боролися в рядах УПА.

Цей історичний символ відображений і в українському фолкльорі, наприклад, коломийка:

Ой, під мостом риба з фостом,
а на мості і вівці,
утікайте комуністи,
бо йдуть бандерівці.

Коломия

Юрій МАНЬКО,
доктор сільськогосподарських наук,
професор Національного аґрарного університету (м. Київ)

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ГАЛУЗІ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА НАПРЯМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

(УЦІС) Україна володіє неоціненим національним багатством – найродючішими чорноземами, що становлять 70% ґрунтового покриття країни. Займаючи 4% світової площі суші, вона має 25% світових площ чорнозему. Ця особливість визначає об'єктивний статус України як розвиненої аґрарно-промислової країни. За біокліматичним потенціялом при належних технологіях на українських ґрунтах можна отримувати 60-70 ц/га зерна, 600-700 ц/га цукрових буряків та відповідні урожаї інших культур. Фактично ці потенціяльні можливості використовуються на третину. Середня урожайність зернових культур в Україні в останні 5 років становить 26.5 ц/га, а цукрових буряків – 199 ц/га.

Не менш важливим вислідом створення господарів на засадах приватної власности на землю є стабілізація демографічної ситуації на селі, перетворення його на фундамент етнічного здоров'я нації.

Напрями реалізації національних інтересів в аґрарній сфері українського суспільства випливають з мети аґрарної галузі економіки. Національною метою аґрарної галузі економіки України є забезпечення високого і стабільного матеріяльного і духового добробуту українського народу, розвиток і розквіт української нації. Досягнення вказаної мети обумовлене виконанням головних стратегічних завдань: 1) пріоритетність розвитку галузі в економіці країни; 2) абсолютна економічна свобода в галузі з приватною власністю на землю та її існуванням в якості товару; 3) адекватність річної емісії грошей у державі з абсолютною додатковою вартістю, одержаною в поточному році в землеробстві; 4) державна підтримка впровадження адаптивних аґроляндшафтних систем землеробства.

Для виконання цих завдань потрібно здійснити низку тактичних кроків, пов'язаних з реформуванням відносин власности на селі:

1. земельна реформа, спрямована на визначення власників землі й засвідчення права власности юридичними документами;
2. господарська реформа для юридичного забезпечення рівних умов для різних форм господарств шляхом створення мережі їх обслуговування на засадах лізінґу в узгодженій системі: виробники – переробники – збутові підприємства;
3. організація ринку сільськогосподарської продукції державними та місцевими органами влади, забезпечення створення мережі гуртових і роздрібних ринків, аґрарних бірж, приватних і державних гуртових складів, брокерських контор, ярмарків;
4. структурна перебудова аґропромислового комплексу (АПК) в напрямку збільшення в його основних фондах частки, спрямованої на розвиток переробних підприємств, заготівлі, зберігання, транспортування і реалізації продукції;

5. впровадження адаптивних аґроландшафтних систем землеробства, спрямованих на досягнення розширеного відтворення родючости ґрунту, впродовж перших 10 років на площі 20 млн. га, а потім на всіх сільськогосподарських угіддях. Важливим є скорочення площ ріллі з 58% до 51% від площі сільськогосподарських угідь та збільшення частки під сіножатями і пасовищами до 17% і лісів – до 17%. Спеціялізація землеробства повинна мати зональний характер і спрямування на зростання виробництва та експорту зерна, цукру, олії. Техніко-економічне перетворення АПК потрібно спрямувати на зупинення деґрадації ґрунтів з внесенням на 1 гектар ріллі не менше 10.5 т органічних добрив, 162 кг діючої речовини мінеральних добрив, щорічним вапнуванням квасних ґрунтів на площі 2 млн. га та ґіпсуванням на 0.5 млн. га, впровадженням сортів з потенціялом урожаю озимої пшениці – 80-100 ц/га, кукурудзи – 85-100 ц/га, гороху – 50-60 ц/га, картоплі – 500-540 ц/га, цукрових буряків – 600-700 ц/га, освоєнням ефективної української техніки для села;

6. створення умов для покращання соціяльно-демографічного розвитку села та самовідтворення сільського населення: кредитування молодих сімей, створення індивідуальних фармерських господарств із звільненням їх на перші 5 років від податків, стимулювання житлового будівництва, обладнання сіл інфраструктурою для істотного покращання побутових умов, медичного обслуговування, транспорту, зв'язку;

7. наукове, інформаційне та кадрове забезпечення галузі через державну підтримку наукових та освітніх закладів. Створення університетських навчально-науково-виробничих комплексів на основі інтеґрації вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів, філій катедр на виробництві та в наукових закладах, наукових підрозділів з державною системою післядипломного навчання спеціялістів на основі контрактів.

Вказані практичні кроки дадуть можливість досягнути мети в аґрарній галузі української економіки, здійснити національні інтереси українського народу в цій сфері українського суспільства.

«Найнебезпечнішими ворогами української нації та державности в Україні є комуно-соціялістичні сили та їх партії, проросійські імперсько-шовіністичні кола і середовища, що становлять опору російського неоімперіялізму на українській землі. ОУН виступає за проведення міжнародного суду над комунізмом, КПСС/КПУ, за заборону державою партій і рухів, що діють на шкоду українській нації та державі, зокрема – за поставлення поза законом теперішньої КПУ, для притягнення якої до судової відповідальности є вагомі підстави».

«Дев'ятий Великий Збір ОУН», розд. «Політична програма ОУН», ст. 81, БУД ч. 2, Лондон, 1997.

Юрій КОСТАРЧУК,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент Чернігівського технологічного інституту

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНІ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

(УЦІС) Прямуючи до побудови Української Національної Держави, Конґрес Українських Націоналістів не в меншій мірі дбає і про те, щоб представники національних меншин, які мешкають на території України, мали можливість, по-перше, на умови для задоволення своїх національних потреб, а по-друге, шоб вони були свідомими громадянами держави. Так, у розділі 2.2.2 Програми Конґресу, прийнятої III Збором, сказано: «...добиваємось: ...д) формування державної політики щодо сприяння національно-культурному розвиткові національних меншин та етнічних груп в Україні». Сприяння, про яке йдеться у цьому фраґменті, має багато аспектів. Ми торкнемося лише одного з них – політики в галузі національної школи.

Поняття національної школи в тому вигляді, в якому воно вживається сьогодні в Україні, прийшло до нас з часів сумної пам'яти СССР – цієї комуністичної іпостасі Російської імперії, метою якої завжди була тотальна русифікація всіх неросійських народів. Тому національні школи завжди вважалися нижчим, суто декоративним і дуже нечисленним додатком до російських шкіл в усіх неросійських республіках СССР. Якість підготовки в національних школах була істотно нижчою порівняно з підготовкою у російських школах. Діти, які навчалися у національних школах, після їх закінчення мали істотні проблеми і при вступі до вищих навчальних закладів, які були на 99% русифіковоані, і при навчанні в них.

Зрозуміло, що сьогодні, в умовах Української незалежної держави національна школа, тобто школа національної меншини в Україні (російська, жидівська, польська, грецька та ін.), повинна змінити свій статус. На жаль, сьогодні ми спостерігаємо пряме перенесення цього поняття з часів СССР у сьогоднішню Україну.

Справді, школа в Україні (не приватна, а державна) фінансується державою, і метою її діяльности є освіта та виховання майбутніх громадян України – незалежно від того, якої національности є той чи інший громадянин. А це означає, що випускники шкіл повинні мати всі можливості до вступу в будь-який університет України, викладання у якому ведеться, природньо, державною мовою; вони повинні мати всі можливості до спілкування і повноцінного функціонування у суспільстві, на виробництві, в товариській сфері, де всі навколо вживатимуть українську мову – розмовну або насичену професійною термінологією. Людина, яка не володіє на достатньому рівні цією мовою, буде неповноцінним громадянином держави, свідомо чи підсвідомо ставатиме в опозицію до української мови і культури, а як наслідок – і до державности народу, для якого українська мова є рідною. Оскільки з усіх національних шкіл у нас найбільше російських, то в цей спосіб буде нескінчено довго підтримуватися в Україні напруженість між громадянами держави українського і російського походження, а так звані «російські» школи будуть розплідниками антиукраїнства, що тільки на руку ворогам нашої держави.

Для уникнення подібної ситуації слід, мабуть, звернутися до досвіду інших держав, у яких ця проблема досліджується вже багато років і в яких є чого на-

вчитися. Так, у Канаді вже давно існують «двомовні» школи (аналога наших «національних»), в яких навчання математики, фізики, біології, хемії, астрономії та ін. природничих дисциплін, що можуть бути потрібні дитині при вступі до університету, ведеться державною мовою, а (в разі бажання батьків) рідна мова, музика, малювання, деякі суспільні дисципліни викладаються національною (наприклад, українською) мовою. Адрієн Буссьєр, директор відділу мовних програм Міністерства освіти провінції Альберта (Канада), ще в 1989 році у збірці матеріялів «Українське двомовне навчання в Альберті» писав, що «...уряд Альберти затверджує зобов'язання канадського суспільства зберігати і розвивати багатокультурну спадщину... Вивчення другої (до англійської, – Ю. К.) мови через частинне мовне заглиблення є вартісним і бажаним...». А програмний керівник двомовного навчання Іван Соколовський у тій же збірці вказував: «Міністерство освіти Альберти підтримує надання учням, які бажають здобути або розвинути знання мов, інших від англійської..., можливостей і доступу до програм частинного мовного заглиблення або ж курсів мов, інших від англійської...».

В українських умовах описана вище ситуація може мати такий вигляд: поділ шкіл на «українські» та «національні» ліквідується, а натомість вводиться поділ на державні і приватні школи, при чому:

а) державна школа утримується коштом держави. Викладання усіх дисциплін ведеться державною мовою. У випадку, якщо серед дітей набирається достатня кількість осіб, які (або їх батьки) висловлюють бажання додаткового поглибленого вивчення національної (російської, польської, жидівської та ін.) мови, для них орґанізується (державним же коштом, без будь-яких додаткових оплат з боку батьків!), по-перше, вивчення цієї мови (і літератури цією мовою), історії цього народу, а також деякі гуманітарні дисципліни (музика, спів, малювання, фізичне виховання...) можуть викладатися національною мовою;

б) Приватна школа утримується винятково за кошти батьків, які платять за навчання. Викладання всіх предметів ведеться тією мовою, яку побажали для навчання своїх дітей батьки, але вивчення державної мови, Конституції та історії України – обов'язкові.

Навіть і при такому демократичному підході може виникнути проблема з підручниками та іншою навчальною літературою. Справді, навіть у Канаді в рамках двомовного англо-українського навчання за описаною вище схемою координатори програми скаржилися, що «...совєтські навчальні матеріяли не можна затвердити для української двомовної програми... через надмірні ідеологічні й політичні упередження». Знову ж таки у наших умовах це означає, що використовувати в державних школах з поглибленим вивченням, наприклад, російської мови підручники російських мови, літератури, історії з Російської Федерації, повні імперських та шовіністичних ідей про мессіянську ролю росіян у світі, недоцільно і, отже, необхідно розробляти свої, українські, підручники з цих дисциплін.

На думку автора, описаний підхід дасть можливість раз і назавжди позбутися пережитків системи «національних» шкіл комуністичних часів і, разом з тим, зберегти всю різнобарвність культур і мов національних меншин в Україні. Зрозуміло, що викладена схема вимагає детального опрацювання.

Григорій ДЕМ'ЯН

Головний ідейно-політичний і організаційний натхненник творення і боротьби УПА

Велика Ідея відновлення незалежности України, що не покидала нашого Народу від часу падіння княжої держави, практично завжди функціонувала і розвивалася поруч із намірами і неодноразовими конкретними спробами домогтися цього потужним збройним виступом. Досить згадати хоча б важливіші повстання в Україні XIV – першої половини XIX сторіч. До цього невтомно кликали Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Міхновський і намагалися здійснити далекозорі політики-військовики з Українських Січових Стрільців, Української Народньої Республіки та Західньо-Української Народньої Республіки та їхніх армій. Навіть болюча невдача в боротьбі проти споконвічних російських, польських та румунських аґресорів у 1917-1923 роках не тільки не припинила таких намірів, а навпаки посилила прагнення найкращих державників-патріотів готувати військові кадри для нового зриву навіть в умовах підпілля.

З цією метою створюється леґендарна Українська Військова Організація (УВО) на чолі з подарованим Україні Божим Провидінням полковником Євгеном Коновальцем[1]. Від 1928 року в її лавах бере діяльну участь і Степан Бандера[2]. Коли ж у 1929 році засновується славетна ОУН, талановитий і надзвичайно самовідданий юнак був з радістю прийнятий досвідченими підпільниками до її складу і вже тоді в практичній роботі виявляв феноменальний хист і наполегливість у різних аспектах: організаційному, пропаґандистському, ідейно-політичному, громадсько-культурному[3]. Військові вишколи членів Організації та її симпатиків завжди були в центрі його уваги і невтомної турботи[4].

Невипадково особливо близькими і щирими друзями й однодумцями, найвидатнішими сподвижниками Степана Бандери стали такі талановиті військовики, як Роман Шухевич – генерал-хорунжий «Тарас Чупринка»[5], Олекса Гасин – полковник УПА «Лицар»[6], Дмитро Грицай – генерал УПА «Перебийніс»[7], Василь

[1] «Євген Коновалець та його доба». Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974, стт. 237-355.
[2] Бандера С. «Мої життєписні дані» // Бандера С. «Перспективи Української революції». [Мюнхен]: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978, ст. 6.
[3] Мірчук П. «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости». Нью-Йорк – Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України, 1961, стт. 18-28.
[4] Там же, стт. 34-44.
[5] Дужий П. «Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин». Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1998, 253 ст.; Кук В. «Генерал Роман Шухевич – Головний Командир Української Повстанської Армії (УПА)». Київ: Вид-во «Бібліотека українця», 1997, 110 ст.; Мірчук П. «Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних». Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Т-во колишніх вояків УПА в ЗСА, Канаді і Европі, 1970, 269 ст.
[6] М[ірчук] П. «Олекса Гасин – шеф Штабу УПА» // «Стрийщина: Історико-мемуарний збірник». Нью-Йорк: Комітет Стрийщини, 1990, т. І, стт. 221-222.
[7] Дем'ян Г. «Повстанський генерал „Перебийніс"» // «Берегиня», 1997, ч. 3-4, стт. 22-41.

Кук – полковник УПА «Василь Коваль»[8]. До цієї когорти, що гартувалася ідейно, політично і постійно збагачувала й удосконалювала свої військові знання під невтомним патронатом найвидатнішого Провідника ОУН, належали також такі загальновідомі кожному небайдужому до своєї історії українцеві обдаровані і героїчні особистості, як Дмитро Клячківський – «Клим Савур»[9], Григорій Перегіняк – «Коробка»[10], Сергій Качинський – «Остап»[11], Василь Івахів – «Сонар»[12], Микола Арсенич – «Михайло»[13], Омелян Грабець – «Батько»[14], Василь Андрусяк – «Різун»[15], Степан Стебельський – «Хрін»[16], Василь Сидор – «Шелест»[17], Ярослав Мельник – «Роберт»[18] та багато інших.

Очевидно, нікого не треба переконувати, що без цих справжніх подвижників Національних Збройних Сил неможливо уявити собі створення і боротьбу Української Повстанської Армії, Самооборонних Кущових Відділів та широко розгалуженої мережі військово вишколеного підпілля ОУН. У всій їхній діяльності наявний незаперечний зв'язок між працею Степана Бандери та його сподвижників Ярослава Стецька, Степана Ленкавського, Івана Климіва, Дмитра Маївського, Миколи Лебедя, Романа Кравчука, Ярослава Старуха, Петра Федуна, Володимира Тимчія та інших над перетворенням ОУН у масову політичну силу і її загальне військове навчання, постійним нагромаджуванням зброї та боєзапасів тощо.

Так робилося в 1931-1934[19], 1939-1941 роках, коли Степан Бандера був на волі[20], і за набутим досвідом, а він справді був дуже великим і надзвичайно корисним, діяла Організація і в періоди його тривалого ув'язнення польськими та німецькими окупантами. Знаючи феноменальний талант цього Провідника ОУН, його уміння блискуче орієнтуватися в найскладніших ситуаціях і знаходити з них виходи, можна стверджувати, що якби не гітлерівсько-нацистська тюремно-табірна ізоляція Степана Бандери, боротьба УПА, безсумнівно, була б ще потужнішою і успішнішою. Це добре усвідомлювали самі повстанці і підпільники, розуміли і визнавали навіть вороги.

Численні архівні матеріяли, особливо слідчі справи російсько-большевицьких репресивних структур за 1939-1941 роки рясніють доказами, що в цей період ОУН послідовно і цілеспрямовано готувалася до повстанської збройної боротьби[21].

[8] Дем'ян Г. «Головнокомандувач УПА: (до 85-річчя Василя Кука)» // «Берегиня», 1998, ч. 3-4 (19), стт. 74-82.
[9] Дем'ян Г. «Перший Головний Командир УПА Дмитро Клячківський-„Клим Савур"» // «Бюлетень Українських Націоналістів», 1996. № 2, стт. 41-44.
[10] Содоль П. «Українська Повстанча Армія. 1943-49». Нью-Йорк: Пролог, 1995. «Довідник другий», стт. 75-76; Федорів Т. «Гриць Перегіняк – ще один герой зі Старого Угринова» // «Новий час» [Івано-Франківськ], 1997. 13 вересня.
[11] Содоль П. Названа праця, стт.38-39.
[12] Содоль П. Названа праця [Довідник перший], 1994, ст. 34.
[13] Содоль П. Названа праця [Довідник перший], ст. 64.
[14] Там само, стт. 73-74.
[15] Там само, стт 63-64.
[16] Бедрій А. «Майор Степан Хрін» // «Незборима Нація», 1996, березень, ч. 6; квітень, ч. 7, 8.
[17] Мірчук П. «Українська Повстанська Армія. 1942-1952». [Мюнхен], 1953, стт. 260-261.
[18] Содоль П. Названа праця [Довідник перший], стт. 103-104.
[19] Мірчук П. «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости», стт. 34-44.
[20] Климишин М. «В поході до волі: Спомини». Детройт: Передрук Української Книгарні, 1987. Т. І, стт 108-213, 266-354; Мірчук П. «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости», стт. 79-101.
[21] Дем'ян Г. «Засуд 39-ох українських націоналістів» // «Воля і Батьківщина», 1998. Ч. 3 (12/28), стт. 43-51.

Є відповідні настанови і в документах самої Організації[22]. Перший досвід такої роботи, точніше партизанського збройного опору деморалізованим зграям польської шовіністичної вояччини та російсько-большевицьким опричникам, що прийшли їм на зміну, набула ОУН у вересні 1939 року[23]. Вертаючи з ув'язнення в Берестю, Степан Бандера зустрічався з провідними діячами ОУН, дуже уважно з'ясовував ситуацію і як форми протидії московським наїзникам передбачав і збройні виступи. Тут доцільно згадати, що він перебував у Львові до другої половини жовтня 1939 року[24]. Мав намір залишитися тут для безпосередньої участи в революційно-визвольній боротьбі, але за наполяганням Організації змушений був виїхати[25].

Еміґрувавши за межі російсько-большевицької імперії, Степан Бандера розгорнув надзвичайно кипучу діяльність. Особлива увага зверталася на військову підготовку організаційних кадрів, яких тисячі опинилися на Західньо-Окраїнних Українських Землях за Сяном. Відповідні вишколи проводили майже всі.

Використовувалася для цієї мети і тодішня міжнародня ситуація. Коли СССР нахабно розпочав аґресивну війну проти порівняно маленької Фінляндії, Степан Бандера та Володимир Тимчій уважали необхідним відкрито виступити на захист жертви російського імперіялізму, а на теренах Америки й Англії організувати українські леґіони[26].

Окрім власних, тобто своїх фахівців, які працювали невтомно з членами та симпатиками ОУН, де лише була змога, Степан Бандера і його сподвижники зуміли використати для військового навчання і німецький Абвер та охоронну поліцію, а в глибоко-конспіративному, переважно індивідуальному порядку, навіть російську Червону армію.

Таке практикувалося не тільки в ОУН. Мілітарні знання своїх противників, власне ворогів – французьких колонізаторів та інших використав один із найславніших борців за незалежність народу в басейні Верхнього Ніґеру в Африці Туре Саморі (бл. 1839-1900) ще в минулому сторіччі, відправивши до складу сенеґальських стрільців своїх надійних прихильників. Вони ж, здобувши відповідну підготовку, тобто досконало оволодівши надбаннями европейської військової науки, стали прекрасними інструкторами армії Туре Саморі, яка завдяки цьому могла відтак вісімнадцять років відбивати навалу французьких завойовників[27]. І ні його, ні цих інструкторів за це ніхто не осуджує. Навпаки, історики оцінюють названі дії, як мудрий і далекоглядний чин[28].

Так само і наука, і публіцистика, і політологія славить діяльність національного героя мальґашів з острова Мадаґаскару, керівника їх визвольної боротьби проти тих же французів – Райнандріяманпандрі. Він навіть став міністром внутрішніх

[22] Бандера С. «Мої життєписні дані», ст. 9.
[23] Дем'ян Г. «Повстанський рух ОУН і УПА в 1940-1960-х роках» // «Сколівщина». Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996, стт. 138-139; його ж. «Повстанський мартиролог» // Там само, стт. 546-547, 58, 562.
[24] [Бандера С.] «Мої життєписні дані» // «Життя Степана Бандери: Збірник статтей і документів», Нью-Йорк: Асоціяція Діячів Української Культури, 1987, ст. 21.
[25] Там само.
[26] Мірчук П. «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости», ст. 74.
[27] Сюре-Каналь Ж. «Африка Западная и Центральная» [Пер. з франц.]. Москва, 1961, стт. 233-39, 248-252.
[28] Там само.

справ окупаційного режиму і, ніби воюючи проти учасників визвольного руху, насправді довгий час таємно і головне успішно керував ними[29].

Тож чи можна не оцінити так само позитивно те, що ОУН Степана Бандери створила Легіон Українських Націоналістів, відомий також під назвою «Соловейко» (по-німецьки «Нахтіґаль»). Його діяльність розкрита в працях Мирослава Кальби та окремому розділі книги Петра Дужого «Роман Шухевич – політик, воїн і громадянин»[30], тому тут немає потреби більше говорити про це. Згадаю лише, що в названому Легіоні пройшли практику бойових дій проти мілітарних сил червоної Москви сотні українських патріотів, в тому числі й Головнокомандувач УПА Роман Шухевич та інші визначні повстанські старшини. Зрозуміло, що оволоділи вони і тактикою та частково і стратегією німецької армії.

Мудрою і далекоглядною тривалою акцією стала праця Похідних Груп ОУН, які теж готувалися під безпосереднім і різностороннім наглядом, зрештою і за прямою участю Степана Бандери. Похідні Групи ОУН своєю діяльністю саме й створили духово-політичний і організаційний ґрунт для виникнення УПА та вступу в її ряди значної кількости українців з Наддніпрянщини, Слобожанщини, Півдня і Сходу.

Кожен серйозний учений добре бачить прямий зв'язок історичного Акту 30 червня 1941 року, здійсненого за безпосереднім наполяганням Степана Бандери[31], і наступним утворенням та довголітньою боротьбою УПА. Зрештою, й сам Степан Бандера їхав на Україну, щоб брати участь у визвольній боротьбі, але вже з дороги, десь недалеко Перемишля, як розповідала Теофіля Бзова і підтверджує також полковник УПА Василь Кук, зв'язкові Проводу ОУН повідомили його, що німецькі урядові чинники домагаються безпосередньої розмови з ним у справі Акту 30 червня. І він повернувся, щоби й у такий спосіб, явно ризикуючи знову опинитися за ґратами, захищати інтереси Нації[32].

Так мислити і діяти міг тільки феноменально талановитий політик і стратег, безстрашний патріот і борець.

Степан Бандера, вирвавшись із неміцького ув'язнення, так само наполегливо, послідовно і талановито працював над формуванням стратегії і тактики УПА та збройного підпілля ОУН. Досить переглянути його зібрання творів «Перспективи Української революції»[33], аби переконатися в тому, що настільки глибоко і багатоаспектно знати боротьбу ОУН і УПА в 1940-1950 роках могла хіба та особистість, яка брала в названих історичних подіях не просто звичайну, а вирішальну участь.

[29] Рабеманандзара Р. В. «Очерки по истории Мальгашской нации» [Пер. з франц.]. Москва, 1961; його ж. история Мальгашской нации [Перекл. з франц.]. Москва, 1956, стт. 121-122.

[30] Дужий П. Названа праця, стт. 133-149; Кальба М. «Дружини Українських Націоналістів», Детройт, 1992, 143 ст.; його ж, «„Нахтіґаль" (курінь ДУН) у світлі фактів і документів». Денвер-США, 1984, 159 ст.

[31] Григор М. [Марунчак Михайло Г.]. Розвідки, історичні нариси, аналізи, підсумки. В боротьбі за Українську Державу // «В боротьбі за Українську Державу: Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни» / Зредагував Михайло Г. Марунчак. Вінніпеґ, 1990, ст. 20.

[32] Кук В. «Родина Опарівських» / Записав Г. Дем'ян 27 жовтня 1998 року в Києві (вул. Чудновського 2/8, помешкання 71) від Кука Василя, с. Степана, народився 11 січня 1913 року в селі Красному, тепер Буського району Львівської области, освіта вища // Комп'ютерний набір тексту зберігається в домашньому архіві Г. Дем'яна. Тека «Василь Кук», ст. 12-13; Мірчук П. «Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости», стт. 88-89.

[33] Бандера С. «Перспективи Української революції». [Мюнхен]: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978. 640 ст.: Див. теж статтю Володимира В'ятровича «Степан Бандера про визвольну боротьбу Української Повстанської Армії».

«Треба собі ясно усвідомити і виразно заявити, – писав С. Бандера в статті «До проблеми політичної консолідації», – створення підпільної державної формації та діяльність революційного державного уряду в Україні в підбольшевицьких умовах – це таке високе морально-політичне і революційно-організаційне досягнення, якого не знаходимо в історії інших народів у сучасній, такій багатій на події добі. Подібні політичні явища в інших народів, хоч значно слабші і витворені не в таких тяжких обставинах та ще й при зовнішній допомозі, мають у світі визнання і славу найвищих досягнень у боротьбі за самостійність. Не розуміти і недооцінювати своїх власних здобутків, щоденно окуплюваних такими високими жертвами – це вияв морального звиродніння і політичного засліплення, недооцінювання вартости і спроможности свого Народу. А вже непростимим національним злочином є применшування чи знецінювання того досягнення визвольної боротьби перед чужим світом»[34].

На жаль, таке траплялося за життя автора наведеного висловлювання, що стосується і оцінок героїчної боротьби ОУН і УПА, і діяльности УГВР, зустрічається подібне ренеґатство то тут, то там як у відвертих коляборантів та аґентів аґресивних сил деяких сусідніх держав, так і в окремих осіб, що вважають себе патріотами. І цього не зможе заперечити жоден чесний і об'єктивний дослідник. Ніякими, однак, фальсифікаторськими і псевдонауковими маніпуляціями не вдавалося досі, не вдасться і тепер применшити видатного вкладу Степана Бандери у весь національно-визвольний рух українців 1930-1950 років, в тому числі й у підготовку створення УПА та її славетну збройну і політичну боротьбу.

Львів, 20-22 грудня 1998 р.

Тарас САЛИГА

Поезія Українського Резистансу

(Степан Бандера на тлі епохи)

...Я народився 1 січня 1909 року... Дитячі роки прожив в Угринові Старому, в домі моїх батьків і дідів, виростаючи в атмосфері українського патріотизму та живих національно-культурних, політичних і суспільних зацікавлень... Членом УВО я став у 1928 р. ...У 1931 р. обняв керівництво цілою референтурою у Крайовій Екзекутиві ОУН... в половині 1933 р. був призначений на становище Крайового коменданта УВО на ЗУЗ.

...Побіч революційної діяльности проти Польщі як окупанта і гнобителя західньоукраїнських земель було поставлено другий фронт протибольшевицької боротьби... Цей фронт був спрямований проти дипломатичних представників СССР на ЗУЗ, проти большевицької аґентури, компартії та совєтофільства. Метою цих акцій було заманіфестувати єдність Західньої України з протибольшевицькою боротьбою осередніх і східніх земель України...

(Степан Бандера. Мої життєписні дані).

[34] Бандера С. «До проблеми політичної консолідації» // Бандера С. «Перспективи Української революції», ст. 28.

15 жовтня 1959 р. підісланий Москвою її аґент Богдан Сташинський у Мюнхені з пістоля із отруєними кулями застрелив українського національного героя. 17 жовтня про брутальну чергову московську акцію довідався світ. Тоді Степанові Бандері було тільки 50 років. Сьогодні могло б бути 90.

Один авторитетний письменник у розмові про маловідому сьогодні упівську поезію, тобто поезію українського резистансу, а рідномовно – поезію протистояння, опору, засумнівався у її вартості, мовляв, розмова про неї – це чергова білялітературознавча коньюнктура. Діялог міг би мати своє полемічне продовження, якщо б не відомий франківський арґумент: «Національна ж література, – писав Іван Франко у статті «Метод і задача історії літератури», – се ліс, в котрім є дуби, є й ліщина, але все разом має однопільний характер – відразу видно, що се ліс, а не степ, що се витвір колективної праці духової, незрілих загальних змагань усієї суспільності, а не одрізнені прояви поодиноких, самотніх, хоч би й великих талантів»[1].

Оцієї Каменяревої мисли мусить нам завжди вистачати для шляхетного виразуміння і культурної поведінки, коли йдеться про українську історію в її реальних суспільно-політичних і національно-духовних колізіях. Дивлячись з порога XX століття на сорокові та п'ятдесяті його роки, то в літературному процесі цієї пори при більших і менших художніх досягненнях важко не запримітити такого явища, як поезія вояків УПА та про УПА.

Сьогодні хоч і помалу, але стабілізується загальний погляд, що Українська Повстанська Армія зродилась на західніх землях України з необхідности протистояння німецьким та російським окупантам і самооборони від них, «з бажання, – як писав Леонід Полтава, – заявити світові про те, що «Не вмерла» і з устремління передової частини української нації здобути зброєю те, що дав Господь, але відібрали люди; постала з великої надії, плеканої в народній душі, що вже можливо цього разу таки доб'ємось свого»[2].

Той великий політичний і державницький ідеалізм, який перед цим у роки Першої світової війни репрезентувало Українське Січове Стрілецтво (воїни-«усусуси») в народі, а може навіть навпаки акумулював себе у новій силі, що собою являли ОУН та УПА. «Революція – 1917 і початок 1918 року, – писав відомий наш філософ Микола Шлемкевич, – створила двері, але все до основ змінилося аж після 1 листопада. Ми вийшли з наших тіснот і обмежень у широкий український світ. Ми дихнули повітрям далеких просторів українського степу й української історії. І вже не тільки з літератури, але в безпосередній зустрічі доторкнулися Східньої України, її тіла і духу потужного українського народу. І ту нашу зустріч припечатали спільно, в обороні соборної батьківщини пролитої кров'ю. Такі речі не забуваються, а погляди і постави, що родяться з таких досвідів, це вже не теорії і не урочисті пози, але живі, налиті кров'ю мисли та переживання; не міти, але життя»[3].

В роки Другої світової війни знову визрівала надія української незалежности. Власне, упівською формацією вона й уособлювалась. Всенародню підтримку і

[1] Франко Іван. «Метод і задача історії літератури» // Іван Франко. Зібр. творів у 50-ти томах. Т. 41. К.: «Наукова думка», 1984, ст. 18.
[2] Полтава Леонід. «Скоростріли і музи» // «Вісті комбатанта». Торонто – Нью-Йорк. ч. 4 (28), 1967, ст. 15.
[3] Шлемкевич Микола. «Галичанство». Львів: вид-во «За вільну Україну», 1997, ст. 60.

любов до УПА сьогодні можна було б уявити, якщо б якимсь чином воскрес тогочасний фолкльор: оповіді, пісні, леґенди, колядки, новорічні віншування. Та це не реально, бо носії цього фолкльору згинули в большевицьких катівнях, або в сибірських депортаціях. Хоч, правда, багато чого в галицьких селах збереглося і досі. Віднаходяться тодішні записники з віршами-присвятами безіменним героям і героям конкретним – найчастіше Степанові Бандері.

Відрадно, що й сучасна наша поезія все активніше апелює до упівської тематики. Колишня «підземна література» самих упівців не завжди була художньо довершеною – в умовах наступів, боїв та в стані підпілля часто навіть талановитим авторам не доводилось зважати на довершеність строфи чи в цілому версифікаційну майстерність. Головним було фіксувати час, переливати у слово почуття. Сьогодні історія, наче сама себе дописує. Дмитро Павличко тільки сьогодні зміг признатися в тому, що все життя приховував під серцем і нерідко навіть прикривав лукавими віршами, аби недремне кaгебістське око своїм всюдисущим зором не впіймало його найсокровеннішої таємниці. В інтерв'ю газеті «Слово Просвіти» Павличко сказав: «Серед останніх написаних поезій мені особливо дорогий вірш „Курінний"... він має довгу, у кілька десятиліть мого життя, історію. Коли я став членом Президії СПУ, Леонід Кравчук, тоді головний ідеолог ЦК КПУ, звертався до КҐБ із запитом, чи служив Павличко в УПА, і КҐБ йому відповів, що ні, не служив. Але такий всесильний і всезнаючий КҐБ цього разу промахнувся. В УПА я був! Правда, всього лише місяць, але був. Мені тоді виповнилося заледве 16. Курінний Спартан вишикував сотню за сотнею наш курінь, і, наказавши таким, як я, і ще зеленішим воякам вийти зі строю, мовив: «Дітваки! Додому! Вам – учитись для України, а нам – за Україну вмирати»[4].

Згодом Українській Повстанській Армії доводилось двічі перетинати кордон Словаччини, аби дати бій чехословацьким спецчастинам, формованим під волю і диктат Москви. Пройде час і Україна стане незалежною, і в середині 1990 років, під завісу століття. Надзвичайний і Уповноважений Посол від неї у Словаччині Дмитро Павличко, який колись міг двічі перетинати спільний міждержавний кордон як син-оборонець рідної землі напише:

На австрійському березі – мла,
На словацькому – в зорях блакить.
Кров стікає, липка, як смола, –
Курінний над Дунаєм лежить.

Побратими, легкі й молоді,
Не скидаючи зброї й одеж,
Перейшли по широкій воді...
Ти – лежи, ти до ранку помреш.

Він лежить, як листок на ріці,
Передсмертну молитву снує,
Щоб його відшукали жильці
і в могилу поклали, як є.

Щоб не жерли ворони і пси
Переболену, ранену плоть.
До молитви його й до сльози
Дослухається добрий Господь.

Де сховали його, не питай.
Тут історія ходить сліпа.
Та шепоче донині Дунай
Молитьбу курінного УПА.

[4] Павличко Дмитро. «Інтерв'ю газеті „Слово Просвіти"», вересень, 1985 р.

Павличківська публіцистика – емоційна стихія, що завжди сповнена своєю особливою ліричністю і одягнена в лексику знову ж таки з унікального павличківського словесного фонду, реставрує складну драматичну епоху з трагічними у ній життєвими фіналами героїв-повстанців.

А Микола Петренко, якому довелось пережити німецькі та совєтські табори, безперечно, добре знаючи героїчну упівську епопею, у присвяченому вірші-пісні повстанському поетові Петрові Василенкові (Волош, Полтавець, Гетьманець) на так званому «вічному сюжеті» про кохання творить сюжет з долею у ньому конкретної людини, тобто з долею самого поета Василенка з Полтавщини, що впав смертю героя на Закерзонні:

Карабін я закинув за стомлені плечі,
Тихо мовив: «Прощай!... »
Ти поблідла німа
А довкола сніги, скаженіє хуртеча,
А довкола шаліє повстанська зима.
Ти стріпнулась – а очі твої невеселі,
Міцно стиснуті пальці, сіпнулась брова.
Вітер шарпає поли моєї шинелі,
Завірюха карпатська мій слід завива.

Серед ідейно-тематично розлогої поезії українського резистансу середини XX століття, яка, без сумніву, успадкувала могутні традиції української революційної лірики попередніх епох, досвід поезії «трагічного оптимізму», окремо виділяється поезія лірико-патріотичних присвят антикомуністові, багаторазовому в'язневі польських тюрем і фашистських концтаборів, українському державникові і Провідникові нації Степанові Бандері. Зеновій Красівський навіть в умовах совєтського тоталітарного режиму написав вірші «Повстанець упав», «Облава», а в 1984 р. – «Бандера».

В двобої нерівнім схрестились шаблі –
Лунатиме слава широко віками!
Розтоптане серце лежить на землі,
Проколоте сонця штиками.

Скипілася кров на жорстоких руках,
Земля проростає болиголовою.
Червоною кров'ю обпоєний жах
Розлився по світі рікою.

Висить на покутті кривава сорочка,
Вгинаються плечі святі Саваофа.
«О Господи Боже!» – шепоче мати,
Відплати! Відплати! Відплати!

Вірші-присвяти С. Бандері за певними жанровими ознаками можна ділити на окремі групи, серед яких виокремлюються вірші-гимни (славні), вірші-пісні, вірші-хроніки, вірші-баляди тощо. Поетичний «ліро-хронос», сказати б, віршославлення в інтенсивному своєму вияві спостерігається, власне, після смерти Бандери – з жовтня 1959 р. Лінія сюжету цих присвят на сьогодні по-своєму усталилась. Його громадсько-політична діяльність інтерпретується в контексті українсько-державницьких заслуг наших найбільших національних героїв – гетьмана Мазепи, Пилипа Орлика, Євгена Коновальця, Симона Петлюри. «Чи знайдуться бандури між українцями, розпорошеними у всьому світі, – писав мадридський щоденник «Арріба» 22 жовтня 1959 р., – що гратимуть сьогодні нову

думу про Степана Бандеру. В кращі часи козаків із Запоріжжя ці героїчні пісні лунали над текучою молоком і медом землею, оспівуючи відвагу й жертвенність гетьмана Мазепи й Пилипа Орлика. Як вони, Бандера боровся за свою країну аж до загину...»[5].

Першу поетичну посвяту на сумну звістку про підступний кремлівський розстріл Степана Бандери у Мюнхені, тобто перший поетичний некролог написав галицький письменник-емігрант Богдан Нижанківський (псевдонім «Бабай»).

Не лист осінній наше слово
Ми прапор на труну Твою
Схиляєм і підносим знову
У незакінченім бою.

Не подолає смерть розп'яте
Безсмертя нашої землі!
Ти все віддав, умів віддати –
Всю кров за кров її.

Зів'януть і вінки, і квіти
Нехай зів'януть! Ти поляг
Щоб, не згоряючи, горіти!
Ти – символ,
Стяг!

Констатувати та аналізувати поетичні факти як посвяти окремій історичній особі чи певній події – це одне значення – пізнавальне, що, зрозуміло, саме собою дуже важливе, глибша фундаментальніша сутність такої аналізи полягає в тому, що це дає для світоглядної еволюції суспільного середовища? – його змістово-духовної визначеності. В нашій розмові хай і в «незримій субстанції» слів йдеться саме про це.

Свого часу, якщо не материкова Україна, то «України діяспорна» одержали «повчання» від Симона Петлюри, яке було для них, як і сьогодні має бути для нас, підметом нашої духової поведінки: «Як будете в церкві на Дванадцяти Євангеліях, – писав С. Петлюра, – Слухати Слово Боже про страсті Христові, Як будуть носити святу Плашаницю біля церкви, як співатимуть радісне „Христос Воскрес", згадайте про мучеників України, згадайте про всіх, кого розстріляли більшовики; згадайте і про тих, хто зі зброєю в руках боронив нашу рідну землю від московських катів і своїх юд – запроданців, – згадайте і помоліться за них!»

Імперії, що сотнями літ володіли Україною, все ж як не намагались поставити її на коліна – не поставили! В молитві її сини вклякали самі і за тих, хто боронив нашу землю, промовляли: «Тугу нашу Господи, благослови, що з нею, наче з костуром своїм жебрак, минаємо стовпи придорожні, в невідоме ведені Твоєю волею. І ти у камінь тугу цю перетопи, хай благословенний буде камінь цей, як зброя наша, що іще остання залишилась нам. Нехай безборонними не будемо. Щоб встояв кожний в зустрічі рішальній. Господи, благословляй!»

Б. Нижанківський, молитву якого процитовано, складав її задовго до трагічної смерти Степана Бандери. Її патос – це дія слова... Благослови, Господи на силу самозахисту, оборони, на одержимість духу вистояти у вирішальний час. Благослови, Господи тугу нашу на чин... І раптом туга наша хіба що побільшала та покотилась перелунням по чужих землях. На полі чести впав ще один український герой, впав за рідну землю далеко від неї. Леонід Полтава з цього смутного приводу написав вірш «На смерть Степана Бандери»:

[5] Цит. за: Полтава Леонід. «Образ Степана Бандери в літературі і мистецтві», Нью-Йорк, 1979, ст. 14.

Але прапори, що квітчають Його,
Шумлять, як розбурхані води:
Ніколи не можна забити того,
Хто прапором став для народу!
З-над Чорного моря, Карпат і Дніпра,
Із древнього Дону рівнини
Під прапор безсмертя йде брат і сестра -
Безсмертний народ України.
І клятва мільйонів гримить до небес
Мазепі, Петлюрі, Бандері:
Ваш дух у мільйонів навіки воскрес,
Ваш дух перед нами, як сяючий хрест,
Як символ нової державної ери!

Через десять років, у десятиліття смерти Степана Бандери, Леонід Полтава – автор на цей час відомих в українському діяспорному середовищі книг «Жовті каруселі», «Римські сонети». «Українські балади», «Біла трава», «За мурами Берліну», «У вишневій країні» та багатьох інших не зраджує себе – він пише «Славень Степанові Бандері»:

Є на Божому світі ім'я,
Що становлять епохи і ери:
Хай же вічно народам сія
Українська епоха Бандери!
Відійшов ти – за багатьох,
Щоб невольникам виросли крила.
У журбі Україна і Бог
При твоїй незабутній могилі.
.....
Хай ворожа московська змія
Не зазна ні від кого привіту,
Хай ізходить Бандери ім'я
Понад світом – осяяним квітом.

Більше цього, Леонід Полтава, як блискучий знавець інтонаційних ритмів соцреалізмівської поезії типу «У нас клятва єдина і воля єдина, єдиний в нас клич і порив Ніколи, ніколи не буде Вкраїна Рабою німецьких катів», або: «Як Сталін нас кликав до бою, Він дав нам знаряддя до рук, Щоб ним розквитатись з тобою, Фашистська гадюко з гадюк» він зумисне в аналогічні ритми вкладав іншу, протилежну ідеологію.

Сталін не так кликав до бою, як кидав у бій – у саме його пекло військові частини з українських «хомів хаєцьких», аби ними розчищати шлях на Захід. З нашої національно-свідомої волі і проти Сталіна, і проти Гітлера вставали за голосом серця, за покликом історії патріоти рідної землі. В грізному і напружено-трагічному 1942 р. на Волині леґендарний сміливець «Остап» – Сергій Качинський створив перше бойове відділення українських повстанців. З нього і почалось масове творення сотень, куренів УПА. Тепер за кличем ОУН на Волинь, як у козацькі часи на Запорізькі землі потекли ріки повстанців. Вільні духом сини

української нації хитрощами пробивались поміж німецькі застави та шпигунські большевицькі банди, аби влитись в єдину українську збройну силу для священної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу проти комуни і фашизму. І знову залунала пісня, що написав її у 1930 роки член Крайової Екзекутиви ОУН, згодом відомий поет і вчений Володимир Янів:

Ідемо в бій.
Над нами вітер віє
І рідні нам кланяються жита.
Від радості аж серце мліє,
За волю смерть нам не страшна.

Чужинче, йди скажи Вкраїні,
Що ми готові на приказ,
Що ми поставим на руїні
Нові твердині і святині
І в бій підемо другий раз.

Самоофіра, смерть за волю для інших, за незалежність українського народу завжди були на прапорах ОУН та УПА. «Кожна нація матиме стільки свободи, скільки собі вибореє» – відомий на цей час вислів Я. Масарика ставав правилом політичної поведінки повстанців. Він повторював нашу українську істину, яку ми прийняли з уст Лесі Українки, маю на увазі рядки з її «Осінньої казки»: «Хто визволиться сам, той буде вільний, хто визволить кого, в неволю візьме». А можна пригадати Івана Франка: «Вірю в силу духа І в день воскресний Твойого повстання!» Не забувалось ніколи Шевченкове «...кайдани порвіте!»

Що ми прозрієм «в полум'ї пожеж», вірив Євген Маланюк, вірили в це Леонід Мосендз, Олег Ольжич, Юрій Клен, Олена Теліга, Юрій Липа. «Орел золотий Побіди, – писав Липа, – Приносить нам меч предобрий, – Що ж ви станули сильні діти. Ви ж є хоробрі? Орел золотий Побіди. Чуєте клекоче: Непереможні будьте діти Сам Бог так хоче».

І все ж, вибороти свободи нам не вдалося. «Та ми не схилялися долу» – співали про одне, а про інше мріяли. Не втрачала віри українська політична еміґрація, вона шукала нових форм боротьби. Бандера, звісно, йшов попереду, ставав живим символом. І раптом вбивство – підступне шпигунське вбивство руками зореносного Кремля.

Поетові з Уманщини Миколі Вересові, що еміґрував в Англію, в присвяті «На смерть Провідника» знову доводиться констатувати, що свобода оплачується найвищою ціною. Хоча й падають герої, і ворог тріюмфує, однак ряди борців української справи не порідшають. Навпаки – стануть монолітнішими та стійкішими.

Бандера впав... Чому це все не сниться,
Чому звучать жорстокістю слова,
Що між могил баварської столиці
Нежданно так з'явилася нова...

І зводжу зір на обрії крижальні,
І погляд гнів жорстокий застеля,
Так чуть його – зловтішний тріюмфальний
Катюги сміх за брамою Кремля.

А мить пройде й рука зміцніє знову
І криця знов задзвонить в лезах лав,
Прибуде наш, ми все напоготові
Кінчити змаг, який Ти розпочав.

Як своєрідне доповнення до цих рядків прозвучали слова сонету Ігоря Калиненка «Світлій пам'яті Степана Бандери» – поета з Бельгії (справжнє прізвище Богдан Курилас), автора багатьох поетичних збірок, зокрема «Голубі далі», «Коли стигнуть вишні», історичних драм та літературознавчих і історико-культурологічних розвідок, есеїв про М. Смотрицького, П. Могилу, Й. Сліпого, статтей на церковно-релігійну тематику і статтей філософських.

Чорнозем рідних скиб і чорноморську воду
Покладено в труні вогненного борця
Його потужний дух окрилює серця,

Аж доки прах спічне в столичнім пантеоні.
Бандерине ім'я значитиме свободу
У вихорі сторіч, в незламнім легіоні.

Та коли мова про незламний легіон, то напрошується екскурс всього лиш у декілька десятиліть. У 1926 р. в Парижі просвистіли московські кулі, аби влучити в серце Симона Петлюри. У 1938 р. московські постріли лунали в Роттердамі... У 1950 році – в Білогорщі неподалік від Львова... А в жовтні 1959 року, за висловом Леоніда Полтави, – «червона Москва вже стріляла з рафінованішої імперської зброї по прапорі Національної України – з отруйної пістолі! Але, як сказав Євген Маланюк про Симона Петлюру, – «стріляли в дух, влучили в тіло»[6].

До речі, через рік після московського пострілу в Парижі Є. Маланюк у «Літературно-науковому віснику», що виходив у Львові за редакцією Д. Донцова, друкує публіцистично-літературознавчу статтю «Буряне поліття», присвячену розглядові літературного процесу в совєтській Україні від 1917 до 1927 року, в якій є дуже цікаве спостереження. Він із протилежного боку кордону бачить, що українська література «по десятьох роках» починає набирати «рис інтеліґентської свідомості». «Сьогодні, – пише він, – мовчить українська література в СССР, – і це є не так зле, як здається. Маломовність – це потрібна риса для нашої інтеліґенції. В маломовності вона навчиться оцінювати дійсність і родити слова вагітні чином...»[7].

Повертаючись до теми нашої розмови, зіставлю часи. Після пострілу в Петлюру Москва вцілила в Бандеру через 33 роки. І цього разу вона також «стріляла в дух, але влучила в тіло». Проте різниця велика. На кінець 50 років українська література від шляхетної поведінки, тобто від інтеліґентної маломовности, яку помічає Є. Маланюк передніш, уже була майже цілковито відвічена. Навіть П. Тичина устами щасливого українського колгоспника, який з Божої ласки пережив голод 1933 р., а зараз за жменю назбираного після жнив у полі колосся міг одержати п'ять-сім літ тюрми «за розкрадання колгоспного майна», звертаючись до заокеанського українця, заявляв:

Хочете народ вернуть у рабство?
Ех, ви гітлерівські посіпаки, –
та ніколи ж бо цього не буде,
і не мрійте – чуєте? – ніколи!

[6] Полтава Леонід. Там само, ст. 12.
[7] Маланюк Євген. «Буряне поліття (1917-1927)». «Книга спостережень». Проза. Торонто, Канада, 1962, ст. 32.

Що сказав нам Сталін, те ми зробим
на землі святій своїй радянській!

Ні, не для того, щоб сьогодні з українських державних позицій кинути каменюкою в поетичний сад Павла Тичини, цитую ці рядки. Із співзвучних їм можна укласти багатотомну антологію. Адже такою була тодішня наша література, що творилась під ідеологічним примусом, імперським пресом, під спонукою волі тоталітарної держави. Цікаво, що 1947 р. Леонід Первомайський у співзвучному войовничому дусі «сотворив» інвективу в адресу «всіляким зрадникам і запроданцям», але соцреалізмівського патенту на неї так і не одержав. За рядки «Знову тягнуть тебе у невільництво, рабство, підданство Тисячі винниченків і трупи смердючі Петлюр», – його звинувачували, що в противагу історичній правді він «явно перебільшує розмах бандитської стихії, а рушійні сили революції залишаються десь в тіні, губляться в хаосі ворожих сил»[8].

Парадокс – нинішні деякі високодержавні достойники вже в умовах України незалежної воліють робити те, що колись «сказав нам Сталін» – безпардонно стаючи непомильними суддями історичної правди і «найгуманнішими арбітрами» сучасних процесів.

І все ж, ці рядки процитовано тільки з метою нагадати тогочасний патос поезії, тобто поезії на стику сорокових і п'ятдесятих літ. Українська поезія «з того» боку – поезія, за совєтським її хрещенням, націоналістична, теж мала свій патос. Але на відміну від соцреалізмівського він не був фальшивим, фарисейським. У суворому реалізмі тієї поезії домінувала правда, пульсувала одвічна українська ідея державницької незалежности, дух борні, що успадковувався поколіннями.

Український поет з Канади Дан Мур, який походить з Галичини, не належить до письменників відомих, але вірш його «Бандері» за версифікаційним рівнем та силою експресії не поступається тим, які ми з дитинства рецитували і ледь не починали вірити, що «кращих ми не знаємо на землі пісень». Пісні українського еміграційного пекучого болю мали іншу мелодію:

В далекому Мюнхені свіжа могила –
В холодні обійми полонить віки;
Твого, Батьківщино, найкращого сина,
Що згинув із зрадника-ката руки.

І пекло безсиле цей злочин затьмити,
Бо вбивство ще раз наказала Москва,
Щоб тіло і віру, і символ зломити,
Щоб мертвою впала Ідея жива.

Бо ім'я Бандери – це зрив України,
Це символ нестримних, це вічність ідей,
Це ім'я відоме є кожній дитині.
І спокій зганяє Москві із очей!

Вбивство Степана Бандери випало на той час, в який, здавалось би, його могло й не статись. У добу так званої хрущовської відлиги наступів з совєтського боку на «українських буржуазних націоналістів, безбатченків і фашистських прислужників» наче меншало. Україна піднімалась молодими надіями шістдесятництва. Науковє і культурно-мистецьке життя діяспори набувало нового розвитку. Все голосніш заявляла про себе Нью-Йоркська група молодих письменників. По-

[8] Дмитерко Любомир. «За ідейну чистоту радянської поезії» // У кн.: «За радянський патріотизм в літературі і критиці», Держлітвидав України, К., 1949, ст. 113.

своєму активізовувалась літературна група «Слово». За неповними підрахунками Богдана Кравціва 1956-1958 років у вільному світі вийшло 38 поетичних збірок, 8 книг прози, 18 видань посмертної спадщини та антологій, у 1959 році загальна кількість нових книжкових позицій в ділянках поезії, прози та літературно-мистецької критики дорівнювала 55.

На такому відрадному тлі української національно-духової розбудови ще болючіше сприймалась ця смерть. Висловити свій до кінця невимовний біль ставало природною патріотичною потребою чи не кожного українця, тим паче – письменника. Молода тоді поетеса-емігрантка з Київщини висловила себе:

От знову й знов думки, мов хоровід,
Уперто оббігають світ навколо.
Парча і ризи. Мирра й вівтарі.
Ніде Тебе немає. Тоскно догорить
Остання хризантема, люблена до болю.
І пізній місяць – мосяжна підкова -
Не скотиться в спориш біля воріт.

А дні стрункі, як голубі тополі.
Червоне золото на вітах никне.
Ой, леле, серце вірити не звикне
Цій божевільній істині ніколи.

Ліричних присвят Провідникові Степану Бандері багато. Вони з'являлись у розмаїтих альманахах, збірниках, журналах, календарях у ювілейні дні, в річниці смерти, з нагоди політичних конференцій тощо. В короткому огляді важко всі охопити. Важливо зазначити, що червона преса намагалась його подати як антирадянську особу локального західньоукраїнського рівня. Мовляв, на Сході України він не міг мати підтримки. Та історія зафіксувала інше. Вся Соборна Україна поціновувала його як національного героя. Більше того, вся політична Європа знала, що Ярослав Стецько і Степан Бандера, намагаючись не втратити сприятливого історичного моменту, 30 червня 1941 року проголосили у Львові незалежність Західньоукраїнської держави. Буквально через тиждень після її проголошення Степана Бандеру і три сотні його соратників було заарештовано та вивезено в концтабір смерти в Саксенгавзен. А через рік в ОУН влилася могутня ріка УПА. Упівці нараховували сотні тисяч українських патріотів і людей інших національностей, що ставали під державний синьо-жовтий стяг України.

Згодом цей легендарний ентузіязм патріотичного духа і національної незнищенности на своїй могутній і щедрій героїкою та славою історичній праоснові, й, справді, мовби на самому життєдайному українському чорноземі «возросте» у світ Антибольшевицьким бльоком поневолених народів – загальновідомою організацією, яка за програмою Степана Бандери покликана була руйнувати комуно-соціялістичну імперію зсередини. Власне, він це і зробив.

Отже, цілком природньо, що Михайло Ситник, який був родом з Київщини – поет великого, але, на жаль, не до кінця розвинутого таланту, написав поему про боротьбу УПА «Залізничний сторож», та зокрема вірш-молитву Бандері:

Химерна доля занесла у Львів
(Усе моє життя – химера),

Там знав я хлопців, лісових чортів,
Що вміли тричі вмерти за Бандеру.

І він схилився над молодим таким,
Як батько мій хиливсь над юним житом,
І мовив: «Вмерти – згаснути, мов дим,
Для України, друже, треба жити!»

Степан Бандера як лицар національного «духу і чину» присутній у віршах леґендарного поета Марка Боєслава, який від 1945 до 1949 р. написав десять поетичних збірок та поем «Хай путь спасенна вам свята», «Мати», «Смерть генерала», «Марена» та інші. Писав він у перервах між боями, як висловився Леонід Полтава – «у карпатських криївках і під зорями Божого неба України».

Українська діяспорна періодика друкувала також вірші анонімних авторів. Наприклад, вірш «Безсмертному» до редакції за свідченням Леоніда Полтави надійшов з «так званої УССР» за підписом «Жінка з-над Дніпра». З професійного погляду це не так художній твір як по-народньому заримовано у ньому народню оцінку вбивства Бандери, його образу і його невідступність від мети, від своєї віри: «Не думай, Степане, що ми розгубились. Що нас огорнула безсонячна тьма. Ми будем боротись далі за Вкраїну. Хоч тебе в живих вже між нами нема. Чи думав ти, земляче, що тобі напише цей маленький віршик жінка з-над Дніпра? Хоч Київ від Львова і є задалеко. Але твоя слава і сюди дійшла».

Поетичних виразів прагнув Семен Левченко, закликаючи українців: «Ставай довкола світової могили. На єдність нерозривну присягай», а Лідія Олексюк – автор-аматорка висловилась: «Хоч тисячами армій воювали І вже ракет їх повна стратосфера. Перед одним ім'ям дрижали А це – ім'я Бандера».

Публіцистично-віршового «примітивізму» в доброму його значенні, з якого постає Степан Бандера як Провідник нації, лицар Чину і Духу, є багато. Українська нація залишалась бути собою: «співаючи плакала». Відомий український співак Олександр Мінський навіть на мотив «Думи про Сталіна» написав слова і музику «Дума про Степана»:

Не вставай, тумане,
Не захмарюй синь.
Пісня про Степана
Лине в далечінь.

Ми орлині крила
В синій висоті –
То Бандери сила
В нашому житті.

Гей, ворожа хмаро,
Шлях не заступай:
Українське Сонце
Світить на наш Край.

Гей, розвійся, хмаро,
Світ не заступай:
Скоро Воля ясна
Зійде на наш Край.

Отже, не дивно, що сьогодні лідер російської партії Демократичний Союз Валерія Новодворська, що відбула майже 15 літ у тюрмах «за антирадянську діяльність» у львівській газеті «Поступ» вмістила статтю «Знов Бандери голос чути в лісі», в якій зокрема пише: «Ми, росіяни, перестали опиратися більшовикам вже 1921 року. Велика країна, шоста частина суходолу! А маленька Західна Україна чинила опір величезній Росії з 1939 по 1955 рік Все-таки в опорі злу насильством є величезна радість очищення та велика сила. Навіть у випадку поразки. Так,

пісні Галича, Окуджави та Висоцького були прекрасними й гармонійними. Але який відчай та безсилля лунають у них! А що ми чуємо в простенькій старій пісеньці ОУН?

Знов Бандери голос чути в лісі,
Кулемет заховано у стрісі.
Йде москаль селом, собі співає.
Гримнув постріл – і його немає.

Що ж, одні мали мистецтво, приступне навіть рабам: кріпосним акторам, режисерам, письменникам. А в українців була збройна боротьба.

Українці не завойовували Чеченію, не тягнуть в Союз Білорусь, не тримають війська в Таджикистані. В українців нема досвіду катів, досвіду завоювання слабких, досвіду каральних структур. Кримські татари туляться до них, а не до росіян»[9].

Це не «стара пісенька ОУН», як вважає Валерія Новодворська, а дотепний народній переспів відомої пісні «Черемшина» пізнішого часу. Це дуже важливо, що народ у свої найпопулярніші мелодії підставляє слова іншого змісту – сюжети історичної пам'яті, таким чином переадресовуючи свою вчорашню героїку в час йому суший. Та не менш важливо почути те, що сказала російська патріотка. В сьогоднішніх політичних умовах такі слова дуже багато значать. Більш, ніж багато! У контексті нашої розмови вони випливають, сказати б, із силового поля української поезії резистансу, бо дотепний жартівливий переспів «Знов Бандери голос чути в лісі» саме таким є. Новодворська його почула і під враженням від нього висловилась.

Український поетичний резистанс, як бачимо, навіть у посвятах одній конкретній історичній постаті, себто борцеві за українську незалежність Степанові Бандері акумулював у собі розмаїття важливої проблематики, яка й сьогодні залишається не менш для нас актуальною. Скажімо, Богдан Стельмах уже з того покоління поетів, що героїку упівців приймало у свою душу і зрощувало у ній за гіркою дитячою пам'яттю, своїм сприйняттям суворої чи, точніше, жорстокої дійсности, потай від педагогічно-шкільних настанов інший світ – світ протилежний, іншу його красу і його вартість, інший біль. Він сьогодні висловлюється так, як вчора думав крадькома. Наука батьків та старших братів і сестер не змарнувались. Білий птах з чорною ознакою витав у його душі і він сам був цим птахом без землі, на яку б міг вільно присісти. Вірніше, земля була – рідна праотча була, тільки його з неї зганяли.

Вірш Богдана Стельмаха «Бандерівці» – це своєрідний спогад болю, що пролягає крізь усе життя ліричного героя – з дитинства до днів його сущих. Нас, українців, а особливо «западенців» при усіх нагодах і навіть без них обзивали, прозивали чи називали «бандерівцями», як в попередні історичні епохи – «мазепинцями» чи «махновцями». Наші зверхники не розуміли і не хотіли знати, що таким чином роблять нам високу честь, славлять українських національних героїв. Часом доходило і до фарисейства. Після успішно проведеної операції на совєтсько-афґанській війні (на яку в основному кидали галичан) високий військовий чин у погонах генерала подякував їм фразою: «Молодці бандерівці!» Когось із вірних молодих ленінців ця фраза образила, комусь обпекла душу спогадом, а хтось, може, і не збагнув лукавого генеральського «дотепу».

[9] Новодворська Валерія. «Знов Бандери голос чути в лісі» // газ. «Поступ», ч. 15 (24), 31 січня 1998 р.

Молодий чоловік, який розповідав мені згодом цю історію, казав, що витер сльози з очей, бо не міг відповісти генералові: «ми не бандерівці в Афґаністані, а завойовники!». «Бандерівець» для нього означало – визволитель – колишні його односельці, батькові і мамині брати в криївках, лісах, підпіллі, що пішли здобувати Україну. Бандерівець – це його гірка і солодка мука, недоля і його доля.

Бандерівець, бандера, бандерівець...
І так тривало понад сорок літ.
Аж ось нарешті день, як чорнобривець,
Вінчає сірий український світ.

Хто, як не ми? Коли, якщо не нині?
Кого провчати, як не вражу чадь?! -
В могилі братській – у глинянській глині
Про це мені брати мої кричать.

А ще в тій глині, у кривавім глеї,
Устами героїчної доби
Кричать брати, що нам в ім'я ідеї
Єднатись треба духом боротьби.

Вставаймо, вічні революцьонери,
Під кольором бандерівських знамен,
Бо хоч-не-хоч, а іменем Бандери
Всіх українців хрещено здавен.

Вірш Богдана Стельмаха – уже слова з нашого часу, з української незалежно-державницької епохи, в яку Степан Бандера приходить як один з найбільших і найславніших її творців.

Микола Мухин (1916-1962), «Козак у степу», гіпс.
«Нотатки з мистецтва».

Замок у Києві на Кисилівці.
Мал. А. Вестерфельда, 1651 р.

Ігор НАБИТОВИЧ

Два есеї Леоніда Мосендза

(До 100-річчя від дня народження)

(Закінчення)

Леонід МОСЕНДЗ

Поки вихилявся глечик

«Якщо не підете до бою, покарає вас Аллах найболючішою карою: замінить вас народом іншим і не будете могти ні в чім пошкодити йому».

Коран

1.

Нам, вихованим на засадах християнського світогляду, виплеканим століттями європейських умовностей, слово «іслям» звучить анахронізмом. Тінями мертвого минулого видається цей велетенський рух Середньовіччя: Мохаммед, його боротьба й держава, каліфат, могутній натиск мохаммеданства на Азію і Європу, хрестоносні походи, татари, турки, орда... Минулося! Але яка велична минулість причаїлася за цими словами! З дрібних пастуших племен незнаної Арабії створення світової потуги волею й хотінням однієї лише людини! З духової байдужности, в якій жили до Мохаммеда племена його народу, виплекання вогняної віри у власну правду й волю! Непереможний похід цієї віри на опанування світу... І все це чином однієї лише людини, успіхом одного лише покоління! Успіхом лише Мохаммедовим!

Тому здавалося б, що такий швидкий і незатримний успіх не може мати під собою тривких підвалин. Але ні! Бо який ще рух, крім ісляму, засвідчив ділом таку непохитну віру у власну вибраність? Віру, без зерна недовір'я до власних сил, без крихітки сумніву, що лише він, він один лише під сонцем покликаний опанувати й ущасливити світ! Той змиршавілий світ, якому для вічного спасіння і щастя бракує лише Мохаммедових молитов і Аллахових благословень... Меча і слова, мрії й чину ісляму!

З такої лише віри виростає успіх, могутній і нестримний, як сама віра. Спочатку передня Азія схиляється перед Мохаммедовим півмісяцем, до неї швидко приєднується північна Африка і навіть внутрішня боротьба каліфів не в силі загальмувати переможного розгону ісляму. Ані кадильний дим і молитви Візантії й Риму, ані мечі драпіжних хрестоносців не можуть йому нічого вдіяти. Бо його сила не лише в численності військ, організації й хоробрості: його міць у слабості противників.

Проти сектярської порожнечі підгнившої Візантії ставить він монолітність віри в єдиного Аллаха і його пророка Мохаммеда. Проти безпорадности і здирства візантійського управління – тверді й справедливі закони каліфату.

Проти сектярського задурманення і крутійства – прості, аж занадто може прості, приписи Корану. Після пароксизмів аріянства, нестріянства, монофізитства, монофілітства й інших безконечних і непочислених сект візантійського християнства, такими принадними здаються накази Корану: молися, давай милостиню, бийся за віру! Покірний для Бога, ласкавий до брата, відважний до ворога!

Перетяжена заплутаністю правних норм, світоглядів і звичаїв Візантія мусіла впасти. Хвилі хрестоносних походів мусіли розбитися об ісламський мур. Ні, не мур! Бо кожен мур – пасивність оборони. А ісламу перемагав своєю беззатримною жадобою ущасливити світ, своїм хотінням перемогти над струхлявою істотністю довкілля. Цю перемогу він заслужив. Нащадки його політичної вищости були державні успіхи: каліфати Европи, Азії й Африки. Наслідками духової вищости – все те, що він захоронив з руїн гелленізму, латинізму, візантизму, що створив сам і залишив у спадщину майбутній Европі.

А спадщина його дійсно немала: перші університети мавританських каліфів, філософічні трактати і медичні відомості, блиск яких не згас ще й досі, альхемія, альґебра, арабські цифри, хліборобські знання. Чим була би духовість Европи без тодішнього ісламського стимулу, без арабської логічности, жадоби пізнавання, яка є відміною тої самої жадоби посідання? Без того ісляму, якому тогочасні брудні, неписьменні маси европейських хрестоносців здавалися хижими звірями, що мали, по свідоцтву арабського сучасника, з людьми хіба одну спільну прикмету – хоробрість...

Ця духовість зійшла нарешті зі світового кону. Бо не лише за політичним, але й за духовим розмахом мусить стояти єдиний двигун усього сущого: задля вічного жертвування дочасним! Коли ісламові почало бракувати цього рушія, – упав каліфат еспанських мавританців, занепала держава турків, розпорошилися в первісний стан арабські племена, а духовість зсохлася на безплідні коментарі Корану. Вже не іслям Европі, але Европа ісламові втискала своє тавро.

Але ісламська духовість не хоче задовольнятися своїм сучасним станом. Навпаки, починаючи зручно погоджувати модерність европеїзму з приписами ісляму, нестримно опановує Індію, шириться в Китаї, знаходить дорогу до Ніппону і голяндської Індії, й ані християнство, ані буддизм, ані конфуціянство не можуть поставити їй тривких перешкод. Ще й досі сяйво Мекки таке саме привабливе як для кавказького, так і для танжерського чи суматрянського мохаммеданина, і китайський муедзін з такою самою палкістю взиває Аллаха і його пророка Мохаммеда, як і босняцький селянин, чи затурканий казанський колхозник.

Чи ж бути вождем і пророком усіх тих сердець не значить, бодай, торкнутися брами вічности?

Добре мати кожному свого бога, маленького, притульного, ласкавого божка! Створеного по образу власному, власним хистом і власними чеснотами. Мій Бог! Підбадьорюючий у хвилини скрути, поблажливий, коли починає ворушитися сумління, але все ласкавий і прихильний до свого творця й пана... От таких лише богів і творить пустеля. Гаряча й студена, безвітряна й буревійна пустеля, перед якою людина в кожну хвилину життя почуває себе безконечно самітною. Коли не матір у момент народження і божок у хвилині смерти, чи ж витримала би людина велич пустелі? І що залишається їй на охорону перед самотністю, як не створити собі бога у мент найбільшої життєвої скрути? От хоч би насипати купу піску, подоїти на неї верблюдицю і... ось мій бог!

Безліч племен з безліччю божків, нараховують їх біля чотириста, губиться в Арабійській пустелі. Є божок племени, роду, окремої людини, кожної особи ...

Як взаємно ненавидяться і ворогують племена, так само гризуться і їхні божки. Правда, без фанатизму і безграничної ненависти різних світоглядів. Радше як пси, що хоч і не пожерються, але за сухий маслак розвіють по вітру клоччя своєї шерсти.

Аналогія до пустелі української душі з безліччю безліч окремішніх світів, суперечних відрубностей, протирічних амбіцій. розбіжних бажань.

А все тая аравійська пустеля стала батьківщиною вождя й пророка!

Вожді все самі собі бувають предками. Так і Абуль Касім Мохаммед бен Абдалл бен Абдель-Муталіб, як звучить повне Мохаммедове ім'я, народився десь 570 чи 571 року у невизначній родині Гашимів з племени Корейшитів у Мецці. Мохаммедів батько помер ще перед народженням сина, а мати віддала слабку дитину до пустелі на виховання бедуїнці Галімі. Було звичаєм: народженого в місті віддавати до кочовиків пустелі. нав'язуючи ним уже від народження зв'язки кожного араба з його стихією.

Мати теж швидко померла. Мохаммед залишився на опіці діда, а коли й той помер, – п'ятилітнього хлопця прийняв за свого дядько Абу Таліб з далекого Ятрибу. Але все це такі прості. звичайні. сірі події з існування усіх нуждарів світу: народження, страждання, смерть.

По смерти батьків, пустеля ніби хоче на все поглинути хлопця. Бо для міського нуждаря вона є тим останнім коном, на якому лише можна змагатися з долею. Лише безпосереднє жебрацтво було гірше, ніж пасти худобу на сірих схилах сухих потоків, збирати кизяки і тверді пустельні ягоди.

А це також принада пустелі: днем – демон спеки, від якого немає охорони на віть у затінку скель. ніччю – демон студени. що вгризається крізь дірявий бурнус аж до костей. А над усім, довкола всього, все просякаюча й охоплююча, велика мовчанка пустелі.

Що відчуває дитина, коли мовчить, коли змушена мовчати, бо навіть і власний віддих страшить нерухому самітність оточення? Беззахисна, безпомічна в сирітській ізольованості, вже заміцна, щоб потребувати опори матері, але ще заслабка, щоб творити собі своїх власних богів? Тоді за безконечно довгих годин поволіповоленьки висувається з кожного скелястого закутка безформний Жах і вишкірить до пустелі свої тупі ікла. Чого він хоче? Тяжко вгадати! Мабуть, хоче сказати, хоч і не вміє, що без кінця і без краю простяглася через дні існування безпотребна і сіра будуччина. Від сліпого погляду його сліпих очей велика неповорушність охоплює дитячу істоту: крик застрягає в горлі, дихання спирається в грудях, тіло дерев'яніє й темні памороки відділяють сучасність від часу.

2.

Чоловіків у пустелі ніколи не буває забагато. Війна, торг, родова помста, опіка отарами й табунами – успіх цілого життя залежить від кількости чоловіків у роді. Це благословення богів. яким не може розкидатися жаден рід. а тим більше незначні Гашими. У каравані, що вирушає на рік і більше в далеку путь, кожна чоловіча рука має неабияке значення. Тому й чотирнадцяти-літній Мохаммед опинився з дядьком у каравані. що йшла до Сирії.

Така подорож була в ті часи великою подією. Значно визначнішою для її учасників, ніж теперішня мандрівка довкола світу. Бо для пустелі такі подорожі ще й досі – безконечно-чарівне відкриття нових світів. А тих невідкритих світів було тоді значно більше. ніж тепер. і вони відкривалися головно зараз же – за границями Арабії, за першими оазами, куди не могли вже досягати піски, демони і мовчазний Жах пустелі.

Широко відкритими очима вдивлявся Мохаммед у цей новий світ. Ще не вмів його оцінити, ще не знав, як має поставитися до його проявів. Але до чутливої на сприймання вражінь істоти западали вони, немов зерна в жадібний на врожай ґрунт. Кажуть, що в Басрі християнський пустельник-чернець пізнав на хлопці пророчу печать. Коли це й неправда, то все ж таки – правдоподібне. Чи ж не був цей пустельний хлопець уже тепер братом по духу анаторетові з Басри?

Після цієї подорожі знов прийшла пустеля. Але тепер вона була інша, як перед мандрівкою. Не об'являвся жах. За скелястими заломами причаїлася вже не порожнеча, але живі, хоч ще й нефоремні, візії. Порожні простори думок заплідилися змістом, якого годі було шукати раніш у самій пустелі. Бо все, що бачив на мандрівці лише коротенький час, до чого не встиг придивитися, прислухатися, над чим не встиг спинитися думкою і увагою, – усе тепер оживало в барвистому спомині. Лани, потоки, гаї, міста, юрби людей, голоси. Був це широкий, безмежний вир, що починався від границь пустелі й беззатримно ширився, ширився аж до останніх обріїв землі: палко, могутньо, войовничо! Хіба ж можна порівняти його з животінням пустелі? Чи хоч коли, бодай, снилась його стихійності ця безтурботна нерухомість пустельних обріїв? Чи хоч коли забажалося цій арабській кочовій одноманітності прийняття до свого безхвильного моря рвучкі вали бурхливого життя?

І знову минали роки в тій самій самотній захопленості. Але мабуть тепер захвати були рідкіші, а досвід подорожей і глибокість думок, що приваблює араба, як вогкість притягує зелень, почали з'єднувати Мохаммедові пошану оточення. Нарешті багата вдова Хадіджа звернула на нього увагу, довіривши йому ведення торговельної каравани до Сирії. Що таке довір'я було оправдане – говорить успіх підприємства та одруження 25-літнього Мохаммеда з 39-літньою Хадіджою.

Кінець пустельним недостаткам, але і кінець пустельним візіям!

Дійсно, так воно буває найчастіше: через вухо голки може пройти навантажений верблюд, але для людини, навантаженої тягарем надмірного достатку, затісні й найширші брами духа. Що можна було тепер очікувати від Мохаммеда, як не дальше беззатримне повільне простування до тих цілей, які ставить кожному багатому міщанинові багата Мекка? Уже саме нерівне подружжя, якщо й не викликає захоплення у близьких, то все ж є джерелом пошани для кожної крамарської душі. Неабичого варта, мабуть, ця людина, що так зручно зуміла сполучити свою молодість і Хадіджене багатство! О, високо ще піднесеться вона над життям Мекки!

Приходять діти, росте багатство і пошана, але з Мохаммеда на диво не стає міщух. І коли озивається поклик до самітности, тоді залишає Мохаммед міські мури і йде геть. Туди, де недалеко від Мекки, серед скелястого передгірр'я Гіра є багато печер. У деяких з них віддавна живуть духи гір, у декотрих шакали, а деякі ждуть пророків. В одній з них і почав осамітнюватись Мохаммед.

Він не був першим, що почав уживати цих печер для відпочинку стомленого духа. Час від часу родиться в пустелі, яка не знає ані добра, ані зла, ані кривди, ані правди, дивна істота: ганіф – шукач правди. Щоб знайти її, він перш за все мусить шукати самотини. Але ще глибшої, ніж може йому дати пустеля. Бо в пустельних просторах розпорошується дух і губиться істота. Ганіфові ж потрібна самітність вузька і скупчена, самітність анахорета, яка одна лише може дати його душі потрібну рівновагу шукача правди. Лише в ній зможе відпочити його дух від мекської приземности, піднестися над арабською множністю духа, пошукати

для себе і свого світа певного осередку правди, довкола якого могла б скупчитися й пустельна душа, як душі тих, що знаходять скупчення у великих системах позапустельного монотеїзму.

Після міського гамору і дрібничкових розбіжностей родинного життя вступає в самітній печері до ганіфової душі всеохоплююча соборність самотини.

І кличе вічність! Не вічність верблюдячих богів, пустельних демонів, племінних божків. Хіба ж може такою вічністю задовольнитися душа того, хто бачив, як з її джерел п'ють досита всі інші, крім народів пустелі? Єгова, Зороастр, Христос, – ось ті, що вказують шлях до справжньої вічности своїм визнавцям! Не божки Кааби, які не в силі навіть відграничити від самітньої душі жах порожнечі. Чому ж всі інші можуть користати з добродійств вічности, а лише народові пустелі не дано цього щастя?

Проходить день, два – голоси міста починають знов досягати до печерної самотини. Знов кличе дім, каравани, торг, обов'язки. Ганіф знов мусить вертатися до міста, але за ним у печері причаєна самотина шепоче до нього темною тишею: ти повернешся!...

3.

Мов не той повертається Мохаммед до міста з присмерку печери. В душі ще звучать голоси уяв, перед очима ще миготять образи інших світів. Хоч нікому й не говорить про це, але його зраджує ціле єство: так дивиться, говорить і мовчить лише той, хто без устанку женеться за вічністю. Людина не від мекського світу, не міських стремлінь і бажань!

Тепер усе частіше й частіше вертається Мохаммед до печери. Як солодко замінювати скороминучість міського життя за вічність самотини! Залишитись би у ній назавше, віддалити завсім від себе світ свого оточення й між своїм «я» й міським «не я» поставити на віки правду самітньої вдумливости.

Коли би Мохаммед вдоволився таким ось суто ганіфівським рішенням, був би з нього лише арабський пустельник, може навіть і святий муж, от як Вараква Ібн Навхаль, братанич його дружини. Досить з нього було би його власної вічности, посідання правди лише для власного вжитку, для власної досконалости. Але чи цього потрібно пророкові? Чи ж сама вічність не містить у собі того нестримного заклику до універсальности, яку має проголошувати пророк? Чи ж не є обов'язком великого серця ширити свою правду до скрайніх меж землі, щоб і та правда стала нарешті невідлучним складником вічности?

Але якщо пророки не сумніваються в своїй правді, не сумніваються в її спасенності для світу, то не кожному ще з них бракує переконання, що свою правду мусять увести в світ також вони: вогнем і мечем, словом і прикладом, надхненням і безупинним прямуванням. Вождь існуватиме без пророцтва і пророк без вождя! Але яка ж сила, і міць, і благословення, коли в одній душі зосередиться ці два пломені! Обзивається впертий важкий сумнів: «куди підеш ти й кому пророкуватимеш? Язик маєш здерев'янілий і голос тихий! Твої заклики без надхнення, а докази без переконання! Чим був ти й чим єси, щоб зміг відважитися кликати з собою на підбій вічности ще будь-кого, крім себе?»

Але на останній герць з цим сумнівом востаннє поспішає Мохаммед. Бо знає, що так далі вже йти не може. Треба вибирати: пророцтво для себе чи й вождівство для світу! І душа в останнім напруженні на роздоріжжі життя і смерти, на перехресті двох рішень: могутнього піднесення, або повернення до занепаду.

І коли вже в останньому віддиху розпливається життя – чути голос вічности: «Пророкуй і веди! Вказуй і виконуй! Пророк мій і мого народу! Я з тобою! ...»

Печера звучить нечуваними голосами, сяє небаченими видивами без кінця й початку і знов приходить притомність. Як довго тривало видиво? Як довго говорив голос, що обіцяв і наказував? Вічність чи момент? Бо ось – коли почалося – нахилився зачеплений простягненою рукою глечик і на його вінці об'явився прохолодний струмок. А коли скінчилося – це навіть не встигла з нього впасти ані краплина води...

Цього менту вистачило, щоб галіф Мохаммед народився вдруге.

І ось пустельний світ приймає пророка, а пустельний нарід – вождя.

(Перший розділ тієї праці д-ра Набитовича надрукований у «ВШ» ч. 1/99, стт. 89-96).

ФЕДІР ПОГРЕБЕННИК,
доктор філологічних наук, професор,
лавреат Державної премії України ім. Т. Шевченка

Ярослава Сосенко-Острук – письменниця, невідома в Україні

Українка-галичанка народжена в далекій Боснії (1900), куди батько-суддя був посланий на роботу, щоправда, під боснійським небом вона прожила тільки рік. По дорозі в Україну раптово помер батько Ярослави. Прибита горем мати вже не повернулася до Боснії, а залишилася на рідній землі. Оселилася в селі на Коломийщині у своїх родичів, у діда священика. В Коломиї закінчила учительську семінарію, де в неї прокинувся потяг до музики, зокрема до гри на скрипці. Це й визначило подальшу долю дівчини, яка поїхала до Львова, до найвищого тоді українського музичного закладу – Інституту ім. Лисенка. Вбирала в свою душу музичну атмосферу Львова, під керівництвом відомих викладачів опановувала мистецтво гри на улюбленому інструменті, відвідувала концерти визначних майстрів вокалу, музикантів, насамперед українських – М. Голинського, коли він приїжджав на ґастролі до рідного краю, М. Колесси, В. Барвінського та інших. Музичні враження і переживання з молодих літ глибоко запали в душу студентки Музичного інституту ім. Лисенка, доповнювалися і збагачувалися у пізніші роки, проведені в Україні і поза нею. Згодом, коли музика в її душі з'єдналася з літературою, ці враження знайшли вияв у її художніх творах, були одним із чинників, що нагадували їй рідну землю. Музика Лисенка, спів Соломії Крушельницької, театр «Заграва», що не раз ґастролював у Коломиї, картини Івана Труша й Олекси Новаківського органічно доповнювали її власний музичний світ.

Як українка, Ярослава відчула на собі дискримінаційний тиск урядових законів, які зобов'язували до додаткового складання іспитів у державних польських навчальних закладах. Довелося здобувати диплом вчителя музики у Познані, щоб мати перспективу отримати посаду. Тут, у Познані, вона познайомилася зі студентом-українцем Севастіяном Остуком, який студіював політехнічні науки.

Полюбилися, а згодом побралися на рідній землі, в Коломиї. Вона музикант, а він інженер, обоє українці, не могли влаштуватися на роботу, що було в той час звичайним явищем. Тому молоде подружжя, щоб мати засіб для існування, відкрило в Коломиї крамницю скоб'яних виробів і стало торгувати.... В кінці Другої світової війни, перед наступом совєтських військ на Західню Україну родина Оструків подалася у світ: обоє знали, що таке большевицька система. 1939-41 рр. сотні і тисячі людей було знищено, вивезено в Сибір. Спочатку опинилися у Відні, звідки довелося втікати до Баварії, щоб не потрапити в зону совєтської політичної контролі. Пройшли крізь табори переселенців у Міттельвальді, пережили тяжкі місяці чекання у мандрах на Захід. Врешті добралися до США, де їх чекали нові митарства, поки сяк-так влаштувалися.

Тонка, чутлива до мистецтва натура музикантка Острук працювала звичайною робітницею на філядельфійській кравецькій фабриці. Тонкі пальці, що майстерно володіли смичком, видобували зі скрипки чарівні тони, задля хліба насущного повинні були виконувати примітивну механічну роботу. Але треба було жити, дбати про родину.

Мучила носталгія за рідним краєм, за Україною, яка залишилася за морями-океанами. В чужому середовищі не легко було зберегти свою автентичність, національне коріння. У цей початковий період еміграції в душі Ярослави зроджується потяг до художньої творчости, прагнення писати. Працюючи в колі таких же як вона трудівниць, спостерігаючи за їхньою працею, слухаючи їхні оповідання про нелегку долю, літаючи думкою в рідний край, вона пише перші оповідання і нариси. Літературна праця її манила і лякала: пальці, призвичаєні до смичка, невпевнено тримали перо. Хто знає, чи вистачило б снаги працювати вдень на фабриці, а вночі за столом, коли б не підтримка відомого літератора і вченого Ростислава Єндика, якому давала читати свої рукописи. Він давав їй корисні поради, підтримував її творчі починання. Зрештою наважилася надіслати свої оповідання у періодичні видання діяспори «Наше Життя», «Нові Дні», «Жіночий Світ», де вони і появилися друком. Навіть такий поважний журнал, як лондонський місячник «Визвольний Шлях», вмістив деякі твори молодої авторки. Літературна творчість ставала дедалі виразніше покликанням.

Творчий доробок Ярослави Острук сформувався протягом невеликого проміжку часу, але за своїм обсягом він досить значний – шість об'ємних книжок (повісті й романи). Вони охоплюють переважно період 20-40 років, торкаються життя і культурно-національних поривань українців Галичини напередодні розвалу Австро-Угорської імперії, в час виникнення Західньоукраїнської Народньої Республіки, польсько-шляхетської займанщини, насадження совєтської системи, німецької окупації. Порушуючи різні сфери національного життя, міжнаціональних взаємин, зокрема польсько-українських, письменниця висвітлює як одну з основних тему боротьби за незалежність України, наростання народного опору щодо окупаційних режимів, виникнення підпільних політичних організацій УВО-ОУН-УПА. Ці теми можна було об'єктивно висвітлювати лише письменникам, які проживали в країнах вільного світу.

Художню прозу Я. Острук складають повісті «Провалля» (1961), «Оля» (1962), «Родина Ґольдів» (1964), «Хуртовина гряде» (1967), «Те, що роз'єднує» (1969) і роман, «Коли меркнуть зорі» (1972).

У першому з названих творів, що вийшов у мовній редакції Романа Завадовича і присвячений «Матері за її відданість українській нації», в центрі повісті груповий

портрет родини Стрийських, їхнє борсання в тяжких умовах життя в період міжвоєнного лихоліття, коли західньоукраїнські землі опинилися під зверхністю пілсудчиків. Події розгортаються на львівському терені. Перед очима читача досить виразно постає нелегка доля української інтеліґенції, яка в умовах дискредитації прагне здобути освіту, знайти застосування своїм силам на ниві духового розвитку народу. Змальовано типові образи представників тогочасного галицького суспільства: шкільного інспектора Смереки, який вислуговується польським властям, вчителів Смоленської, Христини Стрийської, Ізабелли з підгірського села Язловець, її сина лікаря Чеслава, в яких влаштувалася працювати вчителька Христина, українка, не здобувши роботи за фахом. Оживають у творі картини життя в селі Язлівці, де служить Христина в поміщиці, вимальовується у тих чи інших ситуаціях напружені українсько-польські взаємини, з боку українців звучать нарікання на ту дійсність, яку принесла на українські землі шляхетська Польща, чуються перестороги: «Війна таки ще не закінчена. Атентати за атентатами... Кажуть, знов на щось заноситься...» Як видно з окремих натяків і спостережень письменниці, події в повісті відбуваються в напружені 20-і роки, зразу після польсько-української війни. Авторка вихопила з тогочасної галицької ситуації характерні типи як українців, так і поляків, які представляють різні прошарки суспільства, різні погляди на світ. Вона дає відчути читачеві ті настрої, ту атмосферу, що панувала серед підпільної, революційно настроєної молоді, її в повісті представляє сестра Христини, одчайдушна Марія, сповнена рішучости, готова йти на крайні кроки: ставати на шлях терору проти поневолювачів її народу. «Терор викличе спротив, бажання боротись, і тільки той, хто бореться, може сподіватися перемоги. Підпілля скоріше чи пізніше розкладе польську державу» – ось її думки. Марійка – один з тих образів у творах Я. Острук, що втілює в собі риси українських революціонерів, підпільників міжвоєнного часу. Та головно героїнею твору є Христина, а основною канвою – її взаємини з Чеславом, самовпевненим, гордовитим аристократом, що відцурався свого українського роду, але під впливом Христини, яку любить, поступово усвідомлює себе причетним до нього, стає на шлях національного самоусвідомлення, хоче бути корисним своєму народові. Письменниця проникливо розкриває психологічні переживання Христини, яка усвідомлює ту прірву, що розділяє її з Чеславом – соціяльну і національну. В дискусіях з Чеславом вона виявляє свої польсько-українські взаємини в Галичині, висловлює наболіле в душі, усвідомлює, що «ніколи вони не найдуть спільної мови». Письменниця кидає реальне світло на ті обставини, що склалися на західньоукраїнських землях під польською займанщиною між корінним населенням автохтонним, і польськими панівними клясами, шляхтою, що зневажають законні права українського люду на вільний розвиток у своїй державі, стають причиною розбрату між народами і сусідами. Я. Острук в образі Чеслава зображає ту частину польського суспільства, на жаль, нечисленну, яка крізь муки і хитання доходить до висновку, що земля, на якій вони живуть, «Це земля їхня, староруська-українська, і яке право ми маємо до неї!?

У повісті, в окремих її частинах, виступають реальні історичні постаті, наприклад, відомий оборонець політичних в'язнів-українців В. Старосольський, такі атрибути польської влади, як тюрми на вулиці Баторія Лонцького, що переповнені українськими в'язнями, серед яких за революційну підпільну діяльність опинилася і сестра Христини Марійка. Епізодично присутній у повісті і князь української Церкви Митрополит А. Шептицький, який кидає в середовище вір-

них слова віри і надії: «Не падайте духом!» Арешт Марійки був тим вирішальним фактором, що вплинув на поглиблення провалля у взаєминах між Христиною і Чеславом: вона вирішує порвати їх. «Нехай простить і зрозуміє її. Вони вже ніколи в житті не зустрінуться» – роздумує вона. Так крізь призму складних політичних і національних відносин просвічується особиста доля двох людей, які симпатизують одне одному, але з поважних причин не можуть поєднатися. «Система стала на перешкоді їхньому щастю», закостенілі шляхетські традиції, польський гонор, який панував у родині Чеслава, що була проти його одруження з... українкою.

Щось є сумне, навіть трагічне у змалюванні долі двох людей, що люблять одне одного, шанують духовні цінності своїх народів, але не можуть іти поруч однією дорогою. Пройшовши тяжкі випробування на своєму життєвому шляху під час совєтського «визволення», Христина врешті пробує визволитись з-під большевицького режиму, але впадає в руки органів КҐБ, і потрапляє разом з іншими виселенцями на Сибір. Повість закінчується картиною реально-символічною: у переповненому поїзді холодні і голодні їдуть зі Львова на Схід. Скільки таких поїздів тоді вивозило тисячі людей з рідної землі в заслання. Перед очима Христини розкривається горе, приреченість безневинних людей, матерів і їхніх дітей. Скупо суворими пензлями малює Я. Острук «картини, що їх не продумав і Данте». На її очах «умирали діти, а матері божеволіли, коли їх виносили мертві тіла»... із співчуттям до знедолених письменниця окремими штихами розкриває трагічну долю не лише українців, а й поляків, засуджених на вивезення. Мати-українка ділиться шматком хліба з польською дитиною, дарує її теплотою. Недоля поєднала, викликала взаємне почуття поваги, взаємодопомоги у людей різної віри і національности. Письменниця вкладає в цю прикінцеву картину символічний зміст, заявляючи: «То була хвилина поєднання і прощення великих провин. Непрохідне провалля засипувалося, його вже не було». На цьому тлі, як органічне продовження змальованої сцени, відбувається несподівана зустріч Христини з Чеславом: В напівтемному вагоні поїзда, яким везуть засланців, вона пізнає свого коханого, якого заарештували й засудили на виселення в Сибір. Давні почуття у їхніх серцях не згасли, тим більше, що Чеслав останні роки на волі змінився, перейнявся симпатією до того народу, з якого вийшли його предки. Ідучи з транспортом невільників у Казакстан, вони сповнені надії на спільне життя, на повернення в рідний край, на продовження староукраїнського роду Язловецьких.

Сюжетні ходи повісті не завжди вмотивовані, переконливі, але основне спрямування твору, головні герої, виписані досить докладно. Загалом, перша більша художня річ письменниці давала всі підстави сподіватися, що вона саме в літературі знайде своє покликання. Наступні книжки авторки підтвердили це.

Друга повість Я. Острук, що вийшла під назвою її головної героїні Олі, присвячена «Дідуневі, Бабуні і всім з їхнього роду». Вони, ці дорогі для письменниці люди, цей рід, який допомагав їй виходити в світ, для нас невідомі ближче, але знаємо, що це був культурний рід, що дід Я. Острук був священиком на Коломийщині, мав велику бібліотеку, знав кілька мов, любив свій народ, його культуру. Атмосфера священичої родини мала позитивний вплив на виховання молодої дівчини, яка тягнулася до мистецтва. І в цій повісті авторка виявляє свій хист доброго спостерігача, яка перейнята бажанням стати корисною своєму народові, що опинився під польсько-шляхетською владою.

Події в повісті розгортаються напередодні Першої світової війни, в період ЗУНР та в повоєнні роки. В центрі повісті доля молодої, талановитої дівчини-

інтеліґентки, яка прагне розвинути свій хист співачки, стати на ноги, мати свій шматок хліба. Вона активна в культурному житті на національному ґрунті, боляче переживає втрату незалежної західньоукраїнської народньої республіки. Оля – не сентиментальна панянка, а дійова енергійна натура, що відчуває свій зв'язок з минулим і сучасним народу, поділяє його волелюбні поривання. Крізь призму взаємин дівчини-галичанки і поручника царської армії, який опинився на Підкарпатті в час Першої світової війни, українцем з Наддніпрянщини, Сергієм, просвічується тема духової єдности двох частин одного народу, розділеного кордонами. Життя Сергія трагічно обривається від рук солдатів-мародерів. Оля болюче переживає душевну драму, але врешті знаходить своє щастя з колишнім учнем її батька-вчителя. Авторка змалювала кольоритні образи життя побуту, звичаїв галицького священика Ситенка, його наймички Євдохи, фурмана Михася, правдиво відтворила норови російської вояччини, яка під час Першої світової війни зайняла майже всю галицьку територію. Документально-історичне тло повісті виразно виступає в тих частина твору, де йдеться про події 1917 р. в Росії і на Наддніпрянській Україні, 1918 – в Галичині, коли постала ЗУНР, почалася польсько-українська війна. Як слушно зауважив автор передмови до твору Н. Щербина, що персонажі Я. Острук, в образах, у яких письменниця втілює свою національну ідею, «несхильні, сильні духом, дійові, по-різному позитивні». Вони завдяки опуклості змалювання, до того виразні, що являють образи живих, невмирущих людей свого часу.

Домінуючою рисою художньої манери письма є динаміка оповіді, що часто опирається на історичні події, факти, відбиває часто-густо конкретні явища у їх белетристичному переломленні. У цій, як і наступних повістях вловлюємо сильні елементи автобіографічні: пережите й передумане, відтворене на власному досвіді ставало тим будівельним матеріялом, з якого вона творила повісті. Авторка вдало поєднує діялоги й монологи, в літературну мову вміло і до речі вплітає окремі локалізми, мовні звороти, характерні для західньоукраїнського ареалу.

Повість закінчується передчуттям бурі, що наближається: у споконвічно українській частині Галичини йде боротьба за національне виживання, в ряди борців стають нові сили: патріотичні організації, товариства «Пласт», назріває передгроззя: «Буде війна, та й скінчиться польське панування. І буде Україна», кажуть люди. Перейнятий долею рідного народу старий священик Ситенко, що все життя чесно виконував свій обов'язок душпастиря, Оля знаходить радість як вчителька у народній школі, в праці на громадсько-культурній ниві, в родинному житті. Картина суспільного напруження – після пожеж панських фільварків, пацифікації українського села, що бунтувалося, – ніби відходять на задній плян. Але передчуття бурі не зникає. У наступних творах Я. Острук продовжує розвивати тему західньоукраїнської дійсности в умовах шляхетської Польщі.

Повість «Хуртовина гряде», що присвячена «Великому Духові Тараса Шевченка», певною мірою пов'язана з проблематикою попередніх творів письменниці, але поглиблює і конкретизує деякі з порушених раніше тем, збагачує типаж авторки новими образами. Художньо відтворені події відбуваються напередодні вересня 1939 р., після того, коли на зміну польській владі приходить совєтська. В умовах большевицького режиму, нібито українського, навіть тієї України, що була за Польщі, не стало: заборонено читальні «Просвіти», спортивно-патріотичні товариства, не кажучи вже про політичні партії, національну пресу, почалися суворі репресії проти патріотів. Письменниця спочатку оповіді

малює сцену «вертепу 1939 року» – позначену іронією і сарказмом зустріч радянських «визволителів», так нічними штрихами окреслює образи селян Гаврилківа, Чердака, Діброви, заклопотаних «тією Україною», тими новими обставинами, в яких доведеться жити. Події, про які йде мова в повісті. відбуваються в селі Хмелинському на Поділлі, на колишньому польському кордоні, дійові особи – селяни, вчителі, представники нової влади, їх уособлюють образи директора школи Ломницького, студента Андрія, доля якого займає чимало місця в повісті, завпеда Грінфельда, вчительки Марусі – однієї з центральних постатей твору. Я. Острук змальовує представників українського селянства і вчительства. а також польського, не позбавленого упередження і пересудів щодо українців, гострими сатиричними фарбами виразників і носіїв офіційної совєтської освіти – вірних прислужників системи (Грінфельд, Строганов). Останній, побувавши на годині фізики, повчає вчительку: «Брось етого Пітагорскаво (тобто Пітагора, теорію якого пояснювала вчителька – Ф. П.) к чорту! Он нам нє нужен... Давай что-нібудь патріотическое, совєтское» – і пропонує врешті «Давай пєсню о Сталіне!»...

У галицький типаж повісті письменниця вводить і позитивні образи вчителів з Великої України, які у вересні 1939 р. приїхали на західньоукраїнські землі навчати дітей у щойно організовані українські школи. Це насамперед Маруся Сагайдачна, що серцем горнеться до всіх братів, розуміє, співчуває їм, зрештою віддає своє серце синові священика Андрієві Діброві – членові підпільної військової організації, українському націоналістові. Сюжетна та ідейна лінія повісті саме й проходить по лінії Маруся – Андрій, символізуючи духовне єднання єдинокровних братів. Зародження і розвиток любовних почуттів між ними, подолання труднощів проходить на тлі суспільно-політичних умов того часу, українсько-польських взаємин в їх переломленні в інтеліґентному середовищі, в передчутті німецько-совєтської війни. Як і в попередніх творах, у повісті «Хуртовина гряде» відчувається дихання націоналістичного підпілля, а в прикінцевих частинах художнього полотна виступає героїчний і трагічний Акт відновлення Української Держави у Львові 1941 р.: до села, де працює вчителькою Маруся, долітає маніфест Національних Зборів у Львові про цю визначну подію, читає пастирський лист митрополита А. Шептицького, оприлюднений з нагоди проголошення Акту. Письменниця відтворила цілу гаму складних душевних переживань головних героїв повісті. показала їх у складних ситуаціях тогочасної дійсности, коли на зміну большевицькій системі йшла німецька, коли стає ясним, що від нових пришельців з-над Одри нічого доброго сподіватися не можна, навпаки – таких же розстрілів і депортацій (на цей раз на підневільну працю до Німеччини). Символічна назва повісті, прикінцеві роздуми Андрія та Марусі над долею рідного народу. боротьбі за свободу. якій вони готові віддати всі свої сили, передбачують нову фазу боротьби: перед головними героями повісті стоїть перспектива активного опору окупантам у рядах українського підпілля. «Я з вами, говорить як клятву героїня повісті, вчителька з Наддніпрянщини, сповнена волелюбних поривів, готова йти назустріч хуртовині, що насувається.

Повість складається із взаємопов'язаних динамічних картин, що мають свої назви, в яких сконцентроване авторське ставлення до тих чи інших подій, авторська оповідь у ній чергується із жвавими, лаконічними діялогами і монологами, які в окремих випадках наближають її до драматичного жанру. Змальовані ситуації й образи відзначаються реальністю, переконливістю, будучи відлунням реальних подій, історичних явищ, доносячи до сучасного читача характерні риси

людей того часу, зокрема із вчительського середовища, серед якого виділяється образ Марусі Сагайдачної. Я. Острук цим твором засвідчила зростання письменницького хисту, художньої майстерности, що відчувалося зокрема в мовній палітрі твору, поглибленні психологічної аналізи душевного стану своїх героїв.

Досвід, набутий в жанрі повісти, дав змогу письменниці вдатися до ширшого полотна – роману «Коли меркнуть зорі», що появився у видавництві Юліяна Середяка в Буенос-Айресі з невеликим вступним словом безіменного автора (підпис «Видавництво»). Епіграфом до твору послужили слова Юрія Липи про велич і трагедію Львова, який могутньо стоїть «на земному лоні», гордо дивиться навкруг – «На степ подільський, буковинський ліс», де «Юр молитовно звів свої долоні», а в місті пишному, де «поламаний кріс, у місті Льва – забави вітрогонні!»... тобто панує Польща, йдуть пустотливі веселощі переможців». У романі зримо й виразно оживають сторінки історії революційної боротьби українського підпілля Львова, його культурна атмосфера у міжвоєнний період. Тлом повісти є доля молодого покоління, його пошуки свого місця в житті, в політичній боротьбі в умовах польсько-шляхетської влади. Звертаючись до подій, свідком яких була письменниця, роздумуючи бачене й пережите, Я. Острук у цьому творі простежує патріотичні вияви в діяльності і боротьбі свого покоління, яке росло і мужніло під впливом ідеології і революційного опору УВО-ОУН, які стали на прю проти пануючого на українських землях польського режиму.

Я. Струк рукою художника змальовує широкі картини суспільно-політичних взаємин в Галичині, зокрема у Львові, крізь призму спогадів, згадок про події минулого оживлює-наближає до читача чимало історичних ситуацій і постатей, тобто наповнює роман багатьма реальними бувальщинами; у розмовах-діялогах персонажів за згадками про А. Коцка, атентат М. Січинського, про замах у 1921 р. на Пілсудського, за відчайдушним чином Миколи Лемика у Львові (1933), що був викликаний репресіями діячів української науки і культури на Великій Україні, зумовлений большевицькою політикою. В образі одного з центральних персонажів роману Василя Жука втілено риси тієї одержимої національною ідеєю молоді, яка готує себе до боротьби за волю рідного народу, не можна змиритися з існуючим станом речей. Випукло виписано і образи його родини – простих селян, які сприяють синові здобути освіту, стати на шлях самостійної діяльности. З галереї жіночих постатей, наділені письменницею індивідуальними рисами, поруч з такими як Ангелина, що цікавиться політикою, родичка адвоката Модрицького, його дочка Дара, батьки якої зайняті одним – якби добре, вигідно віддати її заміж, її сестра Вікторія, – виділяється постать Ірини Степанишин, Ольги Бичевської – жінок високо ідейних, відданих українській справі. Образ Ірини розкривається на тлі українського і польського середовищ: немаючи змоги через дискредитацію українців на рідній землі працювати на Батьківщині, вона погоджується віддавати свої знання польським діям на Познаньщині.

Я. Острук одна з перших у літературі діяспори порушила проблему пошуків хліба українських вчителів поза межами України, власне вимушену еміґрацію педагогів-галичан на корінні польські землі перед загрозою безробіття на політичному ґрунті. Сторінки, присвячені благородній праці вчительки-українки в польській школі, засвідчують високий гуманізм Ірини як педагога, розкривають музичний хист. Вона знаходить спільну мову з учителем – директором школи в познаньському селі Любовня, з дітьми та їх батьками, разом з польським органістом дає концерт духовної музики в костелі, демонструючи свою толерант-

ність до польського оточення – не заражених шовіністичною пропаґандою інтеліґентів. Сцени політично забарвлені, позначені атмосферою польського натиску на українські волелюбні поривання, в романі супроводяться побутовими, святково-обрядовими, місце подій міняється (Львів, Варшава, Познаньщина), з-під сільської хати переходять у будинок священика, адвокатську канцелярію, з українського середовища у польське, письменниця ставить своїх персонажів у різні життєві ситуації, вони зазнають різних випробувань долі, зокрема Василь Жук та Ірина, які після багатьох життєвих перипетій знову сходяться на спільній дорозі підпільної боротьби.

Роман Я. Острук – широке епічне полотно, спроєктоване в той час, в ту дійсність, що їх добре знала письменниця. Чимало моментів у творі мають автобіографічний характер, відображають музичні вподобання авторки-скрипальки. Художній світ роману досить широкий і розмаїтий, він надає творові письменниці ліричного забарвлення, особливо пісні народнього та літературного походження. Роман, показуючи ходіння по муках української інтеліґенції, її опозиційне становище до пануючої влади, підводить до висновку: репресіями не здолати підпільного визвольного руху, боротьба за незалежність триватиме. Героїня твору як зв'язкова української нелеґальної організації таємно виїжджає за кордон до вільного міста Ґданська, що був один з центрів націоналістичного руху для виконання відповідального завдання.

«Коли меркнуть зорі» – останній твір письменниці, яким вона завершила свій творчий шлях. І повісті, і роман мають чимало спільного і за тематикою, і за художньою манерою оповіді. Але водночас це твори рідні, кожний із них має притаманні йому риси, свій художній типаж.

Близький до згаданих творів – це один твір письменниці, а саме повість про трагічну долю євреїв в часі німецької окупації України. Мова йде про повість «Родина Ґольдів» (1964). На прикладі однієї європейської сім'ї письменниця психологічно дбайливо розкрила трагедію народу, що став жертвою людиноненависницької теорії і практики нацистів, а водночас відтворила атмосферу українсько-єврейських відносин гуманного, дружелюбного ставлення багатьох українців до євреїв у найтяжчі моменти їхнього страдницького життя. Одна з провідних сюжетних ліній твору – боротьба за життя єврейської дівчини, яку в умовах страшного ризика переховують українські селяни, її одруження з українським хлопцем, доля її батька Давида, який чудом врятувався, доля інших членів сім'ї Ґольдів. Події розвиваються на тлі розгулу німецької вояччини у селянських хатах і єврейських ґеттах на початку і наприкінці Другої світової війни, коли наставав кінець німецькому райху. Як і в попередніх творах, у повісті «Родина Ґольдів» мовиться про націоналістичний український опір німецькому окупантові, про боротьбу УПА, що виступила на захист рідного народу. Повість є вагомим художнім доробком авторки, разом з іншими творами Я. Острук становить безперечне досягнення української літератури, не лише в діяспорі сущої.

...На рідну землю чекає повернення ім'я і спадщина вірної дочки українського народу, талановитої письменниці Ярослави Острук, що далеко за межами Батьківщини жила її мріями і болями, відображала у своїх творах – частках своєї душі – її прагнення до волі й незалежности.

Подані тут міркування і спостереження – перша спроба посприяти такому поверненню, наблизити сьогодні мистця до його рідної землі.

Євген СВЕРСТЮК

Письменник один під державним натиском

Історія сповнена повторень, і нема нічого нового під сонцем. Трагедія поета, який протистоїть тиранові, а також трагедія поета, який високо піднявся над сучасниками – це теми вічні.

Однак XX вік явив нам тотальну тиранію, а це щось принципово інше. Поодинокі прояви тиранії не можна порівнювати з терористичною системою, яка руйнує суспільство та особу, нівелює всяку творчу індивідуальність. Історія знає владу, яка зміщувала верхів, але до Сталіна історія не пам'ятає режимів, які б викорінювали господаря і знищували особу як таку, не пам'ятає режимів, які б викорінювали релігію і культуру як вияв духовости, несумісної з матеріялістичною ідеологією.

Комуністичний гімн «Інтернаціонал» в російському перекладі вніс елемент, якого не було у французькому оригіналі: Хто був нічим, той стане всім. А відповідно і зворотний зміст: Хто був кимось, стає ніким.

Большевицьку революцію в поняттях можна порівнювати з розщепленням атомного ядра. Вона теж плянувалася, як керований процес – як «звільнення колосальної прихованої енергії» народу

Для цієї благої цілі вона леґалізувала всі недозволені засоби розкладу. Вона зробила всі віками виплекані цінности політичним засобом. Вона їх утилізувала.

Все в ім'я людини! Але сама людина стала засобом, і демонтаж особи дав ланцюгову реакцію розпаду.

Ніколи в історії не було такого цинічного використання людини в політичних цілях, подібно до використання її на війні. Але навіть гірше, бо на війні є певні правила чести, є система захисту, спільність, довіра, зрештою, взаємоповага.

Під большевицьким натиском зникло саме поняття доброї волі, морального захисту і позитивної спільности.

Фактично, замість моральної спільности на ґрунті спільних вартостей залишилося лише поняття особистої відданости вождеві, і цю відданість треба було постійно доказувати.

Це і ставило письменника в межову ситуацію – вічного самозахисту.

Коли ми говоримо про натиск тоталітарного режиму на особу, то передусім треба уточнити поняття. Комуністи люблять нині ховатися за цим широким поняттям.

Італійський фашизм, ґітлерівський нацизм і сталінський комунізм – це різні реальности. За ними стоять передусім різні традиції, яких не може змінити жоден режим протягом короткого історичного часу.

Здавалося б, така широка метафора, як носоріг Е. Йонеско, могла б об'єднати тоталітарні режими Але згадаймо, як у 1970 роки один з московських театрів хотів ставити «Носорога», але поставив авторові вимогу, щоб той уточнив коричневий колір носорогів.

Йонеско, замість піти на тихий компроміс, заявив на весь світ, що не звузить метафори – і тим самим дав зрозуміти, що носороги – червоні!

Світ уже знав про терористичні дії «червоних бриґад».

Тим часом ті червоні носороги перед цілим світом вдавали, що вони кращі за коричневих. І вони це вміло демонстрували на прикладі привілейованих авторів типу Шолохова. Але не тільки.

Згадаймо, як вони запрошували «об'єктивних свідків» з Європи – і Герберта Велса, і Леона Фейгтванґера, і Анрі Барбюса...

Однак згадаємо ще глибше – маркіза де Кюстіна, його книгу «Росія 1839». Адже він теж був запрошений для апологетичних лжесвідчень, але вчасно розгадав підступи царя.

Я хочу сказати, що Росія надягала цивілізовану маску цілими століттями. Большевизм тут мав глибокі традиції. Він – лідер серед усіх тоталітарних режимів, зрештою, за тривалістю віку їх не можна навіть порівнювати.

Нацистський режим – це 12-річний по суті воєнний режим.

Комуністичний режим в країнах Прибалтики – це вже значно пом'якшений післявоєнний режим.

Комуністичний режим в Польщі, Чехії, Угорщині, Східній Німеччині – це післявоєнні спроби організувати «перехідну» зону – «народно-демократичну».

Для України, яка після сотень років воєнно-поліційного режиму царської Росії перейшла у 1918 р. під неоколоніяльно-терористичний режим, що тримався протягом чотирьох поколінь – для України «народно-демократичний» режим здавався європейським!

Той гніт, який описує Чеслав Мілош в книзі «Поневолений розум», нам здається просто використанням людських слабостей письменника в умовах несвободи...

Поряд з цією книгою виставимо для порівняння українську книгу «Розстріляне відродження», видане в Парижі 1959 р. Воно стосується тільки довоєнних репресій Там з понад 250 ліквідованих українських авторів вибрано біографії і твори 40. Це 40 трагедій, що закінчуються фізичною або духовною смертю автора!

Сам я належу до покоління 1960 років. Це вже інша драма, в якій мені випала майже щаслива роля: після 12 років тюрем і заслань в Східньому Сибірі я повернувся і працював столяром аж до виходу на пенсію... А в 1989 отримав повідомлення від Верховного Суду про реабілітацію. В документі визнано, що вирок, винесений 1973 р. за літературну творчість – винесений і затверджений тим же Верховним Судом безпідставно.

Це трагікомічна розв'язка – вплив «епохи перебудови». Якби не зміни, то той же суд виніс би мені наступних 15 років, як Василеві Стусові.

Історія знає парадоксальні релятивні істини XX ст.

За такі самі злочини, за які суворо судили нацистів, комуністів зовсім не судять.

За такі самі твори («Тихий Дон» Шолохова, «Доктор Живаго» Пастернака) можна отримати Голготу, а можна і найвищу премію.

Рукописи не горять – в тому розумінні, що написане є написане (Булгаков, Солженіцин, Ґросман). Але горять в серцях ненаписані рукописи, і горять безслідно.

Картина репресій оманлива. «Коли в Москві відрізують нігті, то в Києві відрізують пальці».

Паралельно з грою на смерть в концтаборах в час ідеологічної війни в столиці йде блискуча гра на коньюнктурі (Вознесенський, Євтушенко). Це гра безпрограшна – і морально, і матеріяльно.

Цензура вироджується в регулятор привілеїв – з Московського центру заборонені ідеї, а також заборонені свободи продаються і купуються в той самий час,

коли в концтаборі убивають Анатолія Марченка, Валерія Марченка, Василя Стуса – за нонконформізм.

Але сформулюємо певні загальні передумови цензури як обов'язкової участи письменника в системі лжі.

Виплеканий російською матеріялістичною філософією нігілізм став ідейною зброєю плебейських вождів і плебейських мас.

Те лихо впало на знесилений суспільний організм, як тиф. І насамперед – під філософським плащем. Це належить до головних хитрощів диявола: підмінити найвищий дар людині від Бога. Підмінити Слово!

Сталося це серед білого дня, але непомітно. Справа в тому, що головні слова, на яких виросла людина, – Бог, любов, правда, закон, свобода– не були вкрадені. Вони не зникли зі словника. Навпаки, після революції ще частіше їх стали вживати. Тільки з протилежним змістом або протилежним знаком. Їх стали використовувати.

Навіть Заповіді не були відкинуті цілком. Большевики судили і за крадіж, і за вбивство, і за обман. Але заперечення Абсолюту перетворило Заповіді на партійні рекомендації.

«Скажут солги – солги,
Скажут убей – убей».

Большевики виступали навіть проти тероризму. Адже вони судили старих демократів і гуманістів, академіків і поетів начебто за тероризм – у самих лише помислах – за «намір» убити залізних большевицьких вождів.

Але як слово Бог – втілення Абсолюту – було зведене до блюзнірства, а Правда зведена до назви пропаґандивної ґазети, – так було перевернуто усі ключові слова. У них зміщено і поступово витіснено віковічний зміст, досвід духового і морального життя поколінь.

Слово, поставлене Богом на сторожі людини як знак Божественного походження і спрямування її душі, як молитва і нагадування, – те слово в ужитку Антихриста стало засобом обману. Як блудний вогник, за яким біс водить людину, що загубила дорогу. Проповідь такої трудної вистражданої любови до ближнього була замінена пропаґандою зовсім легкої підозри та спонтанної класової ненависти. Після революції та суховіїв громадянської війни вона поширилась, як пожежа в степу.

Слово, пущене по низхідній, покотилося лявіною. Порожнє і легке, воно стало матеріялом для створення демагогічних популістських мітів. І просто сиґналів для маси:

«Ленін – одно тільки слово,
А ми вже як буря – готово!»
(Павло Тичина)

У пресі, літературі і навіть в науці воно стало легким і приблизним, як тимчасовий пропаґандивний засіб. Вихолощені слова перетворились на порожні шкаралупки, легкі для підміни. Зате вони приводили в дію механізм масових психозів.

Обіцяного хліба з каменя не вийшло. Зате поклоніння дияволу задля ілюзорної влади над світом (третя обітниця диявола в пустелі) здійснювалось і в Москві, і в Берліні. Отже, великий терор ішов паралельно з великою олжею. За допомогою підміненого слова.

Давно помічено, що большевизм переніс на мирний час усі підступно жорстокі й засекречені стратегічні й тактичні методи війни. Війна з народом! А в війну падає вартість людського життя.

Разом із підміною Слова сталась підміна самого поняття дару життя. В очах упав той абсолютний Божественний дар, який має засвітитися в індивідуальності.

Зневажене життя стало відносним, сіреньким і убогим – життя безрадісної причетности до Божого світу. Сірий детермінізм заговорив бляшаним голосом ЧК: «Нікуди не дінешся!». Душогубства ніхто й не приховував. У школі вивчали: «Та нехай собі, як знають, божеволіють, конають»...

Символом обікраденого дару життя стало інвентарне число, концтабірний номер, під яким згасав чи то невідомий світові юнак, чи відомий академік.

Біографії живих у шкільних підручниках недалеко втекли від номера. Вони були всі підроблені і сірі. Перехід до вивчення совєтської літератури можна було би починати словами з «Енеїди» Котляревського:

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ.
Тут все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні звізд.

Вже, фальш запрограмована як елемент ідеології.

«Фальш є душею соціялістичної літератури, – пише Іван Кошелівець, – і в цьому відношення можна говорити про несполучність мистецької творчости з соціялістичним реалізмом».

Власне, саме цензура за законним статусом стосувалася тільки військових і сексуальних таємниць, а до художньої літератури ніби ніякого діла не мала. Самі цензори не дуже розумілися на літературі.

Вимога партійности – це була душогубка для літератури, нею, цією вимогою, проймалися усі, починаючи від першого офіційного читача матеріялу до газети чи журналу.

Вже від шкільної лави кожен відчував ту вимогу, звикав до неї і не соромився фальшу. Бо кожен знав: так треба.

Однак усі відчували відносність тих вимог. Партійна цензура була і засобом реґулювання, дозування правди: те, що проходило в Москві, не могло пройти в Київ! Отже другорядність, вторинність забезпечувалася цензурою.

Партійна цензура мала привілей нагороджувати і карати. Вона знала, кому що можна. Скажімо, роман Олеся Гончара «Собор» проскочив у 1968 році тому, що автор був високопоставлений. Він свідомо пішов на «використання становиша», що йому назавжди запам'ятали.

Відомо, що після війни Рильського, Сосюру, Яновського карали за твори пропущені цензурою, власне, за те, що автори сміли скористатися моментом.

Нарешті, ми пам'ятаємо методу застосування віддушин-клапанів. Колись стояла велика черга підлабузників «до товариша Сталіна». А вже через кілька років, при тій же самій партії та ідеології, дозволено було скидати хулу в його ім'я. Кажуть, в Японії робітники в перерву можуть бити кулаками чучело їхнього директора.

На цьому карнавалі партійної коньюнктури головне було – вгадати момент, як Корнійчук. На цю фіґуру дивилися тисячі авторів і цензорів, як на паличку дириґента.

І та готовність була найгіршим бичем совєтської літератури.

Це окреме питання для психолога: що ми втратили, опріч розстріляних, затерплих від жаху німих свідках, які зберегли життя, але втратили дар правдивого свідчення...

Нині ми дивимось на поле битви крізь призму шістдесяти пекельних років. Земля вже всотала кров, і зарівнялись могили. Залишилися символи і засвідчені факти. На них можна подивитись з двох позицій.

Перша – тактична. Як доцільно було перед лицем терору поводитись тим, що «грали з нечистим в останню життєву гру?» (Є. С.).

Це питання людське, занадто людське, щоб міряти за еталонами. Кожен захищає своє життя – відповідно до свого характеру, своїх понять і вартостей. Ситуація абсурду тягне людей до поведінки абсурдної. Якщо їм не заважають суворі принципи.

Друга – принципова позиція поета, поставленого на сторожі слова і вічних вартостей.

Урок 1. Вірність високому покликанню і Слову, даному Богом, ніколи не програшна. У ситуації терору ця вірність цінніша вдвоє.

Урок 2. Якщо високе служіння Слову і понадчасовій правді горіло в серці поета, то поет відбувся, що б там із ним потім не сталося.

Урок 3. Орієнтація на сезонні вартості, на політичну чи естетичну коньюнктуру губить талант у зародку і не дає йому засвітитись від Слова.

Потому – висновки політичні, з яких хочу підкреслити один: фізичне і моральне знищення інтеліґенції – це параліч і провінціялізація нації. Якщо це супроводжується висадженням у повітря святинь, храмів та ліквідацією їхніх служителів – то це духовий ґеноцид. Якшо ж одночасно з цим усім організовується війна голодом проти народу і за один рік винищується чверть нації (понад 7 мільйонів), – то це ґеноцид тотальний.

Але якщо після цього стероризований поет змушений звеличувати народовбивцю, якщо невинно убієнних і закопаних без хреста заборонено поминати і навіть слово «голод» заборонено згадувати; якшо замість заупокійної молитви гучномовці співають про щасливе життя уцілілих, які зі страхом чекають своєї черги, то тоді маємо те, що називається: комуністичний ґеноцид в Україні.

Хто вивчатиме фатальні душевні зміни в психіці тих, що вже вмирали, але не вмерли? Хто говоритиме заборонене слово правди в царстві примусової ідеологічної брехні?

На кого надіятися, коли сам розіп'ятий Бог прилюдно зневажений, а країну втіленого Антихриста в найстрашніший 1933 рік визнала Америка?

Після цих усіх питань ми можемо задуматися над станом нашого народу і нашої культури напередодні Другої світової війни.

Чотири роки вона лютувала на українській землі. Україну визволяв від большевиків Гітлер, після того Україну визволяв від гітлерівців Сталін, а після його визволення недобитків косив голод 1947 року. Хвилі комуністичного терору дедалі ставали слабшими. Але вони знов і знов косили ту інтеліґенцію, яка берегла пам'ять і захищала духові вартості.

Не будемо втішатися тим, що все відійшло в минуле. Поле засмічене, отруйний посів нам ще збирати і збирати. Збанкрутіле слово, неґативна спрямованість емоцій, спокуса насильних методів, девальвація моральних вартостей – це реальні атрибути нинішньої депресії.

В основі її – втрата віри і довіри, моральна криза особи.

Оглядаючись назад, бачимо безум у маштабах імперії і слабку протидію духово ослабленої людини. Тепер бачимо, як зірвалося з основ усе і пливло до невідомого берега.

Але вага і значущість творчої індивідуальности зберігалась залежно від збереження нею коріння і вартостей.

Нинішній покомуністичний світ іде в нікуди. Проте він так само тримається на особах, що зберігають коріння і вартості.

Але що нас живило і будило у хвилини духового виснаження?

Обірвана недоспівана пісня!

Енергія обірваного життя: воно передається наступникам як заповіт.

І духова енергія Слова, яке не продається і не розмінюється.

Слово, яке світиться і засвічує. Чи не про це думав Герман Гессе, коли писав про перспективи нашого світу? «Якщо завдяки чомусь світ одужає, а людство виправиться, то тільки завдяки подвигам і стражданням тих, кого не можна було ні зігнути, ні купити, хто волів розставитись з життям, тільки не зі своєю людяністю». Бо справді: хто платив життям, той залишив на сторожі честі і правди – Слово.

Володимир ЖИЛА

«Поет, науковець, громадський діяч»

(До 110-річчя від дня народження Микити Івановича Мандрики)

28 вересня 1998 року виповнилося 110 років від народження Микити Івановича Мандрики, постать якого яскраво виділяється в історії українського письменства в Канаді, а його творчість завершує окремий період української канадської літератури. В ньому водночас маємо поета, літературознавця, науковця та визначного громадського діяча.

Народився Мандрика в Києві, а помер у Вінніпеґу 20 серпня 1979 року. 1917 року, в час пробудження українського народу, він стає членом Української Центральної Ради, а згодом членом делеґації від України до Всеросійських державних зборів, що мали вирішувати долю народів колишньої Росії.

Наприкінці 1918 року Мандрика виїжджає з дипломатичним дорученням українського уряду на Далекий Схід, де виконує свої обов'язки до 1920 року. Повертаючи з Далекого Сходу, він опиняється у вільній Грузії, виконуючи обов'язки заступника українського консула в Батумі. Після окупації Грузії московськими військами, Мандрика переїжджає до Константинополя і тут стає радником українського посольства. З ліквідацією українського посольства в Константинополі, Мандрика пробирається до Болгарії, де продовжує свої університетські студії, вивчаючи балканські країни і Близький Схід. 1925 року складає остаточні іспити в Українському Вільному Університеті в Празі, де отримує ступінь доктора прав,

а два роки пізніше габілітується тут на доцента міжнароднього права. У той самий час він працює також в Українському Соціологічному Інституті як член дирекції, науковий секретар і викладач міжнароднього права та дипломатичної історії. 1928 року з доручення Соціологічного Інституту він виїжджає до Сполучених Штатів Америки, а згодом до Канади.

Тут розпочинається новий період у його творчому житті. Мандрика оселяється у Вінніпеґу і довгі роки працює як член дирекції та діючий президент Осередку Української Культури й Освіти. Бере активну участь у становленні Комітету Українців Канади, стає членом Президії цього центрального представництва і залишається на цьому пості до свого 85-річчя. Як громадський діяч, він відзначається своєю активністю та енергійністю. Був добрим організатором і вихователем. Вмів багато зробити в громаді та скоро зуміти забезпечити собі пошану та вплив. Користувався високою повагою в українській громаді та в багатоетнічній громаді Вінніпеґу. Всі його шанували та прислуховувалися до його думок та ідей.

Багато зусиль вкладав він також у працю Української Вільної Академії Наук, ставши її членом, опісля віцепрезидентом, а з 1970 року – президентом.

Розуміючи глибоко хід історичних подій першої половини XX сторіччя і гірко переживаючи нещастя, які випали на долю українського народу, Мандрика робить спробу висловити свої погляди і думки про ці події в цілому ряді цікавих і серйозних наукових праць: «Національні меншості в міжнародному праві» (1925), «Міжнародне право і політична сваволя» (1926), «Історія консульського права й інститутів» (1927), «Суспільні антагонізми і їх вплив на історичний процес» (1927), «Теорія економічної демократії» (1934) тощо.

Писати вірші Мандрика почав ще в Україні. Перша його друкована збірка «Пісні про Анемону» з'являється 1918 року в Києві. Ця збірка, не зважаючи на те, що охоплює твори молодого поета, стає відчутним кроком у пошуках нових форм у мистецтві. Друга збірка його поезій (якщо не рахувати книжки, що загинула у вирі революції) «Мій сад» (1941) з'являється у Вінніпеґу 23 роки після появи першої збірки. Така довга перерва не є чимось випадковим для Мандрики, що перейшов до наукової праці. Не знайшовши там задоволення, наполегливо шукає свого шляху в поезії. Ця мистецько-образна творчість, на відміну від наукової літератури, здається, ближчою його душі, схильній до ліризму, емоційности та патетичности мови. Нічого тут доводити, адже всі видані його збірки поезій повністю стверджують, що він таки знайшов своє призначення в поезії. Не мале значення в його творчості має смерть дружини Ганни в 1957 році. Ця гірка подія спричинила дальший сильний вибух його почуттів, переживань і думок, які він став відтворювати в ліричних творах. Із того часу раз-у-раз з'являються збірки його поезії: «Золота осінь» (1958), «Радість» (1959), «Симфонія віків» (1961), «Сонцецвіт» (1965), «Вино життя» (1970) і «Завершення літа» (1975). Крім того виходять окремим виданням поеми: «Мазепа», «Канада», «Україна», «Мандрівник», «Вік Петлюри», «Блаженні чисті серцем», «Збараж» тощо. Поема «Канада» удостоїлась англійського перекладу Ватсона Кірконнела й вийшла паралельно двома мовами – українською та англійською.

Значним досягненням Мандрики, на нашу думку, є його поема «Мазепа» – вершинний твір, окраса і гордість української літератури на чужині. Ця поема – це поетичний документ про великого державного мужа – політика і дипломата. Здається, якби Мандрика нічого більше не створив, крім поеми «Мазепи», ми мали б повну підставу вважати його одним з кращих наших поетів.

З уваги на своє окреме значення, поема «Мазепа» увібрала в себе глибокі історичні роздуми поета над постаттю гетьмана в світлі історії. Мандрика створив мистецьку поему, сперту на історичну правду, бо до болю дорога йому була доля рідного народу. В поемі він виступив з високо розвиненим почуттям патріотичного обов'язку сказати своє слово про Мазепу.

Таким чином, основним літературним джерелом аналізованої поеми є історія. Для Мандрики гетьман Мазепа – «князь, державний муж», життя та діяння якого послужили джерелом творчого надхнення. Поет у своїй поемі не коментує історії, не прагне «відбронзовувати» постать Мазепи, а творить оригінальний поетичний твір. Його мета в поемі ідейно-творча. Поет передає низинні та вершинні моменти в змаганні Мазепи, проникаючи глибоко в його життя та в історію українського народу.

Центр мистецької уваги в поемі перенесено на два основні пункти сюжету: заперечити леґенди, що їх витворила людська фантазія, чи злоба віків, та дати мистецьке зображення постаті Мазепи, змальовуючи його розум, енерґію, а найосновніше розповісти про його глибокі переконання, бо він творив завітну справу, сприяючи визволенню українського народу на його шляху до самостійного державного життя.

Поема «Мазепа» – це твір етапний, що складається із 30 коротких розділів, прологу й епілогу. Кожен розділ – це завершена поема з окремим заголовком.

Романтично-леґендарний образ Мазепи знаходимо приблизно в двадцятьох творах европейської літератури, у відомих поемах «Мазепа» Льорда Байрона та Віктора Ґюґо. На цей запит поет відповідає не спростуванням, а вказанням на справжній історичний шлях:

Я ж читача повести мушу
Мазепиним важким шляхом.
На Чигрин з Білої Церкви
Мазепу понесе мій кінь,
Через поля і села мертві
І людських тіл жахливу тлінь,
До Сонця – Лицаря Руїни
(Надій зів'ялих України) –
Старого гетьмана Петра
На правім березі Дніпра.

Це протиставлення романтичному надуманому сюжетові вийшло в Мандрики оригінальне та наскрізь помітне. Поет використовує документи життя і в такому світлі змальовує Мазепу. Він також рішуче заперечує історичні перекручення, наприклад, арешт і заслання Самойловича:

Старшинський вибух – заговір
І Самойлович у кайданах
Через Москву пішов в Сибір.

Поет свідомий історичної кривди, що її заподіяно Мазепі:

Не був Мазепа в тім повинний,
Не зрадив гетьмана – мовчав,
Та не перечив він старшині,
Свої думки про себе мав.

Це новий доказ, що Мандрика не погоджується з перекрученням дійсности, не терпить звинувачень, на які Мазепа не заслужив. Тому він з місця реаґує, використовуючи історичні факти, щоб заперечити матеріяли, що виникли внаслідок обставин, які мали за ціль знецінити велику історичну постать. Поет рішуче заперечує перекручування особисто-інтимних моментів з життя Мазепи, як також політично-стратегічних заходів. Він бачить у цих перекрученнях злобу, щоб підірвати авторитет Мазепи як людини та як гетьмана, щоб заперечити велич його розуму та його підготовку до керування державно-політичним життям. У цих перекрученнях видно московську роботу. Знущалися над гетьманом московські історики, ганьбив його й поет Пушкін, проклинали його цареславні попи в цілій московській імперії.

Поема «Мазепа» – це твір про Мазепу як національного провідника. У ньому йде мова і про український народ і його історичну долю. Образом Мазепи поет не затінює народу. Мазепа – невід'ємна частка українського (козачого) народу, виразник його прагнень. Увібравши в себе енергію та духа свого народу, Мазепа злітає до висот:

З'єднать всі землі України
За правим берегом Дніпра
І в слушну, добрую годину
Прогнать зрадливого Петра.

У цьому духовому піднесенні доводиться гетьманові переживати великі кризи, спричинені нещастям сваволі:

Людське море хвилювалось
В вітрах анархії й нужди,
Бо люди змучені не знали,
За ким іти їм і куди...

Тим часом наростає конфлікт між Мазепою та Петром. Цар лютує, його гра стає хитрою і хижацькою: «Давай йому полки!» Мазепа не зневірюється в досягненні мети, він шукає нової розв'язки. Рівночасно з'являється новий образний центр – шведи з їхнім королем. Поява нового центру прискорює розрив між Мазепою та Петром. Окреме композиційне місце в творі займає «Маніфест Мазепи». Поема розкриває нам нову грань духового світу Мазепи після того, як він перейшов «Рубікон» в змаганні «За волю й шастя України».

Тепер або ніколи вдарить
Прийшла нам віщая пора.
Уже не будемо лукавить –
Підем на зрадника Петра.

Жодна сила вже не може притупити розуму великого гетьмана, ні погасити вогонь його душі. Він не проявляє слабкости духу, ані не зневірюється в майбутньому свого народу.

Мазепа разом з Карлом XII програли битву під Полтавою, але «для козаків гетьман залишився живим символом свободи та незалежности України». «Мазепа духом переміг» і віща правда поета домінує над цілою поемою.

Постать Мазепи змальована зручно та сильно, без прояву «культу героя» і тому його роля в поемі постійно зростає.

Спростовуючи романтичні леґенди про Мазепу, поет надав своїй поемі вселюдського значення.

Але найбільшим досягненням Мандрики, на нашу думку, є його остання збірка «Завершення літа», написана в 1970-1974 роках. Ця збірка підсумовує природність і красу звучання окремих мовних елементів – звуків, звукосполучень слів та цілих речень. Звучання слова підсилює у нього виразність і емоційність його мови, дає творче переосмислення культурних цінностей минулого, виробляє нові мистецькі поняття силами літературного поповнення та розкриває призабуті філософсько-естетичні поняття краси й ваги життя з погляду вічности. Про значення цієї збірки красномовно свідчить не тільки її обсяг, а й глибина окремих віршів, їхні сюжетно-розповідні елементи, властива Мандриці емоційність і ліризм. До речі, сам автор дуже гордився цією збіркою, провідні мотиви якої закладено вже в заголовку.

Його «слова поезії» точні й вагомі, бо «Вони душі поетової твір. Коли душа ридає, чи співає». Ці слова родяться в його душі, коли поет замислюється та коли зростає коло його інтересів, а талант прагне поєднати у собі нерозривні почуття й слова, що з'являються на папері:

І пісня родиться на світ нова,
А композитором – душа поета.

На білім полі залишають слід,
Кладуть на ньому символами звуки,
Щоб чули ті слова із роду в рід
Й праправнуки, не тільки-но онуки.

Самі слова не впадуть на папір,
Коли вони не є поета твір.

(«Слова поезії»)

Естетичний ідеал поета, об'єднаний тут з його думкою і почуттям та втілений у його розумінні мистецтва в часі.

Природа для Мандрики – це не щось відірване від людського життя. Вона для нього окрема естетична категорія, що поряд із категоріями прекрасного є мірою досконалости окремих явищ і навіть життя в цілому. Переконливо звучать його слова про «безсмертя», що висловлюють складні явища життя, а торкаються лише дерев і квітів:

Покірливо без сліз і голосіння
Схиляються вони до ніг, падуть,
А навесні, з їх спілого насіння
Прийдуть їх діти й пишно розцвітуть.

Їм не дано ні слів, ні дару мови;
Вмираючи не просять, не кленуть...

Коли віднести ці явища до людини, то образна система твору одразу набирає філософського значення:

То ми ламаємо життя основи,
Шукаючи дарма в безсмертя путь.

(«Безсмертя»)

Читач мимоволі відчуває пізнавальну й виховну ролю цього вірша та його значення для людини. Таким чином, поет не втрачає реального зв'язку з життям, не приховує суті безсмертя, а пояснює його засобами свого світобачення за допомогою єдності думки і почуття.

Поет уміє твердо стояти «проти бур». Цього навчила його природа, яку він постійно вивчає, шукаючи в ній потрібної розв'язки для життєвих питань. Сосни під вікном для нього «кохані й вірні діти», вони шепочуть:

...«Не лякайсь громів,
Громи пройдуть, минуть – ми переможем.
Ти можеш й сам перемогти – ми ні,
Без тебе навіть жити ми не зможем».

(«Сосни»)

Картина природи пов'язана в цих рядках із душевним настроєм поета. Паралельне зображення явищ із різних сфер життя закінчується тут запереченням, бо поет виступає за розмаїття, за життєву повноту, як прояв творчої індивідуальності.

Окремо виділяється в філософському циклі вірш «Марнот машина», позначений глибиною роздумів про творчий шлях людини та шедро сповнений розмовними інтонаціями:

Радію я, що день марнот за мною,
Як вже лежать снопи подій пожатих –
І я стою – герой на полі бою
З мечем в руці над лавами потятих.

Чого ж радіти?.. Кожний день відбутий –
Видатком є із днів моїх комори,
Червінець ще один золотокутий
Упав у Вічности бездонне море.

Біднiють скарби днів. Десь недалеко
Той час – комора спорожніє днями,
Годинник Вічности проб'є здалека
І впаде в безвість мій день останній.

Тому спини... не дні – марнот машину,
І кожний день зроби не днем, а днями
Звільни від пут божественність людини,
Вітай в світах крилатими думками.

(«Марнот машина»)

Використання розгалуженої системи образів – символів робить вірш свіжим. Черствість, естетична глухість і байдужість до людського життя відходять на задній плян. Поет чітко стоїть за «божественність людини», що безкомпромісово бореться за піднесення думки, за життєрадість і за красу. По-новому змальовані діяння звільненої людини, що спроможна протистояти «машині марнот».

Такі ж подібні ваговиті репліки автора про людські так би мовити внутрішні неполадності зустрічаємо в іншому вірші «Марнота марнот». У п'ятій і шостій строфах цього вірша перед читачем розгортається життєва драма самого поета.

Тут переплітаються радісне і тривожне, що служать філософським підтекстом для твору, щоб зберегти його немеркнучу важливість у часі.

Автор любить переплітати свої твори цікавими автобіографічними реміні-сценціями, над якими він задумується для розширення світогляду і збагачення мистецько-естетичних засобів вірша:

Твоїм каналом я проплив у світ,
У океани і моря на волю.
Ти і не знав, що на півсотні літ
Ти вирішив мою щасливу долю.

(«Суез»)

Автор має тут на думці свій переїзд через Суезький канал, що трапився 1923 року, коли він прибув до цієї важливої морської магістралі й звідси шасливо виїхав у далекий світ.

Хороше враження справляє розділ «Пісня пісень». У ньому багато добрих віршів, які не торкаються суспільних питань, бо в їх основу лягли ускладнені символічні образи, що їх часом важко розшифрувати. Але вони зовсім не заважають читачеві, щобільше, він читає їх із захопленням, бо з них б'є чар хмільної життєрадісности. У цій частині збірки кожна строфа ховає в собі щось інтимне, якусь повноту щастя людини, зв'язану з відчуттям природи:

Розцвіте ще барвінок весною,
Що садили ми вдвох восени...
Чи зустріне мене він з тобою
Синім цвітом кохання й вести?

(«Барвінок»)

Або:

Коли ж сховалось сонце в океані
По другий бік горбатої Землі,
З'явилась в серці ти, як на екрані,
В чарівнім храмі, що згасав у млі.

(«Твій корабель»)

У цьому вірші Мандрика втілює свої враження в образ космічного маштабу, де всесвіт. починаючи від землі й кінчаючи сонцем, сповнений окремою красою і таким чином стає значним образно-порівняльним засобом. У вірші видно також прагнення поета звеличити об'єкт відтворення та опоетизувати його.

На окреме відзначення заслуговує вірш «Ганні» – дружині поета, якого доля назавжди і міцно зв'язала з нею:

Тебе нема...
давно нема.
Скував мороз землі сирої рами;
Співає реквієм стара зима
І замітає і твій слід снігами.

Відчуття втрати дорогої дружини переплелося у вірші з образом зими в природі, стало істотним для прагнення поета з метою розкрити своє наболіле серце для нових почуттів, що навічно ввійшли в його життя.

Щоб зрозуміти заголовок цієї збірки та її зміст у цілому треба обов'язково, хоча б у декількох реченнях, обговорити однойменний вірш «Завершення літа». Цей вірш не загадково-таємничий, у ньому відчутне суб'єктивне поетове «я». Воно тут відлунює мозаїкою почуттів, поєднується з природою й мимоволі вабить нас силою своєї ніжности:

То було вже завершення літа,
Коли сонце розкрилось крильми
І вода, до розкоші загріта,
Припадала до пляжів грудьми.
.....
А вже завтра замкне літо книгу
На холодні осінні замки,
Ключ сховає в сніги і під криги
До весни – аж повернуть чайки.

Домінує в усьому простота і безпосередність передачі почуттів. Не можна заперечити, що не позначились тут певним чином поетові життєві успіхи і невдачі. Але вони передані досить просто й без зайвого змалювання контрастних картин чи деталей. Зате часто властиві цьому віршеві несподівані переходи чи навіть не завжди гармонійні зіставлення. Немає тут гнітючих чи важких образів, що викликали б у читача острах перед життям, чи зневіру в світле і краще завтра. Навпаки, поет дає нам можливість заглянути в глибокі тайники життя.

Щоб життям відгородитися знову
Для нових усерадісних днів.

І таким чином, побачити кращий світ і скласти настрій на сприйняття величних подій життя. Це нам дуже нагадує поетів-романтиків, що подібно намагалися розказати про кращий світ, може навіть такий, якого не можна було зобразити в літературі.

Для повноти образу хочемо приглянутися до останнього вірша очима вдумливого читача, який намагається прочитати навіть недописане поміж окремими рядками. І так, оскільки його заголовок став заголовком для всієї збірки, то мимоволі відчувається, що поет мав щось на думці. Мабуть він розглядав цю збірку як окремий плід свого дозрілого творчого духу, бо такі плоди приносить кожне завершене літо.

* * *

Микита І. Мандрика – це незвичайна людина. Він свідок великих подій відродження Української Держави. Член Української Центральної Ради та член делеґації від України до Всеросійських державних зборів. Він політик, дипломат, науковець і поет.

Його постійна відданість справі української державности та намагання максимально заглибитися в її історію, причинилися до появи його численних творів, написаних багатобарвно, а через які розкривається формування характеру й історія життя персонажа. У них – пошуки нових ідей, бо поет оспівує людину в напруженому розвитку дії. Не можна поминути тут і його пильного вивчання канадської дійсности, яку він по-справжньому зрозумів та оцінив. У його творах вона не шаблонна й не абстрактна, а жива, повна динаміки та віри в краще майбутнє.

Говорячи про літературну діяльність Мандрики, хочемо також відзначити його внесок у розвиток українського літературознавства й історію українського письменства в Канаді («History of Ukrainian Literature in Canada», 1968). Його думки в цих галузях знання підсилені великим фактичним матеріялом, посиланнями на першоджерела та твердженням, що українська канадська література не є чимось ізольованим. Вона має свої характеристичні риси та йде в парі з літературним процесом інших народів. Ця література дає не лише поверхові, а й глибокі відтворення життєвої правди. Таким чином, творчість Микити І. Мандрики є частиною великої української літератури, в яку він увійшов як талановитий поет, історик літератури та видатний критик.

* * *

Микита І. Мандрика і його дружина Ганна спочивають (у десятому кварталі біля дороги) на цвинтарі Елмвуд у Вінніпеґу. Нагробок на їхніх могилах, удекорований справа і зліва листям уздовж жовтих поясів з китицею лілей посередині у верхній частині нагробного каменя. У шліфованій плиті вкарбовані рядки епітафії: «Поет, науковець, громадський діяч: свій талант віддав народові».

Олег БУДЗИНСЬКИЙ,
завідувач сектором Історико-меморіяльного музею
М. Грушевського у Києві

Садиба Михайла Грушевського в Києві

Будинок, в якому з часом розміститься Історико-меморіяльний музей М. Грушевського, єдиний в колишній садибі Грушевських, що дійшов до наших днів. Колись їх було більше. В 1908 р., коли Грушевські: Михайло, Олександр, Ганна придбали цю садибу, тут уже було два будинки. Один старенький, що стояв на розі вулиць, одразу був приречений новими господарями до знесення. Цікаво було б знати, чи чув славетний історик України, що в знесеному за його рішенням будиночку в 1863 р., коли він був тільки збудований, мешкав не менш знаменитий його попередник – Михайло Драгоманов. Вочевидь, не знав. Другий будинок – новий, зведений кілька років перед тим, не зачепили, в ньому оселилися господарі.

І купівля садиби, і знесення старого будинку було частиною одного, ретельно обмисленого пляну, що його розробив Михайло Грушевський для своєї рідні. Він надумав не лише мати в Києві родинну садибу, а й зробити так, щоб вона мала зиск. На місці старої споруди мав вирости взірець епохи – новий велетень, прибутковий будинок.

І такий будинок виріс. І значний – в сім поверхів, у два крила; і красивий – спеціяльно для нього за кресленнями видатного мистця Василя Кричевського знамениті опішнянські майстри виготовили кахлі, що прикрасили головну фасаду; і швидкорослий – за рік збудований, з перервою на зиму; в сучасній –

квартири до семи кімнат з ваннами, туалетами, не кажучи вже про паркет, кахляні груби; і популярний – квартири були зафрахтовані ще до того, як будинок був зведений.

Цікавий такий факт: проєкт замовили одразу в трьом архітекторів. Зрештою, уклали об'єднаний проєкт. Але кожен з архітекторів відстоював лише своє авторство плянів будинку. А один з них – Володимир Максимов – навіть наполіг на виготовленні і встановленні на головній фасаді спеціяльної мідної таблички, де це авторство було зафіксоване.

Після спорудження будинку восени 1909 р. всі троє Грушевських – Олександр з дружиною, Ганна, яка жила з дітьми і матір'ю – переселилися до нього. Мав у ньому помешкання і Михайло, хоч жив тоді у Львові.

Крім Грушевських в будинку в різні роки наймали квартири ціла низка визначних діячів української культури. Тут квартирував довгі роки й обладнав на мансарді художню майстерню видатний художник, архітектор, автор фасадного оздоблення цього будинку Василь Кричевський. Серед майстрів слова варті згадки талановитий письменник Спиридон Черкасенко і геніяльний поет Олександр Олесь.

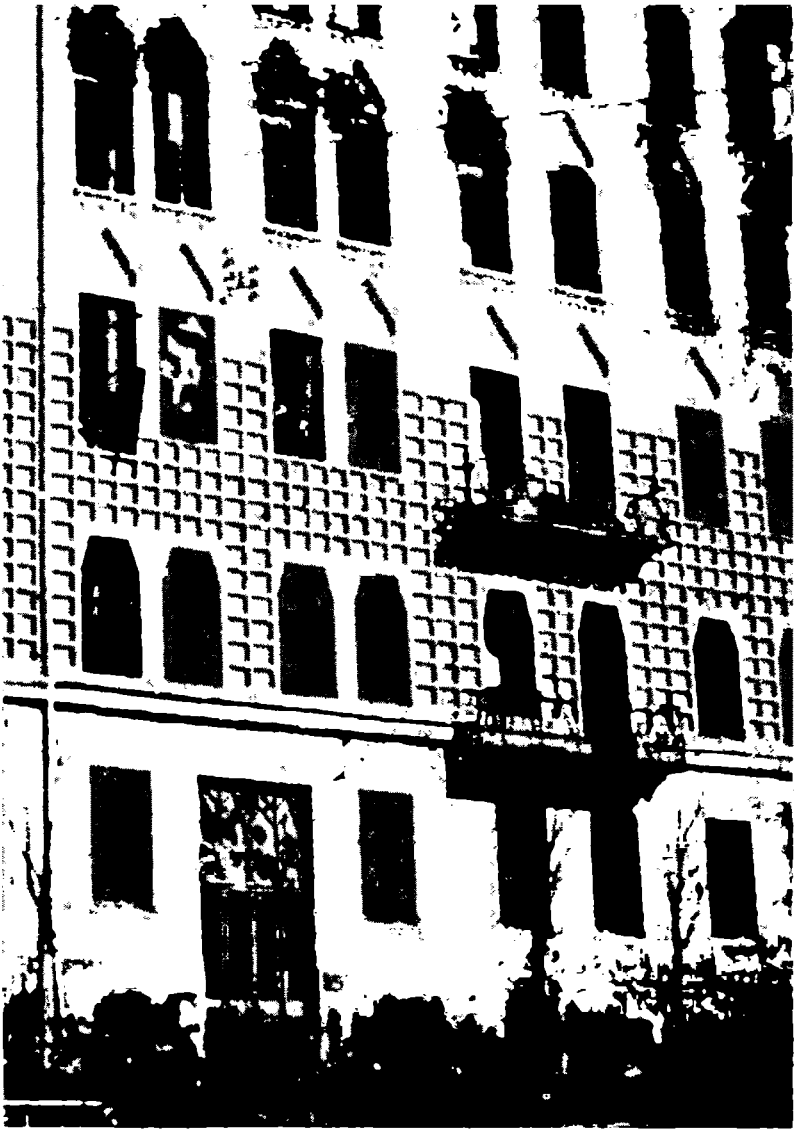
Окремо хотілося б згадати довірену особу Михайла Грушевського в Києві, здібного письменника, видавця Юрія Тищенка (Сірого). Оскільки він розшукувався царськими жандармами, то в Києві жив за фальшивими документами на ім'я Павла Лаврова. Постійно наражаючись на небезпеку арешту, він за дорученням Михайла Грушевського завідував виданням журналу «Літературно-науковий вістник», що був перенесений сюди зі Львова; поширював його знамениту «Історію України-Руси», виконував інші доручення. Саме Тищенко нарадив Грушевському купити садибу на Паньківській, коли той надумав придбати маєтність у місті. Думається, надалі список відомих мешканців будинку набагато розшириться.

На жаль, доля цієї прекрасної споруди виявилася трагічною. Вона немов би повторила трагізм долі Центральної Ради, яку очолював Михайло Грушевський. Під час наступу большевицьких військ на Київ вночі з 25 на 26 січня 1918 р. від обстрілу (при тому прицільного) запалювальними набоями від вокзалу з панцерників будинок вмить зайнявся і за ніч згорів. Родина Грушевського – дружина Марія і дочка Катерина (сам Михайло на той час був у Центральній Раді) ледве встигли вихопитися з палаючого будинку, в якому були. На матір Михайла ця подія справила таке тяжке потрясення, шо вона невдовзі померла.

Брат і сестра, що проживали у великому будинку, в рік 1910 р. знов повернулися на життя до флігеля, тому не постраждали.

Пожежа знищила все майно Михайла Грушевського, а головне – унікальну колекцію старожитностей, що зберігалася в його квартирі. Щоб зрозуміти ту втрату, яку зазнала національна культура, зауважимо, які цінності назавжди загинули у вогні пожежі: колекція місцевих та перських килимів XVI-XVIII ст. у кількості 123 од., набір виробів зі скла (Богемія, Венеція, Україна); збірка церковного срібного начиння, до речі, багато з предметів було датовано, визначено майстрів; колекція вишивки (в ній цілі ризи з Мазепиної Батуринської церкви), вироби з кістки, металу, різьблення по дереву, колекція посуду (близько 100 самих сервісів), меблі, стародруки, велетенська кількість документів давніх епох. Серед творів живопису були портрети гетьманів Кирила Розумовського та Івана Мазепи.

Полум'я безслідно знищило майно й іншого мешканця будинку – Василя Кричевського, який також 30 років збирав власну колекцію, багату і різноманітну.

Демаль фасади будинку М. Грушевського з головним входом.

Окремо можна виділити в ній так звані «папські» килими XV ст., ґравюрні дошки знаменитого лаврського художника Григорія Левицького, портрет гетьмана Полуботка, 50 великих і 100 малих живописних робіт самого колекціонера.

Після загибелі великого будинку фліґель лишився на садибі єдиним притулком Грушевських. Була ще мало придатна для життя двірницька; її розібрали в

1930 рр. У фліґелі, триповерховому будиночку на горі, Грушевські лишилися мешкати і за часів совєтської влади. Щоправда, родина Михайла у вихорі громадянської війни, а далі через еміґрацію рідко зупинялася у ньому, а може не жили зовсім. До їх послуг був ще невеликий двоповерховий будиночок по-сусідству – вул. Паньківська, 7. Садибу з цим будинком Михайло і Марія Грушевські придбали в 1913 р., можливо, сподіваючись пізніше звести ще один прибутковий дім. Ще довгий час після встановлення совєтської влади цей старенький похилений будиночок нікого не спокушав, а тому не націоналізувався. У 1919 р. в ньому жив визначний археолог, мистецтвознавець, оборонець Михайлівського Золотоверхого собору Микола Макаренко.

Фліґель же націоналізували і лише після повернення з еміґрації у 1924 р. Михайла Грушевського знову врочисто йому подарували. Уся дружня родина Грушевських була об'єднана і спільною працею в Академії наук. Дочка Катерина, брат Олександр та племінник Сергій Шамрай і собі були непересічними істориками. Додамо, що гостинністю родини в різний час користувалися мистецтвознавець, академік ВУАН Олекса Новицький (жив тут з родиною майже два роки); політичний діяч часів української революції, незмінний секретар Центральної Ради Павло Христюк, військовий міністр доби Директорії Олександр Жуковський. А скільки національних наукових, культурних, політичних діячів відвідувало Михайла Грушевського в стінах його домівки! Це дає змогу сприймати садибу на вул. Паньківській, 9 не лише як увічнену пам'ять про Михайла Грушевського, а й як згадку про весь український рух першої половини нашого століття.

Після смерти великого історика, арешту його брата Олександра, племінника Сергія Шамрая «захисний кожух» з будинку було знято. Решта родини, що не підпала під арешти, потроху «витіснялась» зі своїх кімнат працівниками НКВД.

Тепер садиби на вул. Паньківській не існує. На місці прибуткового будинку Грушевських виріс житловий монстр сталінської архітектури. Чудовий фруктовий сад в глибині садиби поступово був знищений державними установами. Тепер за садибою залишився маленький клаптик землі. Загинули і знамениті квітники Грушевських, яких так багато було коло будинку. Цю невеличку територію і ветеран-фліґель ми зобов'язані зберегти. Родинна оселя Михайла Грушевського мусить стати вінком шани українського народу знаменитому синові нашої землі.

Ярослав Стецько
член КЕ ОУН на ЗУЗ

Іван Ґабрусевич
член ПУН

Д-р Олег Кандиба-Ольжич, член ПУН

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про приєднання Верховної Ради України до Угоди про Міжпарляментську Асамблею держав-учасниць Співдружности Незалежних Держав

Відповідно до своїх конституційних повноважень, позитивно оцінюючи досвід Міжпарляментської Асамблеї держав-учасниць Співдружности Незалежних Держав у зближенні та гармонізації їх законодавства, здійсненні обміну інформацією правового, економічного та культурного характеру, визнаючи необхідність активізації участи парляментарів України в міжпарляментському співробітництві, Верховна Рада України постановляє:

1. Приєднатися до Угоди про Міжпарляментську Асамблею держав-учасниць Співдружности Незалежних Держав, укладеної у м. Алма-Аті 27 березня 1992 року.

2. Уповноважити Голову Верховної Ради України Ткаченка О. М. направити депозитарію Угоди про Міжпарляментську Асамблею держав-учасниць Співдружности Незалежних Держав – Національним Зборам Республіки Білорусь – повідомлення про приєднання Верховної Ради України до Угоди та текст цієї Постанови.

О. Ткаченко
Голова Верховної Ради України

м. Київ, 3 березня 1999 року.
№ 463-XIV

Генадій СІРЕНКО,
директор Українського інституту стратегічних досліджень і міжнародніх відносин

СЛИЗЬКА СПРАВА АБО ЗАШМОРГ НА ШИЇ УКРАЇНИ

3 березня 1999 року голові Верховної ради О. Ткаченку вдалося з п'ятої спроби повторного голосування «витягти» з народніх обранців 230 голосів за вступ України до Міжпарляментської асамблеї Співдружности незалежних держав (МПА-СНД), яке було укладене в Алма-Аті 27 березня 1992 року. Таким чином, лівий голова ВР виконав свої обіцянки перед Москвою, які він по-холуйськи, вірнопіддано пообіцяв «старшому братові» при поїздці у «краснокам'яну столицю».

Трійка лівих – Ткаченко, Симоненко, Вітренко – святкує «пірову» перемогу, яку, окрім лівих фракцій, забезпечили фракції партії зелених, соціял-демократів-«бубликів», «Незалежних», «Регіони», «Батьківщина». Проти виступили фракції Руху, «Рух-1», НДП та частина «Громади».

Але не варто віддавати всі лаври О. Ткаченку та лівим взагалі. Напередодні це питання було узгоджене з Президентом України Л. Кучмою і прем'єр-міністром В. Пустовойтенком. На зустрічі трійка вищих мужів держави прийшла до висновку, що вступ до МПА-СНД не приведе до втрати незалежности, бо багато європейських країн використовують такі форуми на свою користь. А, навпаки, після ратифікації «Договору про дружбу...» Думою та Радою Федерації Росії, якими повністю визнається Україна незалежною державою і непорушність її кордонів, вступ в МПА дасть Україні можливість для захисту національних інтересів і проведення власної економічної і зовнішної політики з країнами СНД.

Це рішення ВР зняло проблему бойкоту фракцією комуністів низки ратифікаційних угод, які не приймалися парляментом вже кілька місяців. (У той же день було легко прийнято низку законів).

Допомога О. Ткаченка Президентові у його і своєму виборчих маратонах завойовує прихильність лівих виборців. Президент проявляє «багатовекторність» у своїй діяльності: три роки виступав проти вступу України в МПА, а тепер змінив свою позицію на 180 градусів. Л. Кучма веде подвійну гру: з одного боку підтримує О. Ткаченка, з іншого – підриває його. У передвиборчій боротьбі ми будемо свідками ще не такого «флюґерства» першої особи держави, тому демократам, що взяли курс на підтримку Президента, треба добре подумати.

Демократичні сили розцінили цю змову Президента, прем'єр-міністра і голови ВР та лівих як зраду національних інтересів, зраду українців, як «фарс продажу України».

Депутати від Руху, НДП. Конґресу Українських Націоналістів і частини «Громади» вважають, що Постанова про входження України в МПА прийнята з порушенням Конституції та реґляменту ВР, і збираються довести неправочинність цього рішення в Конституційному Суді. Фальшування було наявне. Один депутат голосував за декількох. Наприклад, у залі були відсутні Леонід Кравчук, Григорій Суркіс та Олександер Зінченко, які подалися як футбольні фанати і маґнати до Мадріду на матч «Динамо» – «Реал».

Реаніматори СССР усіх відтінків і мастей намагаються втягнути Україну в імперські структури, починаючи з біловезьких угод про утворення СНД у 1991 році. Як відомо, СНД все більше і більше не спрацьовує. Україна відкинула більшість угод у рамках СНД, інші – підписала із застереженнями, що захищають її незалежність. Як відомо, СНД «А-ля Березовського» розпадається: Азербайджан, Узбекистан, Грузія заявили про вихід з ташкентського військового союзу СНД, а Грузія заявила про вихід з МПА.

В останній час Україну втягують у різні міждержавні утворення типу митних союзів, ташкентських пактів, а тепер МПА. Приєднавшись до МПА, в якому Росія має пакет голосів 50%, Україна наражається на небезпеку втрати незалежности, оскільки, згідно з Мінською конвенцією про МПА 1995 року, ця організація набула статусу юридичної особи, тобто має право набувати нерухоме і рухоме майно та розпоряджатися ним, укладати договори, брати участь у судових процесах тощо.

Втягування України в МПА – це ще одна спроба, в першу чергу, врятувати Росію від розвалу на низку незалежних держав, спроба розділити її зовнішні й внутрішні борги, які складають космічну суму – більше 160 млрд. долярів США, на країни СНД (для порівняння, аналогічні борги України сягають 12 млрд. долярів). Наслідки вступу України в МПА, безумовно, будуть: економічні – Україна буде покривати 30% коштів на роботу, будівництво, комерційну (?!) діяльність

структур МПА; політичні – МПА – це «червоний» клюб імперіялістів, шовіністів та інших лівих, що будуть нав'язувати Україні відновлення СССР і зміцнення комуністичних сил і, в першу чергу, в Росії та в Україні; військові – в Україні будуть діяти «миротворчі сили СНД» (а привід для їх уведення в Україну завжди вигадає Росія), що є порушенням Конституції України і дій ОБСЕ, не виключено, що українські хлопці, «миротворці» СНД, будуть спрямовані в «гарячі точки» вмирати за імперські інтереси.

КОМЕНТАРІ ЩОДО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО МПА

(за матеріялами УНІАН)

Заступник голови парляменту Віктор МЕДВЕДЧУК (СДПУ(о)) уважає, що питання про вступ України до МПА не є предметом для розгляду Ради Европи, «оскільки вона не має до цього ніякого відношення». «Ми не порушуємо ніяких вимог Ради Европи, бо вступ України до міжпарляментського органу СНД не має нічого спільного з входженням до міждержавного органу».

Народній депутат України, лідер Соцпартії Олександер МОРОЗ «не бачить проблеми для суверенітету України після приєднання до МПА. За словами О. Мороза, українські парляментарі мають захищати інтереси України «скрізь, де для цього є можливість». На думку лідера соціялістів, МПА «дає такі можливості, і треба ними користуватися».

Народній депутат Віктор СУСЛОВ не очікує «серйозних наслідків» від вступу України до МПА, оскільки цей орган «не може нав'язувати якісь рішення жодному парляментові». На його думку, із вступом в МПА більш тісними стануть «політичні консультації», у тому числі й з питань гармонізації законодавства в межах Асамблеї, прийняття ВР такого рішення свідчить про розчарування в прозахідній політиці й відношення країн Заходу і США до України.

Голова рухівської фракції, голова Руху Юрій Костенко заявив, що «після голосування у ВР за вступ до Міжпарляментської асамблеї СНД Народний рух починає формувати в парляменті опозицію антидержавним силам». Ю. Костенко поклав відповідальність за наслідки голосування з цього питання не лише на частину депутатів від СДПУ(о), «зелених» та кількох депутатських груп. За словами лідера Руху, «виконавча влада на чолі з Президентом починає здавати суверенітет України». «Зі структур виконавчої влади були прямі вказівки депутатам голосувати за МПА, незважаючи на те, що Міністерство закордонних справ дало юридичне та економічне обґрунтування недоцільности такого кроку», зазначив він. Ю. Костенко наголосив, що «фракція Руху в парляменті відтепер голосуватиме проти приватизації „Укртелекому", металюрґійних комбінатів та інших великих об'єктів».

«Шевченко під оглядом обізнаности в літературі був людиною висококультурною, і зокрема, добре орієнтувався в поточному житті Европи».

Проф. Юрій Бойко

Рідня і свояки Романа Шухевича.
Осип Зиновій Шухевич, батько Романа, стоїть другий зліва. Евгенія, мати Романа, сидить третя зліва з Юрком, братом Романа, на колінах. Поруч неї, до права, сидить бабуня Романа, Герміна Шухевич, а коло неї дід Романа, проф. Володимир Шухевич. На самому долі, посередині, 4-річний Роман.

ВІДГОМІН ГЕРОЙСЬКОЇ СЛАВИ ОУН

(УЦІС) Урочиста академія, присвячена 70-річчю ОУН і 90-річчю від дня народження Степана Бандери, відбулась у Стрию Львівської області.

Цей урочистий вечір засвідчив, що слава людей, які поклали своє життя на вівтар незалежности України. – живе і буде жити.

Разом зі стриянами про ОУН говорили гості зі Львова: заступник голови Львівської Обласної організації Конґресу Українських Націоналістів Юрій Антоняк, член Обласного проводу Конґресу, член Президії Львівської обласної ради Михайло Вовк і голова Секретаріяту обласної організації Молодіжного Конґресу Юлій Хвещук. Не забули в цій урочистій події і ше живих членів ОУН, які при виконанні свого обов'язку були поранені. Їх нагородили пам'ятними медалями Головної Булави Всеукраїнського Братства ОУН-УПА.

Відбувся урочистий концерт з участю народнього хору «Дударик» з села Конюхова Стрийського району, який виконав в'язанку повстанських пісень та поетичних творів. На концерті була присутня сестра Степана Бандери – Оксана. Її, а також голову Стрийської станиці Братства ОУН-УПА було нагороджено ювілейною (до 90-річчя від дня народження) медалею Степана Бандери.

На честь знаменної події у Стрийському краєзнавчому музеї «Верховина» відкрилась експозиція, присвячена ОУН, під назвою «Джерела національної тверді». Експонати для неї надав зі своєї колекції Микола Магас – голова Стрийської організації Конґресу. Виставка дає можливість стриянам ближче ознайомитися з діяльністю ОУН, адже серед експонатів є і програмові документи Організації, портрети її провідних діячів. Особливу увагу зосереджено на життєвому шляху та діяльності Степана Бандери.

Галина Турянська

УРОЧИСТОСТІ В ЛУЦЬКУ

(УЦІС) 28 лютого в Луцьку Братство ОУН-УПА Волинського краю провело в Українському музично-драматичному театрі ім. Лесі Українки урочисті збори, присвячені 70-річчю ОУН. Активну допомогу в організації зборів надали Обласна організація Конґресу Українських Націоналістів.

З доповіддю «70-років ОУН» виступив останній командир УПА Василь Кук з Києва. З великою зацікавленістю присутні заслухали доповідь «ОУН на Волині у 1930-40 роках» молодого науковця з Волинського університету В. Яроша.

Урочисте зібрання привітали голова Обласного Конґресу Олег Максимович, начальник Управління Обласної державної адміністрації В. Попович, голова Обласної організації «Злагода» та ін. Відбувся великий концерт, на якому виступили народній артист України Валерій Маренич, артистка Обласної філярмонії Ала Опейда, Народня самодіяльна хорова капела «Посвіт».

Людмила Ольхова

І ЛУНАВ ГОЛОС ПРОВІДНИКА...

(УЦІС) Ще років 10 тому про такий легальний виступ в Східній Україні не можна було й мріяти. А сьогодні... 17 лютого в Сумах відбулася конференція з нагоди 70-річчя ОУН і 90-річчя від дня народження Степана Бандери. Конференція пройшла в спокійній, діловій атмосфері. Були, шоправда, спочатку з боку комуністів деякі спроби налаштувати атмосферу цього заходу на інший тон, спровокувати гармидер. Та це не вийшло. Мало хто звертав увагу на нечисленне зборище комуністів з недолугими гаслами біля Обласної філярмонії. Можливо, була ще одна спроба... О п'ятій годині, коли вже до присутніх з короткою промовою звернувся голова Молодіжного Конґресу Віктор Рог, раптом по залі пролетіла чутка, що до філярмонії несподівано завітали представники місцевої податкової адміністрації. Чи то й справді податківцям заманулося саме цієї години зайти до філярмонії, чи то комусь спало на думку ще раз перевірити міцність нервової системи у директора філярмонії і організаторів заходу, але нічого з того не вийшло – нерви в усіх (навіть у сумської міліції) виявились на належному рівні, і конференція відбулася.

Виступали члени Сумської крайової організації Конґресу, Обласного козацького товариства, СУМ «Сумщина». Особливо цікавими були доповіді з історичними розвідками щодо ОУН та УПА, поширення у свій час національно-визвольного руху в Україні аж до східніх її областей, з якими виступили вчитель Генадій Іванущенко та студент Сумського педінституту Костянтин Єлишевич. Присутні почули цікаві відомості про те, як у роки Другої світової націоналісти діяли на Сумщині, де 1942 року була доволі чисельна організація.

Кульмінаційний момент конференції настав, коли в залі зазвучав записаний на плівку голос Степана Бандери – фраґмент з його доповіді.

Ю. Ош, м. Суми

СПІЛЬНА ЗАЯВА

молодіжних організацій про недовіру голові Верховної Ради Олександру Ткаченку

(УЦІС) Українська молодь, не байдужа до майбутнього своєї країни, стурбована висловлюваннями Голови Верховної Ради України Олександра Ткаченка, якими він розкидається під час закордонних вояжів.

Вважаючи заграванння Ткаченка з російськими шовіністами та його заяви про необхідність приєднання України до Міжпарляментської асамблеї СНД і до так званого союзу Росії й Білорусі принизливими для України, ми висловлюємо недовіру Олександрові Ткаченку і вимагаємо від народніх депутатів усунути Олександра Ткаченка з посади голови Верховної Ради.

Ми попереджаємо народніх депутатів, що перебування цієї людини на високій державній посаді не лише робить український парлямент посміховиськом в очах світової громадськости, але й містить реальну загрозу незалежності України.

Наш шлях – це повернення в Европу, і цей шлях буде тим коротший, чим раніше плазування перед московськими покровителями перестане бути державною політикою України.

Ця заява відкрита для підписання молодіжними організаціями.

Заяву підписали: *голова Молодіжного Конґресу Українських Націоналістів В. Рог, голова Української Студентської Спілки С. Мальованець, голова Молодого Руху В. Кириленко, голова Всеукраїнського молодіжного об'єднання «Молодь – надія України» В. Гладчук.*

Д-р Святомир М. ФОСТУН

Срібна земля в боротьбі

Після Першої світової війни внаслідок Сан-Жерменського договору підписаного 10 вересня 1919 р., Закарпаття перейшло під владу Чехо-Словаччини. Чеська влада згідно цього договору повинна була дати Закарпаттю широку автономію[1], одначе ця автономія була проведена в життя щойно в 1938 році, коли Чехо-Словаччина опинилась у скрутному політичному становищі, бо над Європою громадилися вже буревійні хмари воєнного конфлікту, а Гітлер, забравши від Чехо-Словаччини Судети (де населення було в більшості німецьке), завдав болючого удару тій країні. Тоді чеська влада погодилася дати Закарпаттю повну автономію і призначила його владу: Прем'єр-міністер – посол Андрій Бродій, а міністрами стали посол Юрій Ревай і сенатор д-р Едмунд Баринський. Уповноваженим міністром до уряду був іменований посол д-р Степан Фенцик, а державними секретарями були о. монс. Августин Волошин і д-р Іван П'єщак. Призначення такої автономної влади Закарпаттю сталося ввечері у вівторок 11 жовтня, 1938 року.

Перша Українська (Руська) Центральна Рада, що була передвісником сейму Карпатської України, у своєму маніфесті, виданому з нагоди такої важливої історичної події, оголосила, що «по довгих століттях тяжкої неволі наш український народ став дійсним власником Срібної Землі, нашої батьківщини Підкарпаття. Від сьогодні на нашій землі буде володіти наш народ без чужого опікунства. З цього історичного факту радіє увесь український народ»[2].

Незважаючи на різні провокації поляків і угорців, а вони були майже повсякчасні, українське громадянство Срібної Землі розгорнуло широку працю творення власної держави в усіх її аспектах. На жаль, призначений чеською владою уряд не виправдав сподівань громадянства, бо посол Андрій Бродій почав таємно спілкуватися з угорцями, плянуючи віддати Карпатську Україну Угорщині. Про це довідався чеський уряд і 27 жовтня 1938 року, коли Бродій був у Празі, чеський міністер юстиції д-р Фаерабенд розпорядився узяти Бродія під арешт. звинувачуючи його в державній зраді. В часі обшуку приватного помешкання Бродія в Празі виявлено там півмільйона угорських грошей, а також листа до Бродія від угорського реґента Горті, в якому реґент обіцяв надати Бродієві шляхетський титул, коли він успішно проведе акцію приєднання Карпатської України до Угорщини[3]. Того ж таки дня уряд Карпатської України подався до димісії, і по-

[1] Francis Deak, «Hungary at the Paris Peace Conference», New York, 1942, p. 453.
[2] «Нова Свобода», 13 жовтня 1938.
[3] Петро Стерчо. «Карпато-Українська держава». Торонто, 1965, стт. 6-67.

став новий уряд, що його очолив о. монс. Августин Волошин. До уряду ввійшли Юліян Ревай і д-р Едмунд Бачинський. Українська Народня Рада знову видала заклик до українського громадянства, вказуючи на небезпеку, що нависла над країною, і повідомила населення, що «доля нашого народу на Підкарпатті передана до рук батька нашого національного відродження о. Августина Волошина»[4]. Створення українського уряду викликало велике захоплення в цілій країні. Всюди відбувалися велелюдні маніфестації, а найбільша з них в Ужгороді, де промовляли Августин Штефан, Юліян Ревай і д-р Степан Росоха, який сказав, що новий уряд – це «вже сповнення першого кроку до наших далекосяжних мрій»[5].

Проте вже рішення Віденського арбітражу 2 листопада, внаслідок змови Німеччини й Італії (а ця остання активно підтримувала Угорщину в справі Карпатської України), болюче вдарив Срібну Землю, бо «сильні Европи» того часу – Третій нацистський Райх і фашистська Італія – признали угорцям Ужгород, Мукачів і Берегове з врожайною землею надтисянської долини, незважаючи на протести не тільки Карпатської України, але й українців у Західній Европі та на північноамериканському континенті. Віденський арбітраж віддав Угорщині біля 1500 квадратних кілометрів території Карпатської України, на якій проживали біля 173 тис. людей. Це був дуже болючий удар для Срібної Землі, одначе він не захитав ані не зламав великого ентузіязму карпатських українців у розбудові невеликої їхньої країни. Розбудовувалися всі ділянки народнього життя. Українська Національна Оборона була переорганізована в «Карпатську Січ», що її головним комендантом був обраний Дмитро Климпуш. Великий внесок в організування «Карпатської Січі» зробили провідні члени ОУН Роман Шухевич, полк. Михайло Колодзінський, Олекса Гасин, Зенон Коссак, Юрко Лопатинський та інші[6].

15 березня 1939 року відбулась у Хусті, що став столицею Карпатської України, сесія сейму, на якій було проголошено самостійність Карпатської України й обрано о. монс. Августина Волошина першим Президентом Карпатської України. Не гаючи часу, Президент іменував такий уряд молодої держави: Прем'єр – Юліян Ревай (він також відав зовнішніми справами), Степан Клочурак – військові справи і сільське господарство, д-р Юлій Бращайко – фінанси, промисел і торгівля, Юрій Перевузник – внутрішні справи, д-р Микола Долинай – здоров'я і соціяльна опіка, Августин Штефан – релігійні культи, шкільництво й освіта[7].

Але над новопосталою карпатською державою громадилась політична гроза. Угорщина за всяку ціну намагалась одержати від Гітлера згоду, щоб якнайскоріше захопити Карпатську Україну. Водночас польський уряд також розгорнув широку дипломатичну діяльність проти Карпатської України. В тій діяльності особливу активність проявляв міністер зовнішніх справ Юзеф Бек, діючи проти Карпатської України майже в цілій Західній Европі. Німецьке міністерство зовнішніх справ стверджувало в тому часі, що польський уряд використовував усі можливі політичні ходи, дії, засоби, щоб знищити Карпатську Україну, навіть не виключав можливости спільного з Угорщиною нападу на молоду карпатську державу[8].

[4] «Нова Свобода», 28 жовтня 1938.
[5] Там же, ст. 68.
[6] Петро Мірчук. «Нарис історії ОУН». Том І. Мюнхен, 1968, ст. 550.
[7] «Велика Історія України». Львів, 1948 – Вінніпег, ст. 865.
[8] Heinz Höhne, «Canaris». London, 1979, p. 322.

В широкій політичній грі, що велася тоді між Італією, Угорщиною, Німеччиною і Польщею за Карпатську Україну, угорський уряд зробив догідні обіцянки нацистському режимові й Гітлер вирішив віддати Карпатську Україну угорцям. Надвечір 12 березня 1939 року Гітлер викликав до себе угорського амбасадора в Берліні Доеме Стояї і повідомив його, що в обличчі скорого захоплення Чехо-Словаччини військами Третього Райху німецький уряд підтримує справу незалежности Словаччини, а про долю Карпатської України можуть рішати угорці, тобто дав Угорщині вільну руку окупувати Карпатську Україну. Вже другого дня реґент Горті надіслав Гітлерові подяку за його згоду, пишучи: «Я ніколи не забуду цей доказ приятельства, і Ваша Ексцеленція може вічно розраховувати на мою крицеву вдячність»[9].

Того ж дня німецький консул у Хусті д-р Гофман вручив президентові Карпатської України телеграму Гітлера з вимогою передати угорцям владу в Карпатській Україні. Отець монс. Августин Волошин відповів, що Карпатська Україна хоче жити в мирі зі своїми сусідами, але виступить зі зброєю проти кожного, хто задумав би порушити її свободу і державні кордони.

Наступ угорських військ на Карпатську Україну почався вже вночі з 13 на 14 березня уздовж південних кордонів у чотирьох напрямках по залізничних шляхах. Перший наступ ішов з Ужгороду на Перечин – Ужок, другий з Мукачева на Сваляву – Лавочне, третій на Іршаву – Кушницю, четвертий на Севлюш – Королево – Хуст – Ясіня. Проти вишколеної, добре озброєної угорської армії, яка вжила в боях танки й авіяцію, виступили карпатські січовики і громадяни, погано озброєні й без майже ніякого воєнного устаткування. І ця жменька українського патріотичного війська воювала з угорцями протягом двох тижнів, а партизанські групи вели бої і сутички з угорським військом протягом кількох тижнів. 15 березня д-р Гофман запросив до себе представників Головної Команди «Карпатської Січі» й радив їм капітулювати, бо всякий опір марний. Тоді полк. Михайло Колодзінський-«Гузар» сказав так: «У словнику українського націоналіста немає слова „капітулювати“. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна – ніколи»[10].

Завзяття карпатських січовиків і їхня героїчна боротьба з переважаючою угорською армією викликала широкий розголос у цілому світі. «Треба уявити собі той героїзм „Карпатської Січі“ в обороні їхньої країни», – писала французька газета «Ле Фіґаро» від 23 березня 1939 року. Навіть польська шовіністична преса була здивована героїзмом карпатських бойовиків. «Меркуріюш Польскі» писав: «На шпальтах „Меркуріюшу“ ми виступали з цілою безоглядністю проти „Закарпатської України“. Мусимо, одначе, чесно сказати, що в обличчі останніх подій маємо більшу пошану до українців, ніж до чехів і словаків. Які б там не були, і хто б там не були оті „січовики“, а все-таки ті люди не скавуліли, не склали зброї, а билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах»[11].

У завзятих і кривавих боях з угорцями згинули дуже багато карпатських українців, а також галичан, що нелеґально прийшли на допомогу своїм братам в Карпатській Україні. В бою під Буштином загинув командувач військом Кар-

[9] «Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal». Nurenberg, 1948. Vol. XXXI, p. 155.
[10] Петро Мірчук. «Нарис історії ОУН». Том. І. Мюнхен, 1968, ст. 557.
[11] Там же, ст. 558.

патської України полк. Михайло Колодзінський і його помічник чотовий Зенон Коссак. Дуже багато січовиків попали в угорський полон. Угорці жорстоко знущалися над ними в концтаборах у Великому Бичкові, Варю, Дапоші та в різних в'язницях. Шалів тоді теж угорський терор у містах і селах Карпатської України. Багато січовиків і провідних діячів Карпатської України були примушені покинути рідну країну і вийти на еміґрацію. Молода Карпатська Україна була переможена, але не капітулювала ні політично, ані мілітарно і не відступила ні на хвилину від ідеї боротьби за свободу, всупереч бажанням Угорщини та Польщі. «Відповідь карпатських січовиків, – писав „Вісник" (книга 4, 1939 р.), – була подібна до відповіді Камброна під Ватерльо... Здивований світ нагло побачив щось таке, перед чим мимоволі кожний мусів зняти капелюха».

У 60-річчя з часу постання і героїчної боротьби молодої держави – Карпатської України – схилімо наші голови в пам'ять і пошану всім тим воїнам-борцям, які поклали своє життя в збройній боротьбі за великий ідеал – волю Срібної Землі!

Роман Шухевич (перший зліва) на відпустці з польської армії.

Тарас ШЕВЧЕНКО

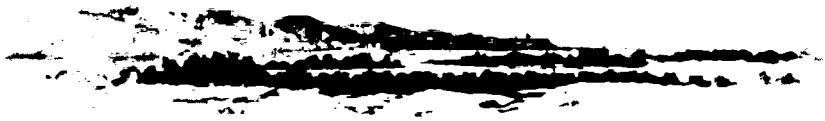
Заповіт

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, отоді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того –
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

25.XII.1845, Переяслав

Розрита Могила

Світе тихий. краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
– «Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала.
Звичаю навчала.

Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, –
Панувала і я колись
На широкім світі.
Панувала… О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матірь,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю!…
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала –
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, німоті;

Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає…

А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та поможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матірь катувати!»

На-четверо розкопана
Розрита могила…
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, як би то…
Як би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала.

9.X.1843,
Березань.

Суботів

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України –
Широка, глибока:
Ото церква Богданова.
Там то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділився.
Ляха задавила, –
Байстрюки Єкатерини
Сараною сіли.
Отаке-то, Зіновію,
Олексіїв Друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що «все-то те

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що зустріли,
То все очухрали;
Могили вже розривають.
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять...
Отак-то, Богдане!
Занапастив-єси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така дяка...
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу
Та Полякам»... Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні люде...
Не смійтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розвалиться, а зпід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі,
Невольничі діти!

21.X.1845, Миргород

На роковини Шевченка

За Каневом, на горах, аж на чолі,
Де у низу Дніпро щось гомонить, –
Могила єсть. Її дощі поволі
Розмили вкрай: дубовий хрест лежить,

І щовесни з гори рвуть хвилі глину,
Обвалюють у воду береги, –
Щоб вирвати в недбальців домовину
Й на дні сховать останки дорогі...

Хто ж там лежить? Кобзар наш незабутній,
Що висприяв «терновий» за любов.
На чужині зітхнув він дух славутній
І тліном лиш вернувсь додому знов...

Ні, він не вмер. Поки ще наше слово
Лунатиме серед степів, лугів,
Його пісень розіллється чудово
Мелодія по сизій млі віків.

І заповіт братерства та любови,
Що він нам дав, як стяг, на боротьбу,
Перелетить луною в інші мови
І правдою подужає злобу.

Настане час, і з тим новим псаломом
Підемо ми по стогнах городів
І воздамо з тимпанами та дзвоном
Хвалу йому, заступнику рабів.

Настане час... Хоч і зима панує
І в ніч глупу мовчить ще правди дзвін, –
А вірний люд і поночі простує
На гору ту, де мученика тлін...

Марко БОЄСЛАВ

Генералові Т. Чупринці

Був наказ: До походу! До зброї –
Україна розп'ята в вогнях!
Кожна хата родила героїв,
Месник руку могутню підняв.

Був наказ, як гаряче залізо –
І слова стали чином живим!
Боротьба – стала честі девізом –
Месть горіла завзяттям грізним!

Залунав у просторах так гордо
Віщий гомін хоробрих боїв –
Рознеслись стогромним акордом
По світах ідеали Твої!

Ще мент і Твій голос владарно,
Загримить на руїнах Кремля,
І напише колонам ударним
Пісню слави розкута земля!

В Україні, 2.X.1947

В. А. Ш.

Ні!

Коротке – Ні! Це слово грізне,
В нім непоборности вся міць.
В нас скорше кров із серця бризне,
Ніж упаде сльоза з зіниць.

В нас на шляхах віків кривавих,
В боях за правду проти зла,
В огнях змагань, в пожеж заграваx
Не одного вже смерть взяла.

Вона у дім до нас заходить
І завжди в кут Святий сіда –
Тому, напевно, щоб в народі
Не гасла ненависть Свята,

Тому, напевно, щоб ридання,
Перетопивши в гордий гнів,
І ми вступали до змагання
За клич узявши грізне: – Ні!

Рішучість, гарт – розпуки замість,
Взяли і ми з часів старих:
– Тих не оплакують сльозами,
Що поривають в бій живих! –

Хто там сказав – нема Чупринки?
Хто опустив на щоглі стяг,
Коли ще пишуться сторінки
Його безприкладних звитяг?

Коли в краю Його горінням
Зогріта з ворогом борня,
Несе і нам, і поколінням
Красу овільненого дня!

Коли ні в Юра, ні в Софії
Не чуть ще дзвонів жалібних,
То значить хочуть Львів і Київ
Зустріть Його серед живих!

Коли Москва фанфар не грає
Про перемогу над УПА,
То знай: на горло їй ступає
Грізна Чупринківська стопа!

Хто ж там сказав – нема Чупринки?
Хто ж опустив на щоглі стяг?
Коли ще пишуться сторінки
Його безприкладних звитяг!

(Передрук з «Сурми» ч. 25)

Іван ХМІЛЬ

Сл. пам'яті Ген. Р. Шухевича-Чупринки

Родився на світ для жертви й крови,
Боровсь, змужнівши, аж до гробу –
Во ім'я волі і любови,
За наше всіх святе добро.

Щоб вільний був наш рід великий,
Земля багата з краю в край,
Щоб з вежі Львова гордо кликав
Дзвін волі ген, аж по Дунай!

Щоб Прип'ять, Буг, Кубань із Сяном
Злились в-одне, як рідна кров,
Щоб раб нарешті став вже паном,
А серцем – Київ і Дніпро!

Родився і згинув, боротьбою
Захоплений з юначих днів.
І вів когорти за собою
На Київ древній, через Львів.

Хвала Тобі, Герою, й слава
Від наших серць, усіх земель,
Що творять вкупі нам ДЕРЖАВУ
З Карпат до Каспію пустель.

Ми Твій наказ, УПА Титане,
Сховаєм в душах і серцях,
Щоб, слушний час коли настане,
Твій чин довести до кінця.

Чікаґо, 12.12.1964

Микола МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

«Просвіта»

Віки далекі глухо проминали –
І сонних вод німих стояли плеса мертві,
І в темряві ми гинули й конали,
І все добро богам чужим несли ми в жертву…

Князі лягли в теремах і святинях,
Що в попелі руїни заросли травою, –
І ждали Сонця довгі покоління,
Прибиті злиднями і горем, і журбою.

У панщині тяглись на поле чорне,
Дощами й снігом биті ранком без одежі –
Остяк мололи на кремінних жорнах
І з туги в світ тікали поза рідні межі…

Аж Ти в годину скрути і терпіння
Післала світло Сонця й Правди поміж діти –

І душі, і серця палким горінням
Натхнула й повела у храм Знання й Просвіти.

Ти люд новий на Божий світ створила,
Рабів німих тих підняла із безголов'я –
Вогню цілющого влила у жили
І сповнила серця всім вірою й любов'ю.

І вже стоять полки на полі яснім,
Озорені вогнями й духом Прометея –
І вже ніколи той вогонь не згасне,
Бо в гордих велетнів змінилися піґмеї!..

До Рідної Землі любов одна безмірна:
Знання і Праця – горді заповіти –
З тим прапором ідуть Твої вже діти
На прю, до світлих перемог одважно й вірно.

Бо хто лиш раз побачив діло Боже
І раз в душі своїй палке почув горіння –
Ніщо в його грудях убити вже не зможе,
Ні з серця вирвати святого Просвітління!

Мар-КА

У 40 день смерти Провідника Ярослава Стецька – 5.7.1986

І знову у Мюнхені свіжа могила,
І знов, Україно, Ти в смутку, в журбі...
Бо втратила свого найкращого Сина,
Що жив і трудився і віддав все Тобі.

Схилились троянди – пахучії квіти,
Що рясним килимом лягли на труну.
Туга не втихає і важко згоїти
Душевний наш біль в цю хвилину сумну.

Та час лікуватиме рани зболілі,
І туга на крилах полетить в вирій.
Зов пісні свободи і поклики смілі
Синам Твоїм скажуть готовитись в бій.

А дух Твій і віра тверда в перемогу
Свічадом буде їм, освітить мету.
Ідеї Твої – це ладан у дорогу, –
Це поклик до змагу за Правду Святу.

В жалобі сьогодні наш прапор похилий
Та ми піднесемо його на щоглах.
І підемо Друже, Провіднику милий,
В ім'я України – до волі, звитяг!

Лондон, липень 1986

Авґуст Ґраф Платен
німецький поет, 1796-1835
(переклав Є. Кременко-Іванків)

Я так хотів би

(Ich möchte gern)

Я так хотів би від усього
Втекти, від світових примар,
Спокійних рік знайти дорогу,
Плисти, намет розп'явши хмар,

Де птиці в піднебесній тиші,
І вниз не тягне вже земля,
Стихія чистих вод колише,
Без горя людського і зла.

Лиш рідко берега торкнутись,
Та не виходити з човна,
По рожі пуп'янок сягнути,
І знов туди, де путь ясна,

Глядіти здалека, як стада
Пасуться, скрізь квітки довкіль,
Плоди збирають винограду,
Пахуче косять сіно піль.

Втішатись світлом променистим,
Що вічно сяє, як блакить,
І хвилі свіжої пінистим
Ковтком, що гоїть і кріпить.

Євген КРИМЕНКО-ІВАНКІВ

Титанік*

Давно похований в підводнім гробівці,
Став символом двадцятого століття,
Не стерлись в пам'яті картини ці:
Тріюмф його й загибелі страхіття.

Так гордо хвиль хребти поров Титанік,
Новітнє чудо, людський архитвір;
Забави, сміх при музиці й шампані...
Аж тут зудар і крик! А льодовик мов звір!

Потонув він... на дні морських глибин
Пригадує нам смерть: «Мементо морі...»
Та в тиху ніч, з божественних вершин
Про вічні чудеса говорять зорі.

І слухає Титанік цю таємну мову,
І темні очі підніма до зір,
І як колись, він усміхнувся знову,
І в глибині морській засяв чудесно мир.

Безпечна пристань жде вже в далині...
Хоч хвилі піняться, шаліє море,
Наш корабель всі сили зла поборе,
Керманич бо Небесний при стерні.

Квітень, 1998

* Titanic – великий люксусовий корабель, який під час своєї першої подорожі зі Совтгамптону (Англія) до Нью-Йорку несподівано затонув після зудару з льодовиком. Це сталося 15 квітня 1912 року. Тоді загинуло понад 1500 осіб.

Феномен часу

Час є? Нема його! Пройшов… Ще буде?
Тисячолітній хоч, та часто молодий…
Його вітають, проклинають люди;
Він друг і ворог, милий і лячний.

В кутку собі так цокає привітно
В годиннику старому і наводить сни…
Окраса дому, любо й непомітно
Пливуть хвилини як потік весни.

Мов гураґан міста старинні бурить,
Віки змітає, наче той папір;
Стирає в пил фортець потужні мури,
І від землі проводить нас до зір.

Із юністю шмигне як та пташина,
У старості – це черепахи хід…
Стрункий, високий, буйна теж чуприна,
То знову сивий він, похилий дід.

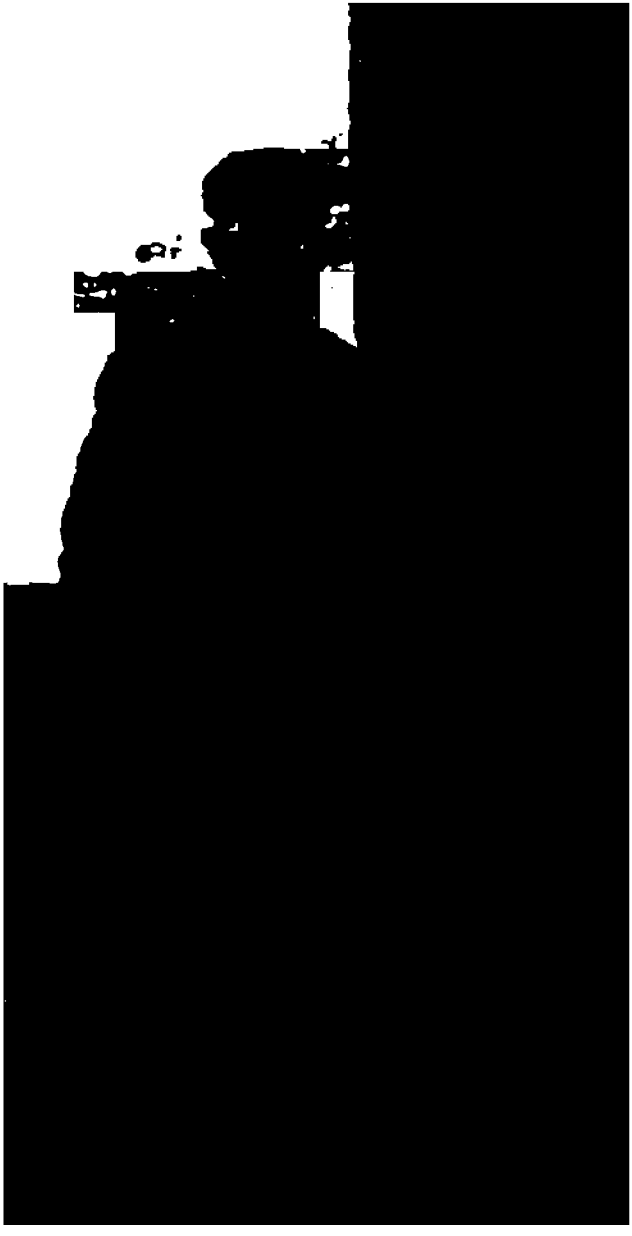
На все, що робить має плян пригожий:
Вирощує життя, несе також косу…
Для тих, що вірять – він служитель Божий,
Цей таємничий феномен часу.

Для нас цей час! Зробімо все, що вмієм,
Це праці час і творчих дум, пісень…
З Горацієм скажімо: «Carpe diem»,
Лови хвилину кожну, кожний день!

Липень, 1997

«Ряди стрілецькі тихо йдуть –
Рої залізні за роями.
Їм смолоскипом світить путь
Весняний місяць над полями».

Марко Боєслав
З поеми «Хай путь спасенна Вам свята»

ТУР (Роман Шухевич), Голова Проводу ОУН на Українських Землях.

Володимир ПОГРЕБЕННИК,
доктор філології, професор

Володарка сутности ліричного тепла

Дарія Мельникович-Рихтицька. «Кольори вітру». Детройт, 1998, 267 стор.

Письменницьке ім'я Дарії Рихтицької стає все відомішим не тільки в Америці, але й на дорогій їй батьківщині. Проте остережемося стверднти, що авторка збірок поезій «Шовкова косиця» (1992), «Крижаний цвіт» (без дати, певно 1996), а тепер іще й *«Кольорів вітру»* набула в Україні широкої популярности і заслуженого визнання, котрих гідна. Не сприяє цьому сам «антиліричний» час, хоч і шанувальники поетичного слова ще не перевелися. Не бачиться вповні щасливим уходження письменниці в оперативне поле українського літературознавства. Принаймні материкової репрезентантки «рухомої естетики» в своїх передслів'ях до двох останніх збірок не завдали собі труду об'єктивно і предметно вистудіювати особливости форми і змісту поезії Дарії Рихтицької, як це зробила Аріядна Шум із Торонта у вступній статті до «Шовкової косиці» ще 1991 року. Натомість Михайло Саченко, гадаємо, чинить не найкращу прислугу авторці, коли у вступній статті до *«Кольорів вітру»* б'є в словесні тулумбаси, «конкретово» творить «рядівці» на зразок «Українська поезія нинці – відмита піском морського берега (?), а проза теж зануділа», дивує «обунезалежного» читача розхристаністю свого «квазіпоетичного» стилю, – й все це затирає добрі прикмети вступного слова, затруднює сприйняття. Передмова Василя Барладяну-Бирладника до «Крижаного цвіту», багатша від Саченкової інформативно, також не без суттєвих «вузьких місць». Але зауваживши «не знаю жодного українського поета, який би так, як Д. Рихтицька, любив Україну», хіба він тут volens-nolens не уневажнив Тараса Шевченка з його творами найвищої любови до своєї «України убогої», автора «Сідоглавому» Івана Франка чи й Лесю Українку? Це не єдине безапеляційне твердження, а зустрічаються і просто дивоглядні – буцімто рима і розмір узагалі непотрібні для евфонії і співучости української поезії, а Д. Рихтицька не має жодного відношення до літератури діяспори (невже так-таки так? І навіть так би мовити «явочним порядком» видання всіх збірок у Детройті?).

Та облишмо інтерпретаторів і перейдімо до самої книжки *«Кольори вітру»*. Ошатно видана (на жаль, накладом лиш у тисячу примірників), мистецьки оформлена М. Сарапиним, ця книжка об'єднала вірші 1995-1997 рр. написання. Творилася вона і в Америці, і в Україні – Київ, Івано-Франківськ. Два останні з координат роблять збірку ближчою до материкового читача, цікавою як погляд на нас і нашу дійсність свіжим заангажованим оком, а не тільки показують, як багато важить для авторки її велика і «тісніша» батьківщина. До речі, «зворотної» можливости вдивитися в Америку оком українки ця книжка не дає (і чи не криється у відмові бачити чужину певна небезпека для творчого розвою Д. Рихтицької?). Сформована не за формально-хронологічним принципом, а за ще «франківським», – згідно розділів, збірка *«Кольори вітру»* вилонює їх чотири: «Обрій сподівань» і «Спалахи пристрастей» (у кожному – понад 20 текстів), «Образ спокус» (дещо менше) та «Згущене слово» (більш як сто мініятюр).

Біла з золотом ваговита книжка справляє незвичне візуальне враження – як пожартував Ф. Погребенник, на берегах сторінок знайшлося б місце для видрукування ще двох збірок ліриків-традиціоналістів. І хоча

ліва – парна, «жіноча» – кожна сторінка не є цілком чистою, як концепційно видав нещодавно лірику Я. Щоголева директор київського видавництва «Горудень» художник В. Чупринін, але у цій книжці маємо чималі білі «екрани» праворуч і ліворуч від стрункого (в ряду здебільшого одне слово) тексту Д. Рихтицької. На ці екрани неквапливий вдумливий читач зможе спроєктувати власні думки-враження від прочитаного, уявно і зримо водночас і зреалізувавши явище полісимсловості поезії. Підступом до такої форми була «Шовкова косиця», витонченим її культивуванням позначено «Крижаний цвіт». У *«Кольорах вітру»* ж слова й образи, що «падають» одне за одним у розум і серце адресата, витворюють особливий ритм, карбовано-енжамбеманний у донесенні вигинів думки чи нюансів емоцій. Щасливо віднайшовши свою форму, поетка залишається незрадливо їй вірною і модифікує не так жанри чи ритми, як обсяги текстів виміру повноти самовиразу.

В аспекті версифікаційному поетичний набуток Дарії Рихтицької вже підпав під владу літературознавчої дефініції «білі вірші». Дійсно, від них ув останніх збірках – неримована різностопність рядків, активність окситонних і парокситонних клявзул. Та годі шукати в віршах впорядкованості дво- чи тристопних розмірів – адже в рядок укладається одне чи й більше різноскладових слів рухомого в нашій мові наголосу. Це веде до природної розмовної інтонації лірики, нерідко свідомо «опрозеної», майже автологічної. Тож є підстави стверднти: вірші Д. Рихтицької не «вільні», а «звільнені» (французькі символісти розрізняли їх відповідно як «vers libre» і «vers liberes»). Такі вірші наближаються іноді до того чи того метра – в *«Кольорах вітру»* частіше до ямба, що визначає тон, наприклад, у віршах «Ми жили чеканням ...», «Туди, туди до вас спішу...», до хорея («Скільки ясности світлого сяйва...») чи й до анапеста (початок «Злету птаха»). Повного втілення метричної структури в текстах немає, бо музичний слух і ритм фрази переборюють метр. Згадані риси, що не є рідкісним в материковій поезії молодшого і наймолодшого покоління, поширені на Заході, зближують Д. Рихтицьку, скажімо, з Н. Лівицькою-Холодною.

Зачинний у збірці розділ «Обрій сподівань» є, за єдиним винятком, явищем «я-літератури». Ліричний суб'єкт тут – сама, та не вся ще Д. Рихтицька. Тут рішуче переважає лірика, – така-бо природа хисту нашої авторки взагалі. Ритми поетичного пульсу визначені станами організму рідної землі. Ліричному «я» властиві фізичне відчуття музики від зневаги України на своїй – не своїй землі, від засилля чужої мови серед рідних степів. Тому не виявом етичного максималізму, а природним імперативом патріота читається заклик припинити зневагу в «Ритмі пульсу» – препозиції збірки. Художня сценерія епічної ліризованої поеми «Остання зустріч» реконструює в психологічних контурах техніки «Видимої мови почуттів» трагічні обставини зустрічі в енкаведистських лабетах Юрія Шухевича з уже захололим тілом батька. За цілковитого невтручання авторки гранично просто і на межі з натуралізмом, сильно у вимовності ситуації та поведінки розкрито цю людську драму – свого роду символ української новітньої історії. І це не єдиний художній «оскалок» долі українців, ізрослих у «буряному політті» (Є. Маланюк), що то ввійшов неповторно-національним обертоном в індивідуальний поетичний світ Д. Рихтицької. Так, у творі «З колючих страстей випливає самотність...» відлунює наказ батька, сприйнятий і Дарцею, і її братом Мироном, вояком УПА, – «Мужність загубити – ...все згубити», оживає сам неоромантичний ідеал нонконформізму. Опоетизований він слідом за Лесею Українкою: «До землі прибитий списом Говорив...: «Убий! Не здамся!» Подібні «сліди» щедрого літературного спілкування сприяють інтелектуалізмові, інтертекстуальності, підсилюють «старою» емоційність нову.

Щиросповідальний автобіографізм і життєва автентичність – характерні сталі риси Д. Рихтицької, котрими перейнято присвяту лужанським друзям, вірш «Я білим птахом...» і ін. Частотний у поетки мотив самотности. Попри всі замовляння (в цій народній манері й витримано рядки на ст. 15) її тяжко, немов пропасницю, відіслати в ліси-нетрі. Вона нестерпно жалить носталгією в чужині, в'ялить подихом ліричну героїню, спраглу тепла рідного краю,

ладну бути в ньому навіть тополею («Туди, туди до вас спішу...»). Так на індивідуальній емоційній основі продовжується традиційний в українській словесності культ Дніпра з його прадавньою синьою водою чи Карпатських верхогір'їв («О, небо України!») – емблем материзни в стужілому за нею серці. Проте це не безсила туга емігрантки, бо найгірша самотність і туга відвідують героїню в світі «рідного» вікового рабства, в апокаліптичному мертвому чи реальному червонопрапорному Києві 1997 року («Самотою блукаю»).

Серцевиною розділу є гурт патріотичних віршів, у котрих злито «публічну» і «приватну» грані ліричного «я». Це твори без гучної патетики переведення теми України, але не без публіцистичних аплікацій, із власною філософією історії. Започатковані «Запечаллям», вони підносять ідею творення історії «ділами цілих поколінь», готовність безоплатно офірувати батьківщині свої любов, працю, посвяту. Мислене ширяння від сучасного скаженого часу «безпорядків» до корупції, зайд і чужої партократії» до минувшини по-шевченківськи з'ясовує нам значення прикладу «славних наших предків козаків». Зазирання в глибину душі свого народу без туристських рожевих окулярів дозволяє відчути не тільки скалічілість «недотвореного» народу, а й повірити в непробудженість іще чорноземних його сил. І, як висновок, – «убиймо в собі раба!» («З тобою ділю долю...»). Не стаючи на патріотичні котурни, поетка органічно ввіходить у тон Франкового прологу до «Мойсея», Шевченкового соборного «Посланія», щоб остерегти роз'єднаних і зневірених українців, закликати їх на «спільний Шлях, Бо наша Батьківщина Знеможена Зранена Але жива!».

Вістрям цього бльоку текстів – художня етноментальна студія «Чому покора...», де співдіють зболені констатації тяглости рабства і сатирична компромітація поклонів перед чужинцями (порів. із «аса» Лесі Українки), риторичні питання, на яких однозначної відповіді не знайти, й історичне «мементо» мартирологу нації. Морально-ідейна наука пуанту подана тут у регістрі кобзарської думи з її прикінцевими присудками: по-каменярськи об'єднано «скалу лупати», зміну на краще «від себе зачинати», «терпеливости шукати – Щоби державу збудувати». Тоді-то «нам поможе Свята Мати». З приводу «Обріїв сподівань» (як і інших розділів) Д. Рихтицькій можна переадресувати слова з вірша «Озброївшись у майстерність» про міцну образність таланту, багатство знань і ліричного тепла, жар тонкої експресії чуття, надії на майбутність і любов до життя, юний дзвін душі, – такібо ознаки і її хисту.

Два наступні розділи – «Спалахи пристрастей» і «Образ спокус» – єднає спільний характер лірики, а то й драми серця. Більшої міри камерності, твори цих частин художнього цілого мають і ширші філософські «виходи», розробляють мистецьку проблематику, містять нові жанрові форми – легендні («Хрест любови»), притчеві («Люстро»), що врізноманітнює книжку. Вже тут владен над нею процес згущення думки. Це зродило гарні мініятюри, зокрема любовні («Ти весною...»), пейзажні («Лежить упале листя...» й ін.). Вірші цих розділів підтверджують рацію сказаного Волтом Вітменом: «Коли беру книжку – торкаюсь людини». Зі сторінок говорять самі відлиті в слово без зайвих орнаментальних прикрас зачарування світом дитинства і мрій юності; порухи жіночої душі, трояндної в закоханості; людське невдоволення від фальшу в житті, що нагадує погану гру на сцені; цнотливий еротизм новочасної Мавки («Гуцул», «Юне поривання»). В любовних віршах є своя філософія цього почуття. Вона не плитка – відсвічує в ній іще антична мудрість платонівської ідеї пошуків другої своєї ідеальної половини (в «Двох половинках» вона «прописана» в побутових реаліях Києва). Пропонується і мудрість власна, вистраждана («Є чотири зони...»). Плин свідомости та думки – а цей внутрішній сюжет і є основним у Д. Рихтицької – щирий у саморозкритті, часом збудований на парадоксах, як вірш «Навчи мене, Боже...», обрамлений «відфолкльорною» формулою неможливого. Ще художньо опанований сердечний простір знає драматичний контрапункт колізії жіночої саможертовности, з одного боку, та чоловічої самолюбови – з другого. Так з'ява і лірика кохання, пластично переданого в «Ти мене не забув?»

амебейною формою народної пісні, несуть у собі зародок майбутньої драми кохання, тягар пристрасті осамітнілої («Скільки ясности…», «Далекі далі») – тоді, коли все єство прагне, щоби «Стулені докупи душі вірністю лілеї на все життя сплелись».

Образне мислення Дарії Рихтицької показове нахилом до філософування. Знайдемо в поетки цікаво переведену мистецьку «гру» з тотожністю-нетотожністю на засновку мітопоетичному («Люстро» – сюрреалістична історія про віднайдення себе через непросте спілкування з двійником). Релігієсофські мотиви «Хреста любови» і ще ряду віршів дають підстави для введення їх до хрестоматії української релігійної літератури. Ліричний суб'єкт збірки хвилюється одвічними питаннями («Піщинка»), в т. ч. про істину, суб'єктивність світосприйняття, етичні цінності і сенс життя. Жінка-українка й поетка мисляча, не лише відчуваюча чи фантазуюча, авторка прагне прорватися до сутнісного через замасковане в людині («Маска»), задумується над межею між тлінним і нетлінним, між висловленим і вербально неоформленим («Ледь сутеніло»), над причинно-наслідковими зв'язками минулого та майбутнього. Суб'єктивні візії й окреслення цих понять не дають готових рецептів-відповідей, але запрошують читачів до співмислення, що творить особливий роздумливий простір книжки. Гроно віршів про мистецтво і рецепцію його творів (присвята М. Морозові) розкриває привабливий ідеалістичний погляд на нього як вияв здатности мистця бачити вищу досконалість у звичайному, помічати відблиск духовости в матерії. Специфіка справжньої творчости, як художньо свідчить авторка, – в тім, що вона є не тільки згустком людських емоцій, а й водночас світлом душі, сповіддю-пристрастю і самовідкриттям мистця.

Поезії самої ж Д. Рихтицької, теж емоційно-світлоносні, показові образною оригінальністю («Буря»), втім і окремих тропів (як-от другорядного предмета порівняння «лежить упале листя, мов хлопці по бою»), доречним «кольор локаль» ув образотворенні (колоритом гуцульським у гарному експромті «Залишаю тебе»), добротність ліричних «акме»: «…не забути – Хоч разом не бути – Ладо моє». На підставі розділу «Згущене слово», що ввібрав пам'ять іще з реґенсбурзьких днів, до цих рис можна долічити хист афористичного мислення (ще в «Крижаному цвіті» були мініятюри, споріднені з японськими гокку), виявлений у такому, наприклад, по суті дистиху: « У стишеній Пристрасті Твоїх Зіниць Бачу Жагучий Танець Вогню». Згадаємо й самобутність розгорнутих персоніфікацій – вияв іще прадавнього анімізму («Я була осінню колись…»), вигинів асоціятивної думки. Скажімо, такій, моторошній і виразній у кольоропису «Великі Червоні Квіти Чорними Хрестиками Вишиті, І досі перед Очима Гойдається Повішений Брат на вітах Зелених» аналоґію в українській ліриці знайдемо лиш у жаскому весняному вірші 1942 р., написаному в Уфі Павлом Тичиною. На версифікаційному полі заслуговує виокремлення тонічний феномен неочікуваного прориву «камертонних» рим («життям – віддам», «в горі – зорі»: «Живу чужим життям…»). Загалом же цей заключний розділ віршових мініятюр несе стихію філософськи вспокоєної ляпідарної думки і прилягає до класичного набутку нашої поезії, представленого циклями «З окрушків» Ю. Федьковича, «Зернятка» Б. Грінченка. Найближчими ж є «Строфи» Франка. З ними споріднює, між іншим, ненав'язлива етична наука Д. Рихтицької – «пізнавай правду», «перемагай у собі зло». До моментів, збагачуючих традицію, віднесемо апологію жінки (цикл із п'яти мініятюр на стт. 235-236), культ матері (триптих на стт. 244-245).

З любов'ю творена і видана збірка не є вільною, проте, від поодиноких помилок, зокрема пунктуаційних. Авторські розділові знаки, вжитіощадно, іноді викликають спротив (там, де, не узгоджуючися з правилами вживання, ускладнюють, а то й деформують мовлене). Варто, чи взагалі відмовитись за прикладом Г. Аполінера від них, чи вживати найдоцільніші знаки в найпотрібніших місцях.

Підсумовуючи, подякуємо володарці сутности літичного тепла за даровану в нашім нервовім віці несуєтну тишу білого слова і побажаємо нових творчих здобутків і перспектив та щоб життя давало більше гарних вражень від в Україні сущих.

Олександра КОВАЛЬОВА

Вісті від «Білої брами»

(Або: нові книги видавництва «Чуйко і сини»)

Хтось із харківських колеґ по перу нещодавно запитав мене: «Що це за видавництво таке «Чуйко і сини», що і хто за цим стоїть?» Я знала відповідь на це запитання, але душу обсіли сумніви: чи зрозуміє мене мій колеґа, якщо я відповім йому одним словом? Через це я і почала з банальних подробиць.

Першим автором, котрого це видавництво підтримало, був мій небіж Сергій Жадан. З легкої руки автора та видавця книга «Рожевий деґенерат» одержала престижну літературну премію і стала першою віхою на стрімкому літературному узвозі молодого поета.

Коли я сьогодні показую колеґам і просто знайомим нову книгу з позначкою «Чуйко і сини», всіх дивує географія, зафіксована в автографі: Берлін-Саров-Бондарів. І тут уже без передісторії не обійтися. З'ясовувати, де знаходиться Берлін, звичайно, не доводиться. Але що пов'язує дві географічні назви «Берлін» і «Бондар, крім двох літер «Б», – це не так просто пояснити. В Берліні живе і керує катедрою філософії Гумбольдського університету автор нової книги (Шункар Супиханов: «Анекдоти про філософів»). У хуторі Бондарів (де, до речі, народилися і виросли в різний час ми з Сергієм Жаданом) проживає видавець – Сергій Чуйко. А Саров – один із давніх центрів російського православ'я? Саров знаходиться поруч із Арзамасом, це два полюси сучасного виміру людського життя. В Арзамасі починалася спершу успішна кар'єра молодого інженера-програміста Сергія Чуйка, щоб згодом набрати трагічного забарвлення. Одержавши надмірну дозу опромінення, хлопець нараз опинився по іншому боці буття. А на світі вже були оті «сини», позначені в назві видавництва. Підказка, як бути далі, прийшла із Сарова. Не боятися нічого, служити людям, де доведеться і як доведеться, не чекати ніякої винагороди. Довелося служити ким завгодно і де завгодно в найглухіших куточках східньої України, чистити авгієві стайні в прямому і переносному значенні, допомагати багатим фармерам обмінювати кабанів на комп'ютери, навчати їхніх синів основ програмування і прислухатися до голосу долі.

Бурхливий час на зламі 80-90 років вносив свій соціяльний фермент у ці примхливі малюнки долі. Багатьом мешканцям загублених у східніх степах хуторів було дивно бачити синьо-жовті прапори, посаджені, мов перші весняні квіти, двома Сергіями – Жаданом і Чуйком. Але в даному разі мова піде про інше.

Здається, вже можна повернутися до першого питання, а саме «хто і що»? «Провидіння» – так я мала відповісти моєму колезі. Власне розмова про видавництво «Чуйко і сини» – це розмова про те, що в Україні вже починає окреслюватися якісно нова культурна й духовна ситуація. Це одна з перших ластівок, яка віщує, що поняття «провінція» поступово зникне з духовної карти України. Провінційність процвітає в атмосфері бездуховости, кон'юнктурности й фарисейства. Адже це азбучна істина: де з'являється повій духу, – там і пуп землі. Авгієві стайні в столиці можуть смердіти не менше, ніж у забутому цивілізацією хуторі. Отже кожен шукає свій ковток чистого повітря там, де може. І в глухому хуторі з'являється ентузіяст, який плекає бентежні пляни, відчуває себе поставленим долею біля цієї крайньої брами на сході України. «Біла брама» – це умовна назва культурно-духової програми, яка, зрештою, лише намічається. У цьому прозоро-чистому краї крейдяних гір, балок, круч слово «білий» присутнє в багатьох топонімах: Старобільськ (Стара Біла), Біловодськ, Білолуцьк, Білокуракіно, а далі вже починається Воронежчина, де український елемент ще досить відчутний. Отже – «Біла брама». Вона існує одвіку і хтось повинен біля неї стояти. Першим завжди стоїть той, хто відчуває себе покликаним до цього Перший нікому не конкурент, бо він просто виростає із землі.

У портфелі видавництва поетична антологія, до якої увійдуть твори поетів, біографічно пов'язаних з краєм «Білої брами», твори видатних земляків тощо.

«Анекдоти про філософів» – оригінальна спроба берлінського автора (вихідця зі Старобільщини) популяризувати філософські ідеї методою контрапункту, тобто зіштовхуючи лобами двох персонажів – «філософа» і «мужика». Наскільки ця спроба вдалася, про це ще скажуть своє слово філософи-професіонали. Але філософські ідеї існують не лише для філософів-професіоналів, як музика існує не лише для професійних музикантів. І в цьому пляні жанр анекдоти вартий будь-якого іншого жанру, все залежить від точки зору. Поняття жанру – одне з ключових понять у літературній критиці – може часом обернутися головоломкою, як це часто буває, коли маєш справу з чимось нетрадиційним. «Блудовські бувальщини» Ш. Супиханова одним змахом відмітають убік звичні для нас методи інвентаризації реальности. Автор вміло використовує всі спектри ґротескного зображення, читач просто не встигає зафіксувати точку, в якій звичне переходить в абсурдне, реальне в нереальне. Перед нашим зором вимальовується мітичне російське містечко Муром, населене мітичними персонажами, з якими трапляються мітичні події. Майстерність автора очевидна, і це також ознака того, що нова культурно-духова ситуація вносить і буде вносити свої корективи в оцінки естетичних явищ. Ще будуть намотуватися фарисейські обійми коньюнктурних лавреатів, а живі шукатимуть живе, і в цьому пляні можна не сумніватися, що «Блудовські бувальщини» матимуть свого вдячного читача, що той читач сміятиметься до сліз над пригодами нового літературного героя і сумуватиме разом з ним. А всезнаючі літературні критики зазначать, що автор не без користи для себе (і для нас) читав Гоголя, що гоголівський магічний реалізм ще дасть знати про себе в новітній літературі. Мало про що можуть говорити літературні критики, то їхній хліб. Справа видавців – видавати добрі книги. Що власне й робить видавництво «Чуйко і сини». Хоча, між нами кажучи, такого видавництва ще немає, а є один ентузіаст-ідеаліст і є «Біла брама», відкрита для всіх.

м. Харків

Микола СКЕЛЯ

Поговорим про клясику

Чи належить віршам, написаним для дітей, мати елемент поезії і що таке поезія в дитячих віршах взагалі, чим визначається вона? Мабуть, отією ж таки поезією – тобто поетичністю слововираження, як і для дорослих, – зі всіма ознаками художнього мислення. Навіть підтекстами, що розвивають у дітей уяву, переходять від конкретного до просторового, абстрактного. А кожний епітет, порівняння, метафора тощо несуть у собі світ асоціятивного, або того ж таки абстрактного і конкретного водночас. Бо чомусь між деякої частини вчителів домінує твердження, що діти художньо насичених віршів не розуміють, їм давай дуже простеньке все, таке, що не вимагає додаткових зусиль мислення, роботи мозку, а то – ще й звернення до словників самими ж таки вчителями, щоб роз'яснити дітям те чи інше незрозуміле слово, назву предмету, країни тощо. «Буде вчитель ще по словниках ритись» – можна почути таку відповідь від тих вчителів. Це велика фахова помилка, як і те – що вірш для дітей має бути дуже простим, аж примітивним, отже – безобразним, або як іще кажуть – декларативним. А декларативність, ми знаєм, ніколи не зробить вірш цікавим ні в дорослій, ні в дитячій поезії, не запам'ятається дітям. Надто у віршах патріотичного спрямування, як от, приміром:

«Україна – це Вітчизна наша,
Її ми дуже любимо,
Її ніде й ніколи
До смерті не забудемо».

І отже висновок: вірш для дитини має бути в першу чергу цікавим – це головний критерій в жанрі дитячої творчости кожного поета, що пише для дітей. Але чи всі в нашій дитячій літературі вірші цікаві, такі, щоб дитині захотілось вивчити його напам'ять, чи хоч просто запам'ятати?

На це питання може відповісти лише сам читач, але поки що він мовчить. А якщо мовчить – значить не все гаразд в цій галузі. Та й цілком природньо – бо писати для дітей важче, аніж для дорослих. Тому даремні намагання тих поетів, які беруться за дитячу творчість, не маючи на це відповідного хисту. І не лише відповідного, а й специфічного, якогось особливого, бо на відміну від поетів-ліриків, навіть наиталановитіших, той хист є справді специфічним і не кожному даний. Тут у великій мірі треба самому ставати дитиною, вміти перевтілюватись у неї, що теж не кожному дано.

Отже, цікавий вірш... Чи входить в це поняття лише тематика твору, мовляв – вибери цікаву тему і все, і успіх забезпечений. Ні, зовсім ні.

Тут важить ще, і чи не найбільше, виконання тієї теми, якими художніми засобами донесена вона до читача. Можна мати найцікавіший сюжет, але виконати його так незграбно, шо й сама тема втрачає свою привабливість.

Не лише сюжет збіднюється, а й окремо взята думка, яка теж вимагає поетичного вивершення, тобто – поезії. Вигадка, фантазія, гумористичний хід якийсь, чи просто смішинка-веселинка – ось ваші головні компоненти, шановні поети і поетеси, що пишете для дітей. І поетичний образ тут, як і в дорослій творчості, – перш за все. Навіть непомітний на перший погляд, інтуїтивний, але образ. З тим чи іншим підтекстом, розрахованим на дитячу уяву, сприйняття. Ось передо мною книжка «Українським дітям у всьому світі» Ліни Біленької, поетеси, відомої переважно на Вінниччині, а тепер киянки. Скільки тут всіх тих, мовлених вище, компонентів художнього вираження, аж до філософського забарвлення теми. Скільки музики слова, тепла та фантазії – просто диву даєшся. Недарма ж цю книжку в діяспорі називають клясичною, навіть геніяльною. А в Україні поки що мовчать, бо не знають такої книжки, бо ще й досі спочиває вона в гуртожитку, де поетеса мешкає. Якась сотня читачів лише знає, кому авторка дарувала цю книжку.

Отже клясичною, чи геніяльною... Не будем і ми вдаватись до такого високого визначення, надто до слова «геніяльною», але щодо клясичного віршування в даній книжці можемо не сумніватись і сміливо залучати її до розряду української клясики. А чому б і ні? В дорослій літературі можуть бути клясики, а в дитячій – ні? А чи це стосується лише мертвих авторів, а не живих?.. Але ж клясика твориться живими письменниками, отже такими треба й називати їх ще за життя, а не тоді, коли помруть. Хіба не бракує нам поетів клясиків? Останнім часом подекуди починає несміливо звучати це визначення на адресу Ліни Костенко. Несміливо чомусь, замість на весь голос сказати про це, щоб увесь світ почув, якщо справді вона цього імені та звання заслуговує. А, мабуть, заслуговує, коли ідуть такі голоси. І не за кількістю творів залучати письменника до розряду клясиків треба, а за якістю тих творів. Адже ми знаємо багато прикладів, і вітчизняних, і світових, коли буквально за одну книжку письменник ставав клясиком. То де ж у нас ті сучасні клясики, надто в дитячій літературі? Нехай читач сам розсудить, хоча б по вищеназваній книжці «Українським дітям у всьому світі», авторка якої Ліна Біленька і досі шукає спонсора-мецената, щоб закупив ту книжку та від свого імені подарував школам.

Нижче подаємо ряд віршів з цієї книжки, виданої «Українським письменником» та допоміжним приватним підприємством «Вир».

Деякі з них читачі уже мали змогу прочитати в газетах «Літературна Україна», «Київська правда» та почути по Українському радіо.

БУРЯЧОК ТА БУР'ЯНЕЦЬ

Бурячкові бур'янець
Бубонить: – Буряче,
Бережися – баранець
Бозна-звідки скаче.

Бурячок до бур'яння:
– Бійся ти, будяче,
Бо не бачу баранця.
Бачу – сапка скаче.

ІШАК

Ішак ішов і думав:
– Куди це я іду?
В Ірпінь, чи до Ізюму,
Чи в Індію бреду?
А може, до Ірану?
В Еспанію, в Ірак?
Де бачу І – там стану,
Бо я на І – ішак.

ДЗЕНЬКИ-БРЕНЬКИ-ВИТРЕБЕНЬКИ

Дзеньки-бреньки-витребеньки,
Ми ходили по опеньки,
Та опеньків не застали,
Бо пізненько дуже встали.
Продзеленькали весь день.
А знайшли трухлявий пень.

ЯВІР, ЯВІР, ЯВОРИНА

Явір, явір, яворина,
Біля явора Ярина,
Із Яриною Яким,
А з Якимом Явдоким,
З Явдокимом Якилина,
Яна, ще одна Ярина,
Яків, Ярош, Ярослав...
– Скільки «Я» – порахував?
– Збився, – каже нам Ігнатко,
Починай усе спочатку.

ДУДАРИКИ

Дав двірник-дідочок дітям
Десять древніх диво-дудок,
Діти дружно задуділи
В двірниковому дворі.
Дивувались дуже люди,
Дивувались і раділи,
А дударики дуділи,
А дідок дириґував.

ГРАД ПО ГРАВІЮ ГУРКОЧЕ

Град по гравію гуркоче,
Гравій градові буркоче:
– Граде, граде, градобою,
Будем битися з тобою,
Я градини, мов горіхи,
Потовчу – собі для втіхи.
Тож втікай до річки, граде,
Річка граду буде рада,
Хай градини-горобці
Покупаються в ріці.

ЖАБЕНЯТКО ЗЕЛЕНЯТКО

Жабенятко Зеленятко
У зеленій осоці
Зелененьку мало хатку,
Склало віршики оці:

«Зелене, ой, зелене
Усе навколо мене:
І верби, і трава.
Ква-ква, ква-ква, ква-ква!

Люблю своє озерце,
Як чарівне люстерце,
В нім казка ожива,
Ква-ква, ква-ква. ква-ква!

В зеленому лататті
Сиджу в зеленім платті,
Виспівую слова:
«Ква-ква, ква-ква, ква-ква»!

ГУДЕ ВІТРИСЬКО

У-у-у! – гуде вітрисько,
Завиває: – У-у-у!
Холоди вже близько,
У-у-у! – несу зиму-у-у!

У-у-у! – останнє листя
Із дерев зірву-у-у!
Налякаю Христю,
Хай заплаче: – У-у-у!

Ти не плач, Христинко,
Лихо промине,
Знову у хатинку
Сонце зазирне.

ХИТРИЙ ВИТІВНИК – М'ЯКИЙ ЗНАК

Після Ща та перед Ю
В алфавіті я стою.
Де з'являюся у слові –

Там пом'якшую вимову,
Ще й творити звик дива –
Зовсім змінюю слова:
На столі пухкенька БУЛКА,
А я встряв – і вийшла БУЛЬКА.
Якось я скакав на ПАЛЦІ,
Мить – не палка вже, а ПАЛЬЦІ.
На широкий вибіг ЛАН –
На лану з'явилась ЛАНЬ.
Був на пляжі – скрізь там ГАЛЬКА,
Втік – злетіла в небо ГАЛКА.
Я купив собі КАЗАН,
Він возив мене в КАЗАНЬ.
У торбину сипав РИС,
З торби вискочила РИСЬ.
Рись напала враз на ОС,
Заричала: – ОСЬ вам, ОСЬ!
Не жаліли оси ЖАЛ,
Рисі їм було не ЖАЛЬ,
Обкусали всю до П'ЯТ,
Гнали геть годин із П'ЯТЬ.
Врятував ту рись БОРИС,
Рись, з осою не БОРИСЬ.

Витівник я отакий,
Підписався ЗНАК М'ЯКИЙ.

Київ

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Черкасах.

Віталій Литвин, «Над водою гне з вербою червону калину», ліногравюра, 1986.

Євген СВЕРСТЮК

Іван Кошелівець
23.11.1907 – 5.2.1999

Відійшов Іван Максимович Кошелівець. Я чую, як задзвеніла і обірвалася струна...

Ця струна була туго натягнута кілька десятиліть. Ми прислухалися, ми в Україні відчували, що там, на чужині, б'ється серце в унісон з нашими серцями.

Як тільки прокинулася молодь шістдесятих років і почулися перші чисті голоси – відразу відгукнувся десь з другого берега Іван Кошелівець! Він заговорив таким рідним голосом, наче він з нами давно у змові: все розуміє, все бачить і думає, як то обіграти тих сліпих поліфемів, церберів і погоничів мулів.

Ми його одразу прийняли в свою сім'ю і притишено вимовляли його ім'я:

– Читав Івана Кошелівця?

– Про кого пише Іван Кошелівець? Дай на вечір прочитати...

– У кого тепер фотокопія Івана Кошелівця?

Каґебісти розшукували літературознавче дослідження Кошелівця, наче бомбу затриманої дії.

Насправді то був хлопчик з довірливими очима, який впевнено казав: «Король голий!» Ці позолочені посередності, ті ваші звеличені ідоли – вони голі!

Знеможені у світі марнослів'я і марнослав'я, люди відчули понад залізну завісу подих свіжого вітру. Слово Івана Кошелівця було тихе, зважене і правдиве.

Чесний голос у хорі фарисеїв – то завжди якесь диво. Він лунає вільно, а їх наче вже нема! Було зрозуміло, чому вони так полюють за кількома примірниками книжки, закинутими через кордон.

Як тільки впала «імперія зла», до Києва приїжджає Іван Максимович разом з дружиною Еммою Андієвською. Вони шороку наші гості. При цьому гості, які дарують нам свої нові книги. Але які книги! «Розмови в дорозі до себе» – це ж наша історія очима мудрої людини.

Я не знаю, з чим ми приїшли б до святкування столітнього ювілею Олександра Довженка, якби не велика монографія Івана Кошелівця, який прочитав трагічного правдолюба очима земляка і сучасника, що відчувається і серцем, і босими ногами наддеснянського дитинства. Всі разом довженні знавці не створили чогось рівноцінного.

Я не знаю, як би ми розбиралися у фальсифікаціях Василя Симоненка, якби не видана Кошелівцем (і перевидана у нас) книжка «Берег чекань», де всі акценти розставлені коректно, без перебільшень, без замовчувань. Де зібрано головне – з любов'ю і шаною.

Нарешті, приїжджає до Києва разом з пані Еммою Іван Максимович на своє дев'яносторіччя. Ідеологічна пелена тріпоче в очах кольором з його прапора... Але Іван Максимович приїжджає не за лаврами. Він не може повторити фальшивого з голосу. Зі усією своєю дитиною добротою, він суворий і одвертий хоча стриманий.

Він приїжджає до Києва як до дому, і не чекає почестей у величному стилі соцреалізму. На своє дев'яносторіччя він привозить свій дарунок, який нам і не снився: він дарує власним коштом видану нову книжку: «Жанна д'Арк». Його вабить чистий, світлий слід історії...

Написана в точній документальній манері, книжка оздоблена середньовічною французькою мініятюрою. Як перлина.

Вона з тих книжок Івана Кошелівця, які можна без скидки перекласти на інші мови. Це український автор, що органічно впи-

сується в контекст європейської культури (з виразним ухилом у французьку). Для нього простір культури єдиний, бо на тому рівні кордони зникають.

Патріотизм Івана Кошелівця глибокий, але непоказаний.

Любов'ю пронизані всі його книжки, але та любов не освідчується. Правдивість його не афішована: вона як повітря – вона панує. Мова його книжок багата і пересіяна як добре зерно.

Адресовані культурному читачеві, його книжки прості й прозорі як його душа.

Іван Кошелівець – живий класик XX сторіччя. Він даром взяв від народного скарбу рідної Чернігівщини – даром роздає.

В останньому поклоні ми радіємо, що він був з нами, що він є, і буде.

Роман КУХАР

Пам'яті Богдана Боцюркова, видатного науковця і давнього приятеля КІУСу

Заслужений професор-дослідник у відставці Карлтонського університету та давній приятель і співробітник Канадського інституту українських студій (КІУСу) д-р Богдан Ростислав Боцюрків після тривалої хвороби помер у своєму домі в Оттаві 1 жовтня 1998 р. на 74 році життя. Його було поховано в Едмонтоні 7 жовтня. Д-р Боцюрків був одним із співзасновників КІУСу, а від 1979 до 1982 р. також був співдиректором інституту.

Народжений 1925 року в Бучачі в Західній Україні, д-р Боцюрків закінчив найстаршу («Головну») українську гімназію у Львові. Під час Другої світової війни він брав участь в українському національно-визвольному русі, за що був заарештований ґестапом й ув'язнений у концентраційному таборі Флоссенбург у Німеччині. В 1947 р. він еміґрував до Канади, де три роки пізніше одружився з Вірою Василишин з Едмонтону. Родина Боцюркових виховала шестеро дітей.

Д-р Боцюрків отримав університетську освіту в Канаді та Сполучених Штатах. Він здобув ступені бакалявра та магістра від Манітобського університету в 1952 та 1954 рр. і докторат з ділянки політичних наук від Чікаґського університету в 1961 р. У студентські роки він також став співзасновником СУСК (1953 р.) і був першим заступником голови цієї організації.

Д-р Боцюрків розпочав свою академічну кар'єру в Альбертському університеті, де він викладав у відділі політичних наук від 1956 до 1969 року й обійняв посаду повного професора. Після цього він перейшов до Карлтонського університету і працював там до виходу у відставку в 1992 р. Д-р Боцюрків був широко відомий і поважаний як спеціяліст з совєтської та післясовєтської політики, особливо як знавець совєтської релігійної політики, зокрема в Україні. Інші наукові зацікавлення д-ра Боцюркова включали національне питання, порушення прав людини та дисидентський рух у СССР, проблему політичного наступництва у Совєтському Союзі, а також стосунки між Церквами і державою у Східній Європі. Він зробив внесок до канадських студій завдяки своїм працям про багатокультурність та етнічність, досліджуючи українських канадців. Протягом своєї академічної кар'єри д-р Боцюрків зредаґував кілька збірників і опублікував понад 70 наукових статтей. Його остання книга «The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939-1950)», яка вийшла 1996 р. у Видавництві КІУСу, стала наслідком його багатолітньої праці над історією УКЦ під совєтською владою і вважається вичерпним дослідженням цієї проблеми. Д-р Боцюрків був редактором і співавтором збірника «Religion and Atheism in the USSR and

Eastern Europe» (Лондон, 1975), а також статтей про Українські Церкви у другому томі «Ukraine: A Concise Encyclopedia» (Торонто, 1971) та перших двох томах «Encyclopedia of Ukraine» (Торонто, 1984).

Крім цих досягнень, д-р Боцюрків вжив свій талант організатора, щоби допомогти розпочати багато наукових проєктів. Він відіграв важливу роль на стадії плянування перед заснуванням КІУСу і допоміг розробити програму діяльности інституту в початкові роки. Його останнім вчинком як співзасновника була пожертва свого архіву та бібліотеки заснованій з його ініціятиви «Програмі досліджень українських Церков при КІУСі».

У Карлтонському університеті д-р Боцюрків був директором-засновником Інституту совєтських і східньоевропейських досліджень (1969-72 рр.). Він також був засновником і першим головою Міжуніверситетського комітету у справах канадських слов'ян, який був пізніше перетворений на Канадську асоціяцію етнічних студій. У 1972 р. д-р Боцюрків був канадським делеґатом до Канадсько-совєтської спільної комісії з загальних обмінів, брав участь у розробці угоди про наукові обміни між Канадою та СССР та двобічних переговорах щодо цієї угоди, а також був головою першої делеґації канадських науковців, що 1972 р. відвідала Совєтський Союз.

Д-р Боцюрків близько співпрацював із Видавництвом КІУСу і був членом редколеґій журналів «Harvard Ukrainian Studies» (1978-98 рр.), «Slavic Review» (1981-83 рр.) та членом міжнародньої редакційної ради журналу «Religion, State and Society» (колишня назва «Religion in Communist Lands», 1974-98 рр.). Він був старшим дослідником при Інституті російських студій підвищеного типу ім. Кеннана у Вашінґтоні, Д. К. (1984-85), професором-гостем у Літній школі Гарвардського університету і в Університеті МакҐіл, а також виступав з лекціями в багатьох університетах та дослідних інститутах в Канаді, США, Великобританії, Німеччині, Франції, Італії, Польщі, Австралії, Ізраїлі, Ватикані та Україні. Він був членом Наукового товариства ім. Шевченка і президентом Канадської асоціяції славістів. Завдяки своїй ерудиції та глибоким знанням, д-р Боцюрків був часто запрошуваний на наукові конференції, де він виступав з доповідями, що базувалися на оригінальних дослідженнях. Більшість цих доповідей було пізніше опубліковано.

Як поборник прав людини і дослідник їх порушень у Совєтському Союзі, д-р Боцюрків часто писав на ці теми. Він був членом-засновником Броссельського Міжнароднього комітету захисту прав людини, патроном і членом ради Міжнародніх Сахарівських слухань, директором Центру свободи совісті Дому свободи та дорадником Державного департаменту і різних комісій Конґресу США.

Д-р Боцюрків брав активну участь у початкових дискусіях про багатокультурність у Канаді та був членом Дорадчого комітету з канадських етнічних студій при Державному департаменті від 1973 до 1979 року, а також дорадником кількох міністрів у справах багатокультурности.

Серед української громади в Канаді покійний був знаний і поважаний за його прагнення згоди і зусилля щодо наведення мостів між різними політичними та релігійними угрупуваннями. Український грекокатолик за віровизнанням, д-р Боцюрків чітко усвідомлював, чесно й об'єктивно висвітлював релігійні питання інших конфесій – як у наукових писаннях, так і в своїй громадській діяльности.

Д-р Боцюрків залишив у глибокому смутку дружину Віру, синів Тараса (з дружиною Олею), Романа, Михайла, дочок Євгенію, Марусю і Ліду, а також п'ятьох онуків і онук та інших родичів. Колеги і друзі у КІУСі глибоко сумують за покійним. Спадщина д-ра Боцюркова як видатного українознавця завжди залишиться з нами.

«Устань, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу».

Тарас Шевченко: «До Основ'яненка»

Іванна СТАНЬКО

Розповідь про отця Миколу Вонсуля

Отець Микола Вонсуль народився 16 листопада 1906 року в с. Вовківці на Тернопільщині в родині греко-католицького священика. В цій українській патріотичній родині виростали національно свідомі діти. Навчаючись у Львівській чоловічій гімназії. Микола став членом молодіжної патріотичної організації «Пласт». Після закінчення гімназії він поступає вчитися на філософський факультет Львівського університету, але раптова смерть батька поміняла його життєві пляни. Він переходить учитись у Духовну семінарію в Станиславові. яку закінчує в 1931 році. Після висвячення його висилають на священичу роботу до Коломиї. Крім відправ у церкві, отець Вонсуль викладає релігію в Коломийській «Рідній школі» і в школі с. Шепарівці, несе душпастирську допомогу хворим в лікарні та ув'язненим в Коломийській тюрмі. бере активну участь в діяльності всіх церковних і суспільно-культурних товариств.

Через декілька років отця Вонсуля переводять на парохію в село Солотвино Богородчанського р-ну, а згодом у с. Кулачківці Снятинського р-ну, і всюди він служитель церкви. вчитель релігії в школі. і організатор різних святкових імпрез.

В червні 1941 р.. отця Миколу враз з його двома сестрами большевики арештували і т. зв. «судом трьох» засудили на розстріл за шпіонаж, але через щасливий випадок їх не розстріляли, а вивезли на схід, де довелось їм вискакувати з палаючих вагонів, щоб врятуватися від смерти. Отець Микола, як священик і як капітан потопаючого корабля, вийшов, а радше вискочив з палаючого вагону останнім, а потім в довгій і важкій поворотній дорозі додому був провідником групи цих нещасних і переслідуваних в'язнів.

Почувши, що в'язні повертаються, парохіяни Отця зі с. Кулачковець виїхали назустріч своєму доброму душпастиреві і вже від р. Збруч вони, знесилені, їхали на возі. Перейшовши р. Збруч, в'язні впали на коліна і цілували рідну землю, а о. Вонсуль по такій довгій перерві відправив подячну Службу Божу в церкві в Копичинцях на Тернопільщині.

В 1945 р.. в липні. його знов арештують і як такого, що не зламав своєї священичої присяги і не приєднався до Російської православної Церкви, засуджують на 10 років. Він відбуває покарання в таборах Казахстану, а найбільше часу проводить в Караґанді, там і залишається на висилку.

В таборі він залишається вірним своїй священичій присязі та своєму обов'язкові. Він кожного дня на табірних нарах. коли ще наглядачі сплять, відправляє Службу Божу.

Після звільнення з табору, працюючи на будовах Караґанди, він постійно виконує свої душпастирські обов'язки: хрестить, вінчає, сповідає, хоронить, а там і закуповує хату-саманку, яку перетворює на церковцю, де збираються на богослуження люди, а обслуговує він українців, німців, поляків та інших християн.

Пильне око КҐБ повсюдно стежить за ним, і, врешті, вони «видворяють» непокірного священослужителя з Казахстану. Він повертається в рідні сторони в 1959 році, в березні. Тут його не приписують, штрафують за безпрописне проживання, гонять... Нарешті не без труднощів він влаштовується на роботу в будівельну бригаду на паперовій фабриці, де і працює до досягнення пенсійного віку. І тут терпів він цькування і приниження зі сторони деяких перевертнів, але більшість робітників ставилися до нього з належною повагою. Він весь час хрестить, вінчає, сповідає і хоронить людей, їде всюди, куди його кличуть, де треба. хоч КҐБ не перестає попереджувати його і робити нічні обшуки в його хаті аж до трагічної ночі з 22 на 23 липня 1974 р., коли його при загадкових обставинах не стало в живих. Після цієї трагічної смерти отця Вонсуля першими в його хаті появилися працівники КҐБ, які і забрали всі його священичі речі. Потім прокурор, який декілька разів викликав сестру Отця, Марію, віддаючи їй його па-

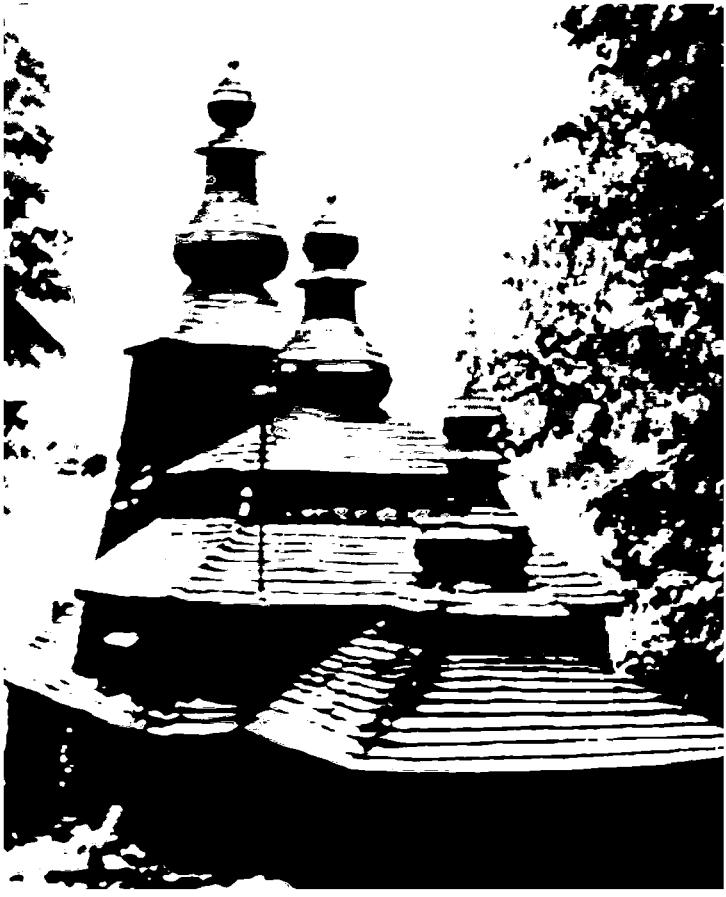
шпорт і дрібні гроші, скаже: «Ми маленькі супроти КҐБ, все інше забрали вони». Він же запитував її, що буде, як вона довідається правду і чи зажадає вона ексгумації. Але вона, розуміючи ситуацію, сказала: «І що, він від цього воскресне?». Прокурор, подивляючи її мужність, сказав, що вона має рацію, бо змінити сумної дійсности не можна і, схаменувшись, що сказав забагато, просив її, щоб не видала його, бо він має жінку і діти. Ще і натякнув їй, що там, в хаті, було все посипане чимсь білим, якимсь порошком, то і все тліло. От так інсценізували пожежу, але тоді треба було мовчати, і ми мовчали, бо не залишалося нічого іншого.

На прохання мешканців с. Шепарівці, яких він колись леґально, а тепер нелеґально обслуговував, отця Вонсуля похоронено там під дзвіницею, напроти церковного престолу, де він колись відправляв Богослужіння.

Тепер на його могилі височить скромний пам'ятник, і люди не забувають стежки до нього.

Вічна йому пам'ять!

Коломия, 3.II.1998 р.

Це ... р. у Пряшеві.

Бібліографія одержаних видань

Іван Бонь: «РУБІКОН КУРБАСА» – трагедія життя, тріюмф творчости Леся Курбаса. Роман у віршах, Австралія 1998. Художнє оформлення – Анатолія Корчаки. Видавництво «ТУС – Громада», Австралія. Обкладинка м'яка, оздоблена зі «Слово до читачів» та фотознімками Леся Курбаса і Автора роману в віршах. Формат – 21 х 14 см., стор. друку – 53.

Ярослав Пришляк: «ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ МИКОЛАЇВЩИНИ», Миколаїв – Монтреаль – Львів 1998. Відпов. редактор – Леонтій Войтович, рецензент – Богдан Якимович. Видання Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат – 20 х 14 см., стор. 192, ілюстрації.

«ПСИ СВЯТОГО ЮРА» – літературний альманах співавторів Юрія Покальчука, Василя Герасим'юка, Юрія Андруховича, Ігоря Римарука, Віктора Неборака, В'ячеслава Медвідя, Олександра Ірванеця. Художнє оформлення – Юрка Коха та Ольги Погрібної-Кох. Обкладинка півтверда, оздоблена, формат – 19 х 20 см., 202 стор. друку.

«ЛІТОПИС БОЙКІВЩИНИ» – редагує Редколегія, видає Головна Управа Товариства «Бойківщина», США-Канада. Одержано ч. 1/58 (69) за 1998 рік.

«КАЛЕНДАР БЛАГОВІСТА» на 1999 рік. Редагує Редколегія, Гурово Лавецьке, Польща.

«АЛЬМАНАХ ГОМОНУ УКРАЇНИ» за 1998 рік з-під редакції «Гомону України» та з фінансовою підтримкою Фундації «Десна». Дослідницького інституту «Українка» і Фундації «Прометей» в Торонті, Канада.

«ЗІБРАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ», спеціяльний випуск, серія ч. 1 за 1998 рік, чч. 3, 4, 5 і 6, Український Інформаційно-Правовий Центр, Київ 1998.

«ЗІБРАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ», серія ч. 2 (звіт постанов Кабінету Міністрів України від 2 грудня 1992 до 20 травня 1993 р. Видання Міністерства юстиції України. Отримано чч. 4, 5 і 6 за 1998 р.

«ЗБІРНИК УРЯДОВИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ УКРАЇНИ», Київ, Видавництво «Україна» 1998. Одержано чч. 1 до 6.

«ВІДОМОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ» чч. 48, 49, 50 і 52 за 1997 рік, від 1 до 42 за 1998 рік і перше число за 1999 рік.

«ГРОМАДА», журнал Товариства Українців Соборників, Австралія. Одержано до 186 числа за 1999 рік.

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ НАН УКРАЇНИ», Інституту Історії України, Інститут Національних Відносин і Політології, чч. 1/97, 3/97, 4/98 і 6/98.

«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА» – історичний науково-популярний журнал, чч. 2/98 і 3/98.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Редакція «Визвольного Шляху» вибачається перед автором д-р Миколою Климишиним і читачами журналу за те, що в тексті знаменитої праці про «Святослава Гординського як поета» («ВШ» ч. 1 за 1999 рік, ст. 24-27) закралися три помилки, що їх просимо справити. В третьому відступі згори написано (ст. 9) «Вадим Песич», а має бути **Вадим Лесич**. В 10 рядку згори написано «Зеновій Писько», а має бути **Зеновій Лисько**, а відтак у 12 рядку написано «Степан Пуцик», а має бути **Степан Лущик**.

З глибоким вибаченням перед Автором праці, названими визначними членами українського культурного Парнасу Львова і читачами журналу,

І. Дмитрів, відповідальний редактор

Підписано до друку – 18.3.1999; формат – 154 х 216 мм.; папір – книжково-журнальний; друк – офсетний; умовно друк. аркушів – 8; замовлення ч. 3/99

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:
Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
13-15 Russell Street,
Essendon, Victoria, 3040.

АРҐЕНТИНА:
Mr. Naum Pauk
Calle Soler 5039
1425 Buenos Aires,
Rep. Argentina

БЕЛЬҐІЯ:
Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

КАНАДА:
The League of Ukrainians in Canada
83 Christie Street,
Toronto, Ont., M6G 3B1
Tel. (416) 516-2443
Fax. (416) 516-4033

НІМЕЧЧИНА:
Ukrainisches Institut für
Bildungpolitic e.V.,
Zeppelinstr. 67/0,
D-81669, München.

ФРАНЦІЯ:
Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.

УКРАЇНА:
Представництво УІС в Києві
254053 м. Київ, Ярославів Вал, 9, пом. 5, 6.
Тел. (044) 228-63-49
Факс: (044) 229241-22

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» – ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ, НАУКОВИЙ І ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!
СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

З Друкарні Української Інформаційної Служби, Лондон
200. Liverpool Road. London. N1 1LF. Great Britain